శ్రీ

రామాయణరత్నాకరము

(మొదటిభాగము)

గ్రంథకర్త

వంగీపురం రంగస్వామయ్యంగారు

పాశాల

శ్రీ

రామాయణరత్నాకరము

★

గ్రంథకర్త

వంగీపురం రంగస్వామయ్యంగారు

పాకాల

★

 [వెల 12 అణాలు

శ్రీః

రాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ

R. ANANTHA KRISHNA SARMA

READER IN MUSIC

SRI VENKATESVARA ORIENTAL INSTITUTE,

TIRUPATI

Date 19—12—1954.

శ్రీ వంగీపురం రంగస్వామయ్యంగారు రచించిన రామాయణ రత్నాకరమును అందందు చూచితిని. శ్రీరామునిమీఁది భక్తియు, శ్రీ రామాయణమునందలి రుచియు వీరి నీ కార్యమునకు ప్రేరేచినవి. వాల్మీకి మహాకవీశ్వరుని మార్గమునే యనుసరించి, యాతని మాటల ముత్యాలే సంగ్రహించి సుగ్రహమగు వచనముగా వీ రనువదించినారు. ఇది ప్రధాన ముగా జిజ్ఞాసువులగు స్త్రీ బాల వృద్ధులకు శ్రీరామచరితామృతమును గ్రోల నందిచ్చును. మఱి అందందు వ్యాఖ్యాతల భావములును చతురతతో కథా ప్రణాళిలో మేళగించినారు గనుక సామాన్యముగ వాల్మీకి కావ్యరత్నము చదువుకొనఁగలవానికిఁగూడ తెలిసికొని రసింపఁదగిఁ యనేక విషయము లిందు గలవు. ఎందఱెన్ని విధముల వ్రాసినను పునరుక్తి యనిపింపనిది శ్రీరామకథ. మఱి శ్రీ రంగస్వామయ్యంగారి శయ్య మధురమై కోమల మైనది. ఉపాధ్యాయవృత్తిలో ఎన్నో సంవత్సరములు మెదిగినవారుగనుక విద్యార్థుల హృదయ సౌకుమార్యమును చెఱుపని శైలిని వీరు అలవరుచు కొన్నారు. వీరికి ఆంధ్రలోకము స్వాగతమిచ్చును గాక యని ఆశంసించు చున్నాను.

రా. అనంతకృష్ణశర్మ.

విషయసూచిక.

విన్నపము.

శ్రీరాముని ప్రేరేపణముచే నుద్యోగ విరమణసమయమున నామతి కత్యంతోపయోగమగు కైంకర్యమని తోఁచిన రామచరితామృతమును "రామాయణరత్నాకరము" నామంబున సులభశైలిని వ్రాసి భక్తకోటి కందించుట ధర్మమని యీ గ్రంథ ముద్రణమునకు సాహసించితిని. నావంటి యల్పజ్ఞునకు నశక్తున కియ్యది యసాధ్యమే యయ్యును భగవదాజ్ఞ నుల్లంఘింప వీలులేదని దీనినొక యజ్ఞమని పవిత్రముగా నెంచిన శ్రీరామభక్తచరణదాసుని సంకల్పము నెఱవేఁగుటకు రెండు మూఁడు భాగములుగ ముద్రింపఁదగు సహాయ మొనర్తురని తలంచెదను.

పాకాల,
5—2—1955.

భక్తాంఘ్రిరేణువు,
గ్రంథకర్త.

గ్రంథము దొఱకుచోట్లు.

1. వి. రంగస్వామి, గ్రంథకర్త, పాకాల.
2. సి. యం. శ్యామారావు, రిటైర్డు టీచరు, 157/6 బ్రాహ్మణవీధి, చిత్తూరు.

శ్రీ

రామాయణరత్నాకరము

1 రామాయణోదయము

శ్రీమన్నారాయణుని దశావతారములలో నేడవది శ్రీరామావతారము. బ్రహ్మలోకమున శతకోటి శ్లోకములతో వెలయు శ్రీమద్రామాయణము భూలోకమున మానవులకుం దగినరీతిని వ్రాయించుట మానవులకు మోక్షోపాయమగునని బ్రహ్మ తలంచెను. అతఁడు తన మానసపుత్రుఁడగు నారదుని పిలిచి 'నీవు భూలోకమున వాల్మీకిచే శ్రీమద్రామాయణము రచియింపంజేయుము'నియె అందులకు కారణమున్నది. వాల్మీకి బ్రాహ్మణుఁడై జన్మించి బోయస్త్రీ సాంగత్యమునఁ కుటుంబవృద్ధిచేసికొని జీవనోపాయముగానక దొంగలతోఁజేరి బాటసారుల వధించి వారిసొత్తు నపహరించుచుండెను. అతని యందు దయ తలఁచి సప్తఋషులు వృద్ధులవలె మూటల నెత్తుకొని యా మార్గమున వచ్చిరి. వారిని చూచినంతనే వాల్మీకి నిలునిలుఁడని యడ్డగించెను. వారేల మమ్మడ్డగింతువని యడుగ నాలుబిడ్డలబోషింప నేనిట్లు వచ్చినవారిని వధించి వారిసొత్తు నపహరించుచుందు ననెను. అంత వారు మేమిచ్చుటనే యుంచుము. అట్లుగాకున్న మేము బంగారము దొంగిలించినవారు, మద్యము త్రాగినవారు, గురుపత్నిని చెఱచినవారు, పొందు పాపఫలముల ననుభవింతుమని ఒట్టుపెట్టుకొని యిట్లనిరి. 'ఓరీ, నీ వింటికిఁబోయి నీ యాలుబిడ్డల వేఱువేఱుగ

నేను మహాపాపములుచేసి తెచ్చు సొత్తును బాల్గొందురే నా పాపమునుగూడ పంచుకొనుఁడని యడుగుము. వారేమి చెప్పెదరో వచ్చి మాతోఁ జెప్పుము పొమ్మనిరి. వాఁడట్లే వారల నడుగ వారిలో నొక్కరైనను సమ్మతింపక నీసొత్తుకు హక్కుదారులమేగాని నీ పాపములతో మా కగత్యములే దనిరి. నా భార్య, నాబిడ్డలని యహంకరించుచుండినవాఁడు మునులఁ జూచి వారికి మ్రొక్కి, యాలుబిడ్డలసంబంధ మెట్టిదని తెలిసికొంటిని. ఇఁక మోక్షమునకు దారిజూపుఁడని ప్రతిమాలెను. వారు కరుణించి రామయనినను పలుకలేఁడనితలంచి "మరా మరా" యని జపించుచుండుము, మేము మరల వత్తుమని వెడలిపోయిరి. అతఁడొకేపట్టుదలతో నామంత్రమును జపించుచు నిశ్చేష్టుండై యుండ నతనిచుట్టు పుట్టపెరిగినది. వారు చాలకాలమున కచ్చటికివచ్చి మునీశ్వరా, వాల్మీకీ, వెడలి రమ్మనిరి. అతఁడు సూర్యునివంటి తేజస్సుతో నాపుట్టనుండి వెలువడినందున వాల్మీకియను పేరుపొందెను. "రామ"యను రెండక్షరములను వ్యత్యస్తముగఁ బలికియుఁ దాను గూడఁబెట్టిన కొండంతపాపమును బోఁగొట్టుకొనినాఁడు. ఇది రామ నామ మహిమవలననేకదా. అతని చేతులార శ్రీరామ చంద్రునిచరిత్రము వ్రాయించుట సర్వవిధములనొప్పి లోకమునకొక గుణపాఠముగ నేర్పడునని బ్రహ్మదేవుఁ డతనియొద్దకు నారదునిఁ బంపెను.

నారదుఁ డెట్టివాఁడు? ఎవరి నాలుగు మోములనుండి నాలుగు వేదములు పుట్టెనో యట్టి బ్రహ్మదేవుని పుత్త్రుఁడు. జరిగినది జరుగుచున్నది జరుగనున్నది తెలిసినవాఁడు. తలఁచి

నంతనె మూఁడు లోకములు సంచరించువాఁడు. లోకులకుఁ గలహాభోజనుఁడుగఁ జూపట్టునేగాని నిజముగ శ్రీమన్నారాయణుని సంకల్పము ననుసరించి మున్ముందుగఁ బరిస్థితులు చక్కబెట్టును. అట్టి నారదుఁడు వచ్చినంతనె వాల్మీకి యెదురేగి నమస్కరించి తోడితెచ్చి యర్ఘ్యపాద్యాదులనిచ్చి యుచితాసనమునఁ గూర్చుండనిచ్చి కుశలంబులడిగి యిట్లని ప్రశ్నించెను. "బ్రహ్మర్షీ! ఇక్కాలమున నీలోకమున సద్గుణములు గలిగి, పరాక్రమశాలియై, ధర్మముదెలిసినవాఁడును' మేలు మఱువనివాఁడును, నిత్యసత్యవ్రతుఁడును, దృఢమగు నియమము పాటించువాఁడును, కులాచారమును విడువనివాఁడును, సకల ప్రాణులయందు మేలుదలఁచువాఁడును, సకలవిద్యలు నేర్చినవాఁడును, కార్యనిపుణుఁడును, నెల్లప్పుడు ప్రియమగు రూపముగలవాఁడును, మనసు స్వాధీనమం దుంచుకొనినవాఁడును, క్రోపము జయించినవాఁడును, దేహకాంతికలవాఁడును, అసూయలేనివాఁడును, యుద్ధమునఁ గోపము పూనినంతనె యెవనిఁజూచి దేవతలందఱు భయపడుదురో యట్టి మానవోత్తముఁ డెవఁడని తెలిసికొన నువ్విళ్ళూరుచున్నాను. నాకీ విషయము దెలియఁజేయఁగలవాఁడవు నీవే" యనెను. ఇచ్చట వాల్మీకి యడిగిన ప్రశ్న సామాన్యమైనది కాదు. పదునాఱు ప్రశ్నలడిగెను. షోడశకళలతో నిండినవాఁడు పూర్ణచంద్రుడే. అట్టిచంద్రుఁ డమృతకిరణుఁడని లోకప్రసిద్ధి. ఎట్టి వ్యాకులము నైనను బోగొట్టి యాహ్లాదముపుట్టించువాఁడు. లోకము నానందమున ముంచువాఁడు. ఆ చంద్రునివలె రూపముచేతను, గుణములచేతను లోకోపకారముఁ చేయు పురుషశ్రేష్ఠుఁడని యర్థము.

ఇట్టి యాశ్చర్యమగు ప్రశ్న యడిగినందున నారదుడు తాను వచ్చినపని పూర్తియైదనియే భావించి సంతోషించి యిట్లనియె: "వాల్మీకీ! నీవు మునిశ్రేష్ఠుఁడవు. ఇట్టి పురుషోత్తమునిగూర్చిన సంగతి వినుటకు నీవే తగినవాఁడవు. నాకుఁదెలిసినంతవఱకు చెప్పెదను. నీ వడిగినప్రశ్న కఠినమైనది. సకల కల్యాణగుణ పరిపూర్ణుఁడు భగవంతుఁడే. మానవులలో నట్టివాఁ డెవఁ డంటివి. చెప్పెదను వినుమా. ఇక్ష్వాకువంశమునఁ బుట్టిన శ్రీరామచంద్రుఁడే నీవడిగిన మానవోత్తముఁడు. పురుషోత్త ముఁడు మానవోత్తముఁడుగ నవతరించియున్నాడు. అతఁడు సాముద్రికశాస్త్రములోఁ జెప్పఁబడిన సకల శుభచిహ్నముల తోఁగూడిన శరీరముగలవాఁడు. సకల ధర్మముల నాచరించు టలో నద్వితీయుఁడు. సకల ప్రాణికోటిని రక్షించువాఁడు. అతఁడు సర్వజ్ఞుఁడు, సర్వశక్తుఁడు. వేయేల, మానవాకారము నఁ దోఁచు పరబ్రహ్మ మతఁడే. అట్టి శ్రీరామునిచరిత్ర ము సంగ్రహముగఁ జెప్పెదను. నీ కతని చరిత్రములో నొక్కొక్క రహస్య విషయముగూడ కరతలామలక మగును. నీవీ కార్యముచేసి తరించుటేగాక లోకులఁ దరింపఁజేయుదు వని నియమించి వెడలిపోయెను. ఇచ్చట గురువెట్టివాఁడు, శిష్యుడెట్టివాఁడు, వారిరువురకుఁగల పరస్పర భక్తివాత్సల్య ము లెట్టివియని యాలోచింపవలెను. లోకమున శిష్యుఁ డాచార్యులకడకేగి బహువిధముల శుశ్రూషనుచేసి గురువుల దయను సంపాదించి యుపదేశముపొందుట సహజము. 'నారందదాతి' నారమనఁగా జ్ఞానము. దాని నిచ్చువాఁడు ఇచ్చట జ్ఞానదాతయని పేరుగల దేవర్షి నారదుఁడు శిష్యుని

వెదకుచువచ్చుట యాశ్చర్యమె. ఇది విశేషధర్మము. ఎట్లు? తండ్రిమాట పాటించి శ్రీరాముఁడు కీర్తిపొందెను. ప్రహ్లాదుఁడు తండ్రిమాటలు జవదాటుటచేఁ గీర్తియు, ముక్తియుఁ బొందెను. ఇందుకు ప్రహ్లాదుని వచనమే సాక్షి. ఎట్టివాఁడు తండ్రి? 'తండ్రి హరిఁజేరుమనియెడి తండ్రి తండ్రి! భగవంతుని చేరుమనువాఁడు దండ్రిగాని భగవంతుని దూషించి యతని స్మరింపఁగూడదని పడరానిపాట్లు పెట్టించువాఁడు తండ్రియా? స్వధర్మమును బోఁగొట్టుకొని తనకుఁ గలుగవలసిన గీర్తి ప్రతిష్ఠలు పోగొట్టుకొనెను. ప్రహ్లాదుని ధర్మము సామాన్యధర్మముగాదు. విశేషధర్మము. అట్లే నారదులవారు వాల్మీకి వద్దకు వచ్చుటయు విశేషధర్మము ననుసరించినదేయగును. శిష్యునకు గురువుపట్ల నీవే బోధింపఁగలవను బూర్ణమగు విశ్వాసముండవలెను. గురువునకు శిష్యునియందు నీవే యిట్టి యుపదేశముపొంద నర్హుఁడవను నమ్మికయుండవలెను. గురుశిష్యులపట్ల నిట్టి పరస్పర విశ్వాసము లేనియెడ నెట్టి యుపదేశమును సఫలము గానేరదు.

ఇట్లు నారదుఁడుపోయినతర్వాత వాల్మీకి తన శిష్యుఁడగు భరద్వాజునిఁగూడి తమసానదికి మాధ్యాహ్నిక స్నానమునకై పోయెను. ఆ స్వచ్ఛమైన నీటిని చూడఁగా నానందమొంది వాల్మీకి భరద్వాజా! చూచితే యీ నీరము సత్పురుషుని మనమువలె నిర్మలముగనున్న దనెను. గొప్పవారేవస్తువును జూచినను గొప్పభావములనే పొందుదురని తెల్లముగుచున్నది. శిష్యునివద్ద వల్కలమును దీసికొని ప్రకృతిసౌందర్యముఁ జూచి యాశ్చర్యపడుచుండఁగా నొకచోట రెండు

కొంచెపిట్టలు భార్యాభర్తలు మోహపరవశమున నానందించు చుండఁగా నొక బోయవాఁడు మును లుండుటయైనను జూడక మగపక్షిని బాణముతోఁగొట్టెను. అది క్రిందపడి నెత్తుటిలోఁ దేలుచుండగా నాడుపక్షి విలపించుచుండెను. దానిం జూచి కడు జాలినొంది వాల్మీకి యాబోయవానిని శపించెను. కాని మరల నేనేల యోపిక లేక శపించితినని తనలో తా ననుకొను చు స్నానముచేసి యాశ్రమముసేరి యాహ్నికముల ముగించి శిష్యునిఁగూడి తననోట వెడలిన శాపవచనములొక శ్లోకరూప ముగనున్నందు కాశ్చర్యపడుచుండెను. ఇంతలో బ్రహ్మదేవుఁ డచ్చటికివచ్చెను. వాల్మీకి బ్రహ్మకుఁ దగినవిధమునఁ బూజలు గావించి వినయముతో నుండఁగా బ్రహ్మ యతనిఁ జూచి "వాల్మీకీ! నేను సరస్వతిని నీ నాలుకయందుండి యట్లు పలి కింపుమంటిని. నీనోట వెడలినది శోకమునవచ్చినమాటలైనను శ్లోకరూపమున నున్నవి. అందు మంగళమగు అర్థముండుట చే దానినే మంగళశ్లోకముగ నుపయోగించి నీవు రామచరి తము వ్రాయు" మని చెప్పి యంతర్ధానమయ్యెను.

వాల్మీకిమహర్షి తాను చిత్రకూటప్రాంతముననున్నతటి తనయాశ్రమంబున కరుదెంచిన సీతారామలక్ష్మణుల నమస్కృ తుల నందిననాఁటినుండి వారి దివ్యగుణముల ననవరతము చిం తించుచుండినందున నారదుని దాను ప్రశ్నించునపుడే తన మనసులోని భావము గురూపదేశముగఁ బొంద నెంచెను. కనుక నారదుఁడు బోధించినట్లు బ్రహ్మ నియోగించినరీతిని శ్రీరామచరిత్రము వ్రాయనెంచి యాచమించి సుఖాసీనుఁడై శ్రీమద్రామాయణము రచింప నారంభించెను. శ్రీరాముని

కుఁ బట్టాభిషేకమైనతరువాత శ్రీమద్రామాయణము వ్రాసెను. కారణాంతరములచే రాముడు సీతను వనమున విడిచివచ్చున ట్లాజ్ఞాపింప నిందు చూలాలగు వదినెను విధిలేక వాల్మీక్యాశ్రమప్రాంతమున లక్ష్మణుఁడు వదలి వచ్చెను. మహర్షి సీతాదేవిని తన యాశ్రమంబున రక్షించుచుండ నొక శుభదినమునఁ గుశలవు లనెడు కవ లుద్భవించిరి. మహర్షి వారికి జాతకర్మోపనయనాదులుచేసి వేదాధ్యయనము చేయించుచు శ్రీమద్రామాయణమును వారి కధ్యయనముచేయించి వారిచే గానము చేయించుచుండెను. ఇట్లుండ నొకనాఁడా బాలురు శ్రీరాముని కొలువుకూటముననే శ్రీరామాయణమును గానమొనర్చిరి. శ్రీరామచంద్రుఁడే సింహాసనము దిగివచ్చి మహానుభావురాలగు సీతయొక్క చరిత్రమును వినుఁడు సకల శుభంబులుగలుగునని సభికులతోఁ జెప్పెను. ఈవిధముగ శ్రీమద్రామాయణము నవరసభరితమై వీణాదివాద్యముల సప్తస్వరముల ననుసరించి పాడుటకనువై చదువుటకే పై సర్వజనమనోహరమై యుండెను. మహర్షి గాయత్రీమంత్రములోని 24 అక్షరములకు 24,000 శ్లోకములతో వేదోపబ్రహ్మణమగు శ్రీమద్రామాయణ మను మహాకావ్యమును రచించి యాచంద్రార్కము లోకమున కుపకారముచేసి యితర కవులకు మార్గదర్శియయ్యెను.

2. అవతారము

పుణ్యభూమియగు భరతఖండంబున గంగానది కుత్తరమునఁ గోసలదేశముగలదు. అది సరయూనదితోఁగూడి సస్యశ్యామలమై యుండెను. దాని కయోధ్య రాజధాని. ఆ నగరము సూర్యవంశరాజగు మనువుచే నిర్మింపఁబడినది. అది బలమగుకోటలు, ప్రాకారములు, అగడ్తలు, ఫిరంగులాదిగాఁ గల యుద్ధపరికరములతోనిండి శత్రువులకజేయమై యయోధ్య యను సార్థకనామముతో వెలయుచుండెను. విశాలమగు వీధులతోడను నున్నతభవనములతోడను రమ్యమగు నుద్యానవనములఁగూడి రథగజతురగ పదాతులు గలిగి జనసమ్మర్దమై దేవేంద్రుని యమరావతివలె విరాజిల్లుచుండెను. దానిని ఇక్ష్వాకువంశజుఁడగు దశరథమహారాజు పాలించుచుండెను. అతఁడు దేవతలకు సాయమొనర్చి యవక్రపరాక్రమంబుగలిగి దేవేంద్రునివలెను, నైశ్వర్యంబునఁ గుబేరునివలెను ముల్లోకంబులఁ గీర్తి వహించియుండెను. అతఁడు సకల సద్గుణంబులు గలిగి తండ్రివలె నాదరంబునఁ బాలించినందునఁ బ్రజ లతని వేనోళ్ళఁ బొగడుచుండిరి. అతనికి సుమంత్రాదు లెనమండ్రు మంత్రులుండిరి. వసిష్ఠమహర్షి యతని పురోహితుఁడు. వామదేవాదులు వసిష్ఠుని ముందిడుకొని రాజునకు సకలధర్మంబులు సెప్పుచుండిరి. పన్నులు మితముగ విధింపఁబడినవి. న్యాయవిచారణ సక్రమంబుగ జరుగుచుండె. నేరమునకుం దగిన దండన విధింపఁబడుచుండె. ప్రజలు రాజును దేవతగఁ బూజించిరి.

ఎన్నియున్న నేమి? పుత్రసంతానములేమి దశరథున కొక తీరనికొఱత. *[వసిష్ఠు ననుమతంబున దశరథుఁడు అంజనాద్రియనంబడు వేంకటాచలమునఁ దపస్సుచేసె. శ్రీనివాసుఁడతనికి ప్రత్యక్షమయ్యెను. రాజద్దేవున కత్యంత ప్రియంబగు వరాహపురాణములోని నాలుగు శ్లోకములతోఁ బొగడినందున నద్దేవుఁడు ప్రసన్నుఁడై నీవు నన్ను నాల్గు శ్లోకములతోఁ గీర్తించినందున నీకు నలుగురుపుత్రు లుద్భవింతురని యనుగ్రహించె.] అంత దశరథుఁడు నిజపురంబున కేగి వసిష్ఠునియానతి చొప్పున ఋశ్యశృంగమహర్షిని గొనితేర నరిగె.

* (వరాహపురాణాంతర్గతవిషయము)

ఋ శ్య శృం గు డు.

విభండకుఁడను ఋషిపుత్రుఁడు ఋశ్యశృంగుఁడు. అతఁడు శైశవమునుండి తండ్రినిమాత్రము చూచినవాఁడు. స్త్రీయన నెట్టిదో తెలియనివాఁడు. చంపకానగరరాజగు రోమపాదుఁడు దనరాజ్యమున ననావృష్టి తొలఁగునిమిత్తము బ్రాహ్మణులమాటవిని ఋశ్యశృంగుని తోడొ్కనివచ్చుటకై వేశ్యల నంపెను. వారెట్లో మాయోపాయముచే నతని తోడు కొనివచ్చిరి. రోమపాదుఁడతని యుక్తవిధముసఁబూజించి తన కూఁతురగు శాంతనిచ్చి వివాహముచేసి తనయింటఁబెట్టుకొనెను. దశరథుఁడు సనత్కుమారుని వచనమని చెప్పిన సుమంత్రునిమాటచొప్పున వసిష్ఠు ననుమతంబున ముగ్గురు భార్యలతోను సుమంత్రాదులతోను బరివారసమేతుఁడై రోమపాదుని నగరముచేరఁగా నారాజు తన కత్యంతాప్తుఁడగు దశరథుని

సపరివారముగ ననేకవిధుల సత్కరించెను. కొన్ని దినములు ఋశ్యశృంగుని పరిచయముపొంది రోమపాదుని సమ్మతంబున శాంతాసమేతుండైన ఋశ్యశృంగు నయోధ్యకుఁ గొనితెచ్చి యథావిధి సత్కరించె. కొన్ని దినములు గడువ పుత్రకామేష్టి చేయవలెనను కోరిక యమ్మునికిం దెలిపి యతని యధ్వర్యమున వసిష్ఠాదులచే యజ్ఞము యథావిధిఁ జేయనెంచె.

ఇట్లుండ దేవతలు బ్రహ్మదేవునియొద్ద కేగి లోకకంట కుండగు రావణుని దండగములు సహింప వీలుగాదు. వాఁడు మీ రిచ్చిన వరగర్వముచేఁ గన్నుగానక దేవేంద్రుని పాఱఁ ద్రోల నెంచియున్నాఁడు. దేవ ఋషిగణంబుల కాతని హింస సహింపరానిది. నీ వేయుపాయముతోనైన నతని వధించుట లోకోపకారమనిరి. బ్రహ్మ యోచించి "యిందుల కుపాయ మున్నది. రావణుఁ డహంకారపూరితుండై మానవులచే మర ణము గలుగరాదని యడుగలేదు" అనెను. అంత దేవతలు బ్రహ్మతో విష్ణుదేవునొద్ద కరిగిరి. బ్రహ్మదేవుఁడు పీతాంబర ధారియు, శంఖ చక్ర వనమాలా విభూషితుండునగు శ్రీమ న్నారాయణుని స్తుతియించి "దేవా! లోకకంటకుఁడగు రావ ణుని భయముచే సూర్యుఁడు చల్లఁబడిపోయెను. వాయు దేవుఁడు నిశ్చలుఁడై యున్నవాఁడు. సముద్రుఁ డలలులేక స్తబ్ధుఁడయ్యె. ఇంద్రుఁడు పదచ్యుతుఁడు గానున్నాడు. దేవ ఋషి సంఘములు దల్లడిల్లుచున్నవి. లోకహితార్థము నాలు గంశములతో మానవావతారమెత్తి రావణసంహారముచేసి ధర్మసంస్థాపనము చేయఁగోరుచున్నామ"నెను. శ్రీహరి వల్లె యని దశరథుని ముప్పురు భార్యలందు నల్గురుపుత్రులుగ నవత

రింప సంకల్పించెను. దేవతలు సంతసించి తమతమ నెలవులకు వెళ్ళిరి.

అయోధ్యాపురము వెలుపల యజ్ఞవేదికల నేర్పరచి సకల సంభారములు సమకూర్చి దశరథుఁడు హయమేధము నకుం దొడంగె. అన్నివర్ణములవారి కాబాలగోపాలము నిరంతర మన్నదానము, వస్త్రదానము విరివిగఁ జేసి హయమేధము పూర్తిచేసి దశరథుఁడు ఋశ్యశృంగమహర్షిని పుత్రకామేష్టి చేయఁ బ్రార్థింప నమ్ముని సంతసించి "ఓ రాజా! నీకు నలుగురు పుత్రు లుద్భవింతురని చెప్పి మంత్రయుక్తముగ హోమము చేసెను. అగ్నికుండమునుండి యసమానకాంతితో, నలుపు ఎఱుపుకలిసిన వస్త్రము ధరించి, రక్తవర్ణమగు ముఖముగలిగి దుంధుభివాద్యమువంటి గంభీర కంఠస్వరముతో, సింహము రోమమువంటి కేశములుగలిగి, సకలశుభలక్షణములతోఁగూడి దివ్యాభరణములుగలిగి పర్వతమువలె నున్నతమై, మదించిన వ్యాఘ్రమువంటి పరాక్రమముగలిగి, సూర్యునివంటికాంతితో నగ్నివలె మెఱయుచు నొక మహాపురుషుఁడు పుటము వేసిన బంగారుతో చేయఁబడి వెండిమూతఁగలిగి దేవనిర్మితంబగు పాయసముతోఁగూడిన యొకపాత్రమును ఇష్టురాలగు భార్యవలె భుజమున ధరించి యుద్భవించెను. అతఁడు దశరథునిఁజూచి, "ఓ రాజా! నేను ప్రాజాపత్యపురుషుండను. నీ యజ్ఞముచేఁ దృప్తులై దేవత లీ పుత్రోత్పత్తికరంబగు పాయసము నంపిరి. దీనిచే నీకు శుభముగలుగును. దీనిని గ్రహింపుము. కులగుణ శీలములందు నీకుందగినవారలగు నీభార్యల కీపాయసము నిమ్ము. వారలవలన నీవుకోరినట్టి పుత్రు లుద్భవింతురని చెప్పఁగా

రాజు సంతోషించి భక్తితో నాపాత్రము గ్రహించి తనభార్యలగు కౌసల్య, సుమిత్ర, కైకేయీల కీరీతి పంచెను. కౌసల్యకు సగము, మిగిలిన సగములో సగము సుమిత్రకు, ఆ మిగిలిన సగములో సగము కైకేయికి, మిగిలినది మరల సుమిత్ర కిచ్చెను. (అనఁగా కౌసల్యకు $\frac{1}{2}$, సుమిత్రకు $\frac{3}{8}$, కైకేయికి $\frac{1}{8}$.) పాయసవిభాగములోని భేదము వారివారివయసుల ననుసరించినది. ప్రీతిననుసరించినదిగాదు. ఈవిభాగమువలన రాముఁడు విష్ణువులో నర్ధాంశము, లక్ష్మణుఁడు పాదాంశము, భరత శత్రుఘ్నులు అష్టమాంశములని తెల్లమగుచున్నది.

పాయసపాత్ర బంగారుతోఁ జేయఁబడియుండ మూత వెండిగ నుండనేల యను సంశయము గలుగవచ్చును. స్వర్ణకాంతి పసుపు. అది ఎఱుపువలె రజోగుణచిహ్నము. రామచంద్రుఁడు రజోగుణయుక్తమగు కార్యములు మానవభావము ననుసరించి చేసినను ప్రతివిషయముననుసత్వగుణమే ప్రధానముగ వెలసెను. సత్వగుణము తెలుపువర్ణముచే సూచితము. అందుచే శ్వేతవర్ణమగు వెండిమూతయుండినదని యూహింపనగును.

ఇఁక పాయసవిభాగము వయసు ననుసరించిన దంటిమి. అట్లయిన భరతుఁ డెట్లు లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులకంటెఁ బెద్దవాఁడయ్యెనను శంక రావచ్చును. కౌసల్య తనకిచ్చిన సగముభాగమును ద్రాగెను. సుమిత్ర తనకు లభించిన పాతికభాగమును ద్రాగక కైక కెంతభాగము లభించునో యని మిన్నకుండెను. దీనిని గుర్తించిన దశరథుఁడు మిగిలినదానిలోసగము కైకేయి కిచ్చి శేషించిన యష్టమాంశమును మరల సుమిత్ర కిచ్చెను.

ఆమెయుఁ దొలుత లభించిన పాయసభాగమును ద్రాగి మరల నష్టమాంశమును ద్రాగినందున భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నుల జననక్రమం బేర్పడిన ట్లూహింపఁదగును. భరతుఁడు సాక్షాద్విష్ణువులో నాలవయంశమనుట దెట్లు పొసఁగునని యాక్షేపము రావచ్చును. సాక్షాద్విష్ణువులో ననఁగా నిప్పుడు ప్రత్యక్షమగు రామరూపుఁడగు విష్ణువునందని యర్థము గ్రహింపనగును.

ఈ రీతి పాయస విభాగముచేసి కౌసల్యా సుమిత్రా కైకేయీ లానందముతో నాపాయసము స్వీకరించిన వెనుకఁ గ్రమముగ నలువురు నసాధారణమగు గర్భములుధరించి దివ్యమగు కాంతితో దశరథున కానందముగలిగించిరి. అట బ్రహ్మదేవుని యానతిచొప్పున దేవతలు దమతమ యంశములతో రాక్షసుల మాయలకు బలమునకుఁ బరాక్రమంబునకుఁ దగిన రీతి నానావిధరూపులగు వానరులుగను, భల్లూకములుగను పర్వత వన నదీ ప్రాంతముల నసంఖ్యాకములుగ నవతరించిరి. ఇంద్రసుతుఁడగు వాలిని కిష్కింధానగరమున రాజుగను, సూర్యునిపుత్రుఁడగు సుగ్రీవుని యువరాజుగను, బుద్ధిమంతుఁడును బలవంతుఁడు నగు హనుమంతుని, నీలుని, నలుని మంత్రులుగను గొని వానరులు స్వేచ్ఛగ నుండిరి. ఇంతకుఁబూర్వమె బ్రహ్మ యావులింపఁగ నతని నోటినుండి జాంబవంతుఁడను నెలుగుబంటిమేటి పుట్టియుండెను. ఇట్లు భగవంతుఁ డవతరించుటకు మున్నే జరుగనున్న రావణ వధకు రాముని సహాయార్థము గావలసిన సన్నాహము లేర్పడియుండెను.

అ వ తా ర ము .

యజ్ఞము ముగిసిననాఁటినుండి పండ్రెండవమాసమున శ్రీరామాదుల జననము. ఆ కాల మెద్దియని విచారింతము. కృత, త్రేత, ద్వాపర, కలి యుగములు నాలుగు. ఈనాల్గింటి మొత్త మొక మహాయుగమగును. డెబ్బదియొక్క మహాయుగము లొక మన్వంతరము. ఇట్టి మన్వంతరము లారు గడచినవి. ఇప్పు డేడవదియగు వైవస్వతమన్వంతరము జరుగుచున్నది. ఈ మన్వంతరమున నైదవమహాయుగమునఁ గడచిన త్రేతాయుగమున నాల్గవభాగమున ముప్పది వేల సంవత్సరము లుండు తఱి విలంబినామ సంవత్సర చైత్ర శుద్ధ నవమీ బుధవారము మధ్యాహ్నము కర్కాటక లగ్నంబునఁ బునర్వసు నక్షత్రంబున గురుచంద్రయోగమున నైదుగ్రహము లుచ్చస్థితియందుండఁగా కౌసల్యాదేవి రాముని గనియె. జన్మనక్షత్రము పునర్వసు.

శబు	ర		
కే	రాశి		గు చ/ల
కు			రా
		శు	

నాల్గవపాదము. కైకయి దశమితిథియందు పుష్యమీనక్షత్రమున మీనలగ్నమందు భరతునిఁ గనెను. సుమిత్ర దశమి

యుఁడే యాశ్లేషానక్షత్రమునఁ కటకలగ్నమునందు లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులం గనెను. శ్రీమన్నారాయణుని యంశంబుల జనించిన నా శిశువులు తేజఃపుంజములై వెలసిరి. కౌసల్యాది తల్లులును దేవేంద్రునిఁ గన్న యదితివలె మిక్కిలియుఁ బ్రకాశించిరి. ఈ నలువురు శిశువులు పూర్వాభాద్ర ఉత్తరాభాద్రలవలె జ్వలించుచుండిరి. ఆ జననసమయమున దేవదుందుభులు మ్రోగినవి; పుష్పవర్షము గురిసెను. దశరథుఁడు దగినవారి కనేకవిధ దానములిచ్చెను. అయోధ్యానగరము శుభవార్తతో యానందసాగరమున మునింగియుండెను.

నా మ క ర ణ ము .

సాధారణముగ బ్రాహ్మణులకుఁ బురుడుదినములు పది. పదునొకండవదినము పుణ్యాహవాచనము నామకరణము జరుగును. క్షత్రియులకుఁ బురుడుదినములు పండ్రెండు. పదుమూఁడవదినము నామకరణము. వాల్మీకి పదునొకండు దినములు గడువఁగా నామకరణముజరిగె ననెను. అనఁగా లక్ష్మణుఁడు జనించిననాటినుండి పదునొకండు దినములు గడువఁగా లేక రామావతారదినమునుండి పండ్రెండు దినములు గడువఁగాఁ బదుమూఁడవ దినమని యర్థము. త్రికాలజ్ఞుఁడగు వసిష్ఠ మహర్షి కౌసల్యానందనునకు శ్రీరాముఁడనియుఁ, కైకేయీ తనయునకు భరతుఁడనియు, సుమిత్రాపుత్రులకు లక్ష్మణుఁడు శత్రుఘ్నుఁడని నామకరణము చేసెను. ఇందలి యౌచిత్యము ను వివరింతము. సకల శుభగుణములుగలిగి యెల్లర నెల్లవేళల సంతోషింపఁ జేయువాఁడును, బురుషులను సైతము

మోహింపఁజేయువాఁడును, యోగులమనసు నాకర్షించువాఁడును నగు కౌసల్యాతనయునకు రాముఁడని నామమిడుట సర్వవిధముల నొప్పియున్నది. శ్రీరాముని సేవయే తనకు సంపద యని భావించి యెడతెగక నాతని సేవచేయ నవతరించినవాఁడగుట సుమిత్రానందనులలోఁ బెద్దవానికి లక్ష్మణుఁడని పేరిడుటయు యుక్తమే. ఇంతేగాక లక్ష్మణుఁడు శేషాంశమునఁ బుట్టినవాఁడు. క్షీరసముద్రమున నుండునపుడు శేషుఁడు శయ్యగను, వైకుంఠమున సింహాసనముగను, విష్ణుదేవుఁడు బయలుదేరునపుడు గొడుగునై సేవచేయునట్టివాఁడు, వేయేలయాదిశేషుఁడన మొదటిసేవకుఁడని యర్థము. వైకుంఠమునఁగాని యవతారదశయందుగాని హరిసేవ తప్పనివాఁడు. కనుక రామావతారమున లక్ష్మణుఁడుగ నవతరించెను. అట్లు భగవంతుని సేవయే సంపదగ నెంచినవానికి నా నామము సార్థక మగునని వేఱుగఁ జెప్పనేల? శ్రీరామ భక్తిభరితుఁడై రాముని వనవాసకాలమున రాజ్యభారము మోయఁబోవువాఁడు గనుక కైకేయీపుత్రుని భరతుఁడనుటయు సమంజసమే. నిత్యశత్రువులయిన కామక్రోధాదులకు లొంగక వానిని జయించి రాముని భక్తుఁడగు భరతుని మహాభాగవతుని సేవించుట తనకు త్తమధర్మమని భావించి యెట్టి శత్రువునైనను జయింపఁగలవాఁడగుటచే శత్రుఘ్నుఁ డను నామము సుమిత్రానందనులలో ద్వితీయునకుఁ బెట్టుట యుక్తమే.

పుష్పమునకు వికసించునప్పుడే పరిమళము గలుగును. తులసిచెట్టునకుఁ బుట్టినప్పటినుండి సువాసన గలదు. అట్లే లక్ష్మణునకు బాల్యమునుండియు శ్రీరామునియెడ నత్యంత భక్తి. ఒకక్షణమైనను రాముని విడిచియుండఁడు. ఇఁక రాముఁ డెట్టివాఁడు ? కౌసల్యాదేవి బంగారుగిన్నెలో మంచియన్నము గలిపి రామునినోటవేయవలెనన్న ముందుగ లక్ష్మణునకుఁ బెట్టినఁగాని వీలుగాదు. ఈకాలమున విద్యుద్దీపములు వెలిగించవలెనన్న దీపమువద్ద పోయి చేయువలసిన దేమియు లేదు గదా. గోడలోని సాధనమును నొక్కిన దీపము వెలుఁగును. అట్లే రాముఁడు తినవలెననినను, వస్త్రములు ధరింపవలెనని నను నిద్రింపవలెననినను లక్ష్మణునిచే మున్ముందుగఁ జేయించుటే సుకరమార్గము. వేయేల రాముని వెలుపలిప్రాణమే లక్ష్మణుఁడు. లక్ష్మికిని విష్ణువునకును గల యవినాభావసంబంధమే లక్ష్మణునకును రామునకును గల సంబంధము. ఈ విషయము రాను రాను స్పష్టమగును. ఇట్లే భరతునకును శత్రుఘ్నునకును గల సంబంధము. రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నులు వేదవేదాంగములను సకలశాస్త్రముల నభ్యసించిరి. క్షత్రియులగుటచే వీరు రథగజతురగారోహణములును ధనుర్వేదమును జక్కగ నభ్యసించిరి. వీరిని వసిష్ఠాది పురోహితులును సుమంత్రాది మంత్రులును బౌరులును స్త్రీపురుషు లెల్లరు మెచ్చుకొనుచుండిరి. వీరికి వివాహము చేయువలెనని దశరథుఁ డాలోచించుచుండెను. వీరిలో రాముఁడు దశరథునిప్రాణమే యనవలెను. రాముని గుణగణములను బొగడనివారు లేరు.

---

3. విశ్వామిత్రుని యజ్ఞము

ఇంతకు ముందు శ్రీరాముని జననకారణము వివరించితిమి. ఇఁక నతని యవతారమువలని ఫలములు వివరింపఁబడును. వ్యవసాయదారుఁడు భూమిని చక్కఁబెట్టి విత్తనము చల్లును. చేసినపైరు నాశనముగాకుండునట్లు కలుపుదీయును. అట్లే సాధువుల రక్షింపనెంచు భగవంతుఁడు దుష్టుల సంహరింపక తప్పదు. ఇట్టి లోకోపకారకార్యము చేయఁబూనిన శ్రీరామునకుఁ దనవలన సహాయముండవలెననియు, రాఁబోవు రావణాదుల వధకుఁ గావలసిన యస్త్రశస్త్రములఁ బ్రయోగోపసంహారములు రామునకు నేర్పవలెననియు, భగవంతుని మహాత్మ్యమునఁదాను గొంత పంచుకొనవలెననియు, అనేకోద్దేశములతో విశ్వామిత్రుఁడు దశరథు నొద్దకు వచ్చెను. అతని యాగమనవార్త వినినంతనే దశరథుఁడు పురోహిత సహితుఁడై యెదురేగి యర్ఘ్యపాద్యాదు లొసఁగి యుచితాసనమున గూర్చుండఁబెట్టి మిక్కిలి వినయముతో మ్రొక్కి కుశల మడిగెను. విశ్వామిత్రుఁడును దశరథుని యోగక్షేమములడిగి రాజ్యపాలనఁ జక్కఁగ నెరవేర్చుచున్నదా యని ప్రశ్నించెను.

అంత దశరథుఁడు వినయముతో నిట్లనెను. 'బ్రహ్మర్షీ! అచింతితమగు మీరాకచే నాగృహము పావనమయ్యె. కుమారుల వివాహమునుగూర్చి ప్రశంసించుతఱి యరుదెంచిన తమరాక యమృతము లభించునట్లున్నది. అనావృష్టితో బాధపడువారికి కుంభవృష్టిగ వానగురిసినట్లును, మరణించిన యాప్తులు లేచివచ్చిన ట్లున్నది. బిడ్డలులేనివారికి పుత్రజననమట్లున్నది. ధారవోయినఁబెన్నిధిమరల దొరికినట్లున్నది. నా

జన్మము తరించినది. క్షత్రియకులంబునఁ బుట్టి బ్రహ్మర్షియైన మీమహిమ నేమని కొనియాడఁగలను? సృష్టికిఁ బ్రతిసృష్టి చేయఁగల తమకు నాచేఁగావలసిన దేమియుండును? కేవలము నాకు శుభముగలిగించునిమిత్తమే మీ రిచ్చటికి కేతెంచితిరి. ప్రపంచమున మీకు సాటియగు పుణ్యమూర్తులు లేరు. ఏ యుద్దేశముతో నిట కేతెంచితిరో దెలిపినంతనే తప్పక యిచ్చి ధన్యుండ నగుదును, సెలవిండని ప్రార్థించె. అంత విశ్వామిత్రుఁ డిట్లు చెప్పెను "దశరథా! నీ వంశమునకుం దగినరీతిని పలికితివి, సంతసించితిని. నేనొక యజ్ఞముచేయ దీక్షఁగొంటిని. సుబాహు మారీచులను రాక్షసులు రక్తమాంసములు వర్షించి యజ్ఞమునాశ మొనర్తురు. యజ్ఞముచేయుతఱి శపింపరాదు. నా యజ్ఞమురక్షింప నీలమేఘశ్యాముడును కాకపక్షములుగలవాఁడును మహాశూరుఁడు నగు నీ జ్యేష్ఠకుమారుని రాముని నా వెంటఁ బంపుము. బాలుఁడనియు రాక్షసులతో యుద్ధము చేయలేఁడనియు భావింపకుము అతని మహిమ పరాక్రమము నాకును వసిష్ఠునకును నిచ్చటనున్న మునులకును దెలియును. యోచింపక పంపు మనెను. పిడుగువంటి ఋషి వాక్యము వినినంతనే దశరథుఁడు గడగడ వడఁకెను. కొన్ని నిముసములు మూర్ఛిల్లి మరలఁ దెలివినొంది యిట్లనియె. "మునిసత్తమా! రాముఁడు పదునాఱేండ్లు గానివాఁడు. తామరరేకులవంటి కన్నులు సూర్యాస్తమయమైనంత నిద్రించును. రాత్రించరులును మాయావులును మహాక్రూరులు నగు రాక్షసులతో యుద్ధముచేయు నేర్పు లేనివాఁడు. లేక లేక పుట్టినవాఁడు. నా ప్రాణమే రాముఁడు. వాఁడులేక యొక క్షణమైనను బ్రతుకు

వాఁడనుగాను. దేవతలకు సాయమొనర్చిన నేను నా చతు
రంగ బలముతో వత్తును. రామునిమాత్రము పంపునట్లు గోర
కున్న నాకుఁ బ్రాణదానము చేసినవాఁడ వగుదువు. పుత్ర
కామేష్టిచేయఁగాఁ బుత్రోత్పత్తికరంబగు పాయసమిచ్చి సంతా
నము గలిగించినవాఁడు దయాసముద్రుఁడగు దేవుఁడే. ఇప్పుడు
రాముని యడుగక వానిప్రాణముగాపాడి యందువలన నాప్రాణ
మును సంరక్షింపఁగల నీవే నాపాలిటి యిప్పటిదేవుఁడవు.

అని యీరీతిని కేవలము పామరుఁడై పుత్రవాత్సల్యముచే,
వచ్చినవాఁ డెవఁడని యోచింపక, యాడినమాట తప్పరాదని
యెంచక, కులగౌరవమునేని లెక్కింపక. పశుప్రీతినే పాటించిన
దశరథునిఁజూచి ఋషి మిక్కిలికోపించి 'ఓ రాజా! హరిశ్చంద్రుని
వంశమునఁబుట్టినవాఁడవు మాటతప్పవు కోరినదాని నిత్తువని
నీగుణ మిట్టిదని తెలియక యడిగితిని. నీవు నీ పుత్రులతోడను
బంధువులతోడను సుఖముగ నుండుము. నేను వచ్చినదారినే
పోయెద" నని బయలుదేరెను. ఇఁక నూరకుండిన రాజవంశ
మునకే ముప్పుతప్పదని యెంచి వసిష్ఠుఁడు లేచి యిట్లనెను.
"రాజా! ఆడితప్పని యిక్ష్వాకువంశమునఁబుట్టి యిచ్చెద నని
లేదంనువా? నీవు సత్యసంధుఁడవే, దాతవే, ధైర్యముగలవాఁ
డవే, బుద్ధిమంతుఁడవే, యిట్టి నీకు మాటతప్పుట పాడిగాదు.
రాముని మునివెంటఁ బంపుము. విశ్వామిత్రుఁ డెట్టివాఁ డను
కొంటివి? తపోబలముగలవాఁడు. ముల్లోకములలో నతనియం
తటి ధార్మికుఁడు లేడు. వీరులలో మేటి, సకలాస్త్రశస్త్రములు
నేర్చినవాఁడు. రామునిమహిమఁ దెలిసి యతని కనేక శుభము
లొనగూర్ప వచ్చినవాఁడు. దేవలోకమున నగ్నిచక్రముచే

రక్షింపఁబడుచున్న యమృతకలశమువలె విశ్వామిత్రుని రక్ష ణలోనున్న రామున కెవ్వరు నెట్టియాపదయుఁ గలిగింపలేరు. నిర్భయముగ నిండుమనంబుతో శీఘ్రమున రాముని బంపుము.

అంత దశరథుఁడు కుదుటఁబడిన మనసుగలవాఁడై రాముని పిలువనంపి కౌసల్యయుఁ దానును రామునికి మంగ ళాచరణములు గావించి శిరము మూర్కొని పంపెను. రామ చంద్రుఁడు విల్లునమ్ములుపూని సంతోషముతోఁ దల్లిదండ్రు లకు వసిష్ఠాదులకు నమస్కరించి వారి యాశీర్వచనములు పొంది బయలుదేర, లక్ష్మణుఁడును ధనుర్బాణ తూణీరములతో నన్న వెంటఁబోయెను. విశ్వామిత్రుఁడు ప్రసన్నుఁడై దశరథుని మునులను వీడ్కొని రామలక్ష్మణులతో బయలువెడలెను. వారు సరయూనదిచేరఁగా విశ్వామిత్రుఁడు మిక్కిలి యాదర ముతో "రామా! జలముతీసికొనుము. నీకు బల-అతిబల యను మహామంత్రముల నుపదేశింతును. వీనిని జపించుటచే నీ కాఁ కలిదప్పులుగాని దారినడచుటచేఁ గష్టముగాని తోఁపదు. నీ వెట్టివారితోనయినను నిర్భయముగ యుద్ధముచేసి గెలుపొందు దువు వేగిరపడు" మనెను. వెంటనే రామలక్ష్మణులు ఋషి వాక్యము పాటించి మంత్రోపదేశము పొందిరి. రామలక్ష్మ ణులు సరయూతీరమున మహర్షిచే బుజ్జగింపఁబడుచు నా రాత్రి గడపిరి.

తెల్లవాఱఁగా విశ్వామిత్రుఁడు 'కౌసల్యయొక్క సత్పుత్రా! వేకువజామైనది. పురుషశ్రేష్ఠా లెమ్ము. తెల్లవాఱి గావించ వలసిన సంధ్యావందనాది దేవకార్యములు చేయవలెనని మేలు కొలిపెను. సాధారణముగ నొక బాలుని పిలుచునపుడు పురు

షులు దండ్రిపేరు పెట్టియు, స్త్రీలు తల్లి పేరు పెట్టియుఁ బిలుచుట
నాడుక. ఇచ్చట వ్యతిరిక్తముగనున్నది. కారణ మేమని కొంత
యాలోచింతము. దశరథుఁడు విశ్వామిత్రుని దర్శించినపు
డాతని మహిమను గొండంతగఁ బొగడి నీవు నాపాలిటి దేవుఁడ
వే. నాజన్మము తరించినది. నీ వేమికోరిన నిత్తునని వాక్రుచ్చి
రాముని తనవెంటఁబనుప నడిగినంతనే నే నీయననెను. కేవల
మజ్ఞానములో మునిఁగి దేహవాశముచూపెనేగాని వచ్చినఋషి
యొక్క గొప్పదనమునుగాని, తన యాత్మగౌరవమునుగాని
వంశప్రతిష్ఠనుగాని పాటింపలేకపోయెను. అందువలన మహర్షి
కతనియందు గౌరవభావము లేకపోయెను. అట్లుగాక కౌసల్య
కొంచెమేనియు సందేహములేక శ్రీరామునకు రక్షాబంధము
గావించి యాశీర్వదించి విశ్వామిత్రునివలన రామచంద్రునకు
గొప్ప శుభము గలుగునని పూర్ణవిశ్వాసము గలిగియుండెను.
దశరథునకైనను నలుగురు పుత్రులలో నొకఁ డనవచ్చును.
కౌసల్య కట్లుకాదుగదా. ఆమె చింతింపక మంచిమనసుతోఁ
బంపినందున రాముని మహిమయు నామె యెఱిఁగినట్లు తండ్రి
యెఱుఁగ లేదు. దశరథునికంటె జ్ఞానవంతురా లగుటచే నామె
సుపుత్రుఁడని సంబోధించుట సర్వవిధముల నొప్పియున్నది.
రాముఁడు భగవంతుఁడని తెలిసి యేకాంతమునఁ దనివితీర
నతని సేవచేసి యానందించ నెంచిన మహర్షి యీరీతి మేలుకొలు
పుట యుక్తముగనున్నది. “మానవోత్తమా, యనుటచే నీ
వాదర్శజీవనము గడుప నవతరించిన పరమాత్మవు. నీ వేమా
ర్గముపట్టిన సామాన్యజను లామార్గమునే యవలంబింతురు.
కనుక నీకగత్యముకాకున్నను లోకక్షేమముకొఱకు వేకువలేచి

దైవకార్యము నిర్వర్తింపుమని చెప్పిన ట్లూహింపవలెను. ప్రాతః కాలకృత్యములఁదీర్చికొని బయలుదేరి సరయూ గంగా సంగమ స్థలముయొక్క రామణీయతఁ గని యానందించి మన్మథుఁడు గర్వముచే శివునివలన ననంగుఁడైన స్థలమునుచూచి యచ్చటి మునులచేఁ బూజలంది యారాత్రి గడిపిరి.

ఉదయమున గంగానదినిదాఁటి మలదకరూశ దేశములఁ జూచి రామచంద్రుఁ డీదేశవృత్తాంత మేమని యడుగ ముని సంతసించియిట్లనియె "తొల్లి దేవేంద్రుఁడు వృత్రాసురుని జంపి బ్రహ్మహత్యాపాపముపోగొట్టుకొనుటకై దేవతలచేతను ఋషులచేతను గంగాజలముననభిషేకింపఁబడెను. అతనిశరీరమునుండి వెలువడిన మలమును, నతని కేర్పడిన యాకలియు నిచ్చటఁ బోయినందున నివి మలదకరూశదేశము లనఁబడెను ఇచ్చటి భూమి చాలసారవంతమై ధనధాన్యసమృద్ధములగు ప్రదేశము లయ్యెను. ఇట్లుండ సుకేతుండను యక్షునకు బ్రహ్మవరమున వేయియేనుంగుల బలముగల తాటకయనునొక కూతురుపుట్టెను. ఆమె సుందుఁడనువాని భార్యయయ్యెను. ఆమెకు మహా పరాక్రమవంతుఁడగు మారీచుఁడు పుట్టెను. సుందు డగస్త్యునిచేఁ జచ్చినందునఁ దాటకయు మారీచుఁడు నగస్త్యుని మ్రింగ బోగా నమ్ముని మారీచుని రాక్షసుఁడవుగమ్మనియుఁ దాటకను ఘోరరూపముదాల్చి మనుష్యుల భక్షింపు మనియు శపించె. అందుచే నామె యీపట్టణముల నాశముచేయఁగా నీ ప్రదేశ మిట్టి ఘోరారణ్య మయ్యెను. ఆ రాక్షసి యీ ప్రాంతమున నున్నది. మన మామార్గమునఁబోవలెను. నీవు దానిని స్త్రీ యనిభావించి స్త్రీహత్యయనియు, నందు సంహారక్రియకు మొట్ట

మొదట నబలనువధించుటఁ బాపమనియుఁదలంపకుము. బహు జనులకును మునులకును మృత్యుదేవతగానుండు తాటకను దయఁదలంచక వధింపుము. ఇట్టి మహాపాపాత్ము రాంద్రను విష్ణుదేవుఁడు వధించియున్నాఁడని ప్రసిద్ధము." అంత శ్రీ రాముఁడు వినయముతో "మునీశ్వరా! ఋషివాక్యము పాటించుట ధర్మమని మాతండ్రి చెప్పియున్నాఁడు. నేను బితృవాక్య పాలనావ్రత మనుష్ఠించువాఁడను. మీవలన నాసందియంబులు దీరినవి. కనుక మీయాజ్ఞఁ బాటింతు ననుచుండఁగా భయంకర శబ్దముతో వికృతరూపమున మహాట్టహాసము చేయుచు వచ్చుచున్న తాటకను చూచి రామచంద్రుఁడు "లక్ష్మణా! భయపడకుము. ఇది యాఁడుది, దీని ముక్కు చెవులు గోసిన చాలదా" యనునంతలోఁ దాటక శిలావర్షము గురియించెను. అంత రాముఁడు దాని హస్తములు ఖండించెను, లక్ష్మణుఁడు చెవులుముక్కును గోసివైచె. రక్కసి మాయచే శిలావర్షము గురియించెను. కౌశికుఁడు "రామా! దయదలఁచకుము. మనకు హానిగలుగును. వధింపు" మనఁగానే రాముఁ డొక్క బాణము బోమ్మున నాటినంతనే యది మహావృక్షమువలె నేలఁగూలెను. ఇంద్రాది దేవతలు రాముని స్తుతించి విశ్వామిత్రునిఁ బూజించి రామచంద్రునకు సకలాస్త్రముల నుపదేశింపుమని తమదారిని బోయిరి. ఆరాత్రి మునియు రాజకుమారులును దాటకావనంబున నిర్భయముగ నిద్రించిరి. ఉదయమున యాహ్నికంబులఁ దీర్చి విశ్వామిత్రుఁడు సకలాస్త్రముల నుపదేశించి యా యా యస్త్రముల శరీరములతో రప్పించె. అవి గొప్పకాంతితో రామునకు మ్రొక్కి మేమెల్లప్పుడు నీస్వాధీనములో నుందుము

స్మరించినఁజాలునని మ్రొక్కఁగా రాముడు వానిని స్పృశించి నామనసు ననుసరించి యుండుఁడని చెప్పెను. అంత రాముఁడు కృతజ్ఞతాసూచకముగ మునికి మ్రొక్కి యస్త్రంబుల నుప సంహారంబుల నుపదేశింపుఁ డనిన మునుపటియట్లు ఋషి యస్త్రముల సశరీరులుగ రావించి రాముని యానతిచొప్పున నడచుకొన విధించెను. రామునియనుగ్రహముఁబొంది యవియు మఱుగుపడినవి.

విశ్వామిత్రుఁడు రామలక్ష్మణుల వెంటఁగొని తన యాశ్రమము సమీపింప రామచంద్రుఁడీ యాశ్రమవృత్తాంత మేమని యడుగ, మహర్షి సంతసించి "రామా! పూర్వము విరోచనుని పుత్రుఁడగు బలిచక్రవర్తి దేవేంద్రపదవికిం దగు యజ్ఞముగావింప నింద్రాదుల ప్రార్థన లంగీకరించి విష్ణువు వామనరూపుఁడై మూఁడడుగుల నేలయడిగి త్రివిక్రముఁడై బలిని పాతాళమున కనిపినకతమున దేవతలకోర్కెలు సిద్ధించినందున సిద్ధాశ్రమమని దీనికి పేరుగలిగెనని చెప్పెను.

విశ్వామిత్రుఁడు రామలక్ష్మణులతో నాశ్రమము ప్రవేశింప నచ్చటి మునులెల్లరు రాముని దర్శించి యాతిథ్యము లిచ్చిరి. రాముఁడు విశ్వామిత్రుని యజ్ఞము ప్రారంభింపవచ్చు ననెను. అంత మహర్షి, రామా! మీ రిరువురు చాల జాగరూకతతో మెలఁగవలెను. మహామాయావులగు సుబాహు మారీచు లదృశ్యులై యాకసమందుండి రక్తమాంసాదుల వర్షించి యజ్ఞమును భంగమొనర్తురని హెచ్చరించి యజ్ఞమారంభించెను. రామచంద్రుఁడు లక్ష్మణునిచూచి లక్ష్మణా! మెలఁకువతో నుండుము. రాక్షసులు మాయావు లనెను. ఇంతలో

సుబాహు మారీచులు రక్తమాంసాదుల గురియింప వచ్చి మేఘముల మఱుఁగుననుండు విషయము గ్రహించి రాముఁడలిగి మానవాస్త్రముచే మారీచుని సముద్రమునఁ బడవైచె. ఆగ్నేయాస్త్రముగొని సుబాహుఁబొమ్మునసేయ వాఁడు నేలఁగూలె. వాయవ్యాస్త్రమునఁ దక్కుంగల రాక్షసులఁ బరిమార్చెను. మునులెల్లరు రామునిఁబొగడిరి. విశ్వామిత్రుఁడు "రామా! నీ భుజబలపరాక్రమంబున నాయజ్ఞము సిద్ధింపఁజేసి సిద్ధాశ్రమ నామమును సార్థకముచేయించితివి. నేను కృతకృత్యుఁడనైతి" యనెను.

4. మిథిలానగర గమనము

విశ్వామిత్రుని యజ్ఞము ముగిసిన మఱునాఁడు రామలక్ష్మణులు ప్రాతఃకాలకృత్యములఁదీర్చి మునికిమ్రొక్కి కర్తవ్యమేమని యడుగుచుండ నచ్చటి మునులందఱు విశ్వామిత్రునకు నమస్కరించి రామునిఁజూచి యిట్లనిరి. "మిథిలాధిపతియగు జనకుఁడు యాగముచేయనున్నాఁడు. మే మందఱ మచ్చటికిఁ బోయెదము. నీవును మాతోడరమ్ము. జనకునొద్ద విచిత్రమగు శివధనువు గలదు. దాని నెట్టివారు నెక్కుపెట్టలేకపోయిరి. దానిని నీవు చూడవచ్చునని"రి. అంత విశ్వామిత్రుఁడు, రామలక్ష్మణులు, మునులు, పయనమయిరి. వారు శోణానదీతీరముసేరగా రామచంద్రుఁ డాప్రదేశమునుగూర్చి ప్రశంసింప విశ్వామిత్రుడు బ్రహ్మమానసపుత్రులలోనొకఁడగు కుశునకుఁ గుశనాభుఁడనియు నతనికి గాధియనియు రాజశ్రేష్ఠు లుద్భవించిరనియుఁ జెప్పి యా గాధినందనుఁడే తానని కుశవంశమునఁ బుట్టినందునఁ గౌశికుఁడని పేరుగలిగెనని ప్రస్తావవశమునఁ దన వంశానుక్రమము దెలిపెను. ఆరాత్రి యచ్చటఁగడిపి మఱునాఁడు ప్రయాణముచేయుచు గంగనుజూచిరి. రామచంద్రుఁ డా పుణ్యనదీవృత్తాంత మడుగ విశ్వామిత్రుఁ డిట్లనియె. 'రామా! ప్రపంచమున మహోన్నతుఁడగు హిమవంతుఁడను బర్వతరాజు గలఁడు. (పర్వతనదీసముద్రవనాదులకు నగ్నివాయు విత్యాదులకు నధిష్ఠానదేవత లున్నారని వారినిగూర్చిన విషయ మని గ్రహింపనగును). అతనికి మేరుపర్వత పుత్రియగు మనోరమ భార్య. వారికి గంగాదేవి, యుమాదేవి యని యిద్దఱు పుత్రికలు పుట్టిరి. దేవతలు ముల్లోకములలోఁ బారు గంగాదేవిని

లోకోపకారము హిమవంతునిమూలమునఁబడసిరి. ఉమాదేవి ఘోరతపస్సుచేసి రుద్రుని వివాహమాడెను. దేవతల యభిమతము ననుసరించి గంగానది దేవలోకములోఁ బ్రవహించెను.'

సగరుని వృత్తాంతము.

రామా! తొల్లి సగరుఁడనురా జయోధ్యను బాలించెను. అతఁడు నిజభార్యలగు కేశిని, సుమతి యనువారితో హిమవంతమునకరిగి తపస్సుచేసెను. భృగుమహర్షి "రాజా! నీ తపంబునకు మెచ్చితిని నీ భార్యలలో నొకతెకు వంశకరుండగు పుత్రుఁ డొకఁడును మఱి యొకతెకు బహుపుత్రులు నుదయింతు రనెను. అంత సగరుఁ డెవతె కొకఁపుత్రుఁడని యడుగ నీ వెవతె కొకఁపుత్రుఁడుకలుగవలెనందువో యట్లే యగుగాకయని యనుగ్రహించి మహర్షి వెడలిపోయెను. సగరుఁడు పత్నులతో నగరంబుసేరి వారి యీప్సితంబు లడుగఁ గేశిని 'నాకొకఁడేచాలుననియె.' సుమతి 'నాకఱువది వేవురు పుత్రులుగావలె' ననియె. కొంతకాలమునకుఁ గేశిని యసమంజసుఁడను పుత్రుఁబడసె. సుమతికొక సొఱకాయవంటి పిండము పుట్టెను. దానిని భేదింపఁగా నఱువది వేవురుపుత్రు లుదయించిరి. పెద్దవాఁడగు అసమంజసుఁడు ప్రతిదిన మూరివారిబిడ్డలను గొంపోయి సరయూనదీజలంబులఁ బడవైచి వారు మునుగుచుండుటనుజూచి నవ్వుచుండెను. సగరుఁడు వానిని పురము నుండివెడలఁగొట్టె. ఆయసమంజసునికుమారుఁ డంశుమంతుని సుగుణములకుఁ బ్రజలెల్ల రానందించిరి. కొంతకాలమునకు సగరుఁడు యజ్ఞము ప్రారంభించెను. ఆ యజ్ఞపశువగు గుఱ్ఱ

మును దేవేంద్రుఁడు మాయచే నపహరించెను. ఋత్విజులు యజ్ఞము పూర్తిగాకున్నఁ దనకును రాజునకును గీడువాటిల్లు ననిరి. సగరుఁడు పుత్రులందఱినిబిలిచి "కుమారులారా! యజ్ఞాశ్వమును మూలమూలలు వెదకి పట్టుకొనిరండని" యాన తిచ్చెను. వారు దిక్కులన్నిఁట వెదకి విసుఁగుచెంది 'గుఱ్ఱము గాని, దానిని దొంగిలినవాఁడుగాని మాకుఁ గానరాఁడయ్యె' ననిరి. సగరుఁడు గోపించి, "మరలఁబోయి పాతాళమువఱకు భూమిని భేదించియైనను గుఱ్ఱమును గొనిరండు. మీకు శుభ మగుగాక" యని యాశీర్వదించి పంపెను. సగరకుమారులు రోషముతో భూమిని పాతాళమువఱకుఁ ద్రవ్విరి. అందొక చోట గుఱ్ఱము పచ్చికమేయుచుండుటఁగని చాలసంతోషించిరి గాని సమీపమునఁదపస్సుచేయుచున్న కపిలమహర్షియే దొంగ యని తూలనాడిరి. వెంటనే మహర్షి హుంకరించెను. సగర కుమారులెల్లరు భస్మమయిరి. కుమారులెంతకాలమునకు రానందున సగరుఁడు మనుమఁడగు అంశుమంతునిఁ జూచి "వత్సా! నీ పినతండ్రులు తిరిగిరానికారణము తెలియకున్నది. నీ వన్నిదిక్కులు గలయ వెదకి వారిందోడ్కొని గుఱ్ఱము వెంటఁ గొనిరమ్ము. నీకు సర్వశుభంబులగు" నని దీవించి పంపెను. అంశుమంతుఁడు ధనువును బాణములను గవచమును ధరించి వెడలిపోయి దిగ్గజములకుమ్రొక్కి యచ్చటఁ గనఁబడిన వైన తేయునకు మ్రొక్కఁగా నతఁడు "వత్సా! గుఱ్ఱము గనఁబడు చున్నది చూడుము. గర్వముచే నీపినతండ్రులు గపిలునివలనఁ బూదికుప్పలైరి. గంగాజలమున నీ కుప్పలను దడిపిన వారు స్వర్గము చేరఁగలరు" అనెను. అంత నంశుమంతుఁడు గుఱ్ఱ

మునుఁగొని రాఁగా యజ్ఞము పూర్తియయ్యె. సగరుఁడు గంగను
దెచ్చుటకలవిగాక మరణించెను. అంశుమంతుఁడు రాజై ధర్మ
పాలనము సేసి కుమారుఁడగు దిలీపునకు రాజ్యమిచ్చి తపము
చేసి మరణించెను. దిలీపుఁడును గ్రమముగఁ బాలించి తపము
చేసి దేహము చాలించెను. అతని కుమారుఁడగు భగీరథుఁడు
సంతానముకొఱకు గొప్ప తపస్సుచేయఁగా బ్రహ్మదేవుఁడు
ప్రత్యక్షమై 'భగీరథా! నీతపంబునకు మెచ్చితి. వరంబు వేఁడు'
మనఁగా భగీరథుఁ డద్దేవునికి మ్రొక్కి "దేవా! సగరకుమారు
లు బూదికుప్పలై యున్నవారు. గంగాజలమున నా రాసులను
దడిపిన వారు స్వర్గముచేరఁగలరు గావున గంగవచ్చుటికిఁ గొం
పోవ ననుగ్రహింపుము. మా వంశము వర్ధిల్లుటకై సంతాన
మొసఁగుమని" కోరెను. అంతఁ జతుర్ముఖుఁడు "రాజా! ఆ
గంగ యురవడిని సహింపఁగలవాఁడు శివుఁడే గనుక యతనిఁ
బ్రార్థింపు" మని చెప్పి గంగాదేవితో భగీరథుని కోర్కెదీర్ప
ననుజ్ఞ యొసఁగె.

వెంటనే భగీరథుఁడు బొటనవ్రేలూని నిలిచి ఘోర
తపంబుసేయఁ బార్వతీపతి ప్రసన్నుఁడై "నీ కోరికచొప్పున
గంగను శిరమున ధరింతు"నని యంతర్ధానమయ్యె. గంగ కడు
రయంబున రాఁగా దానిగర్వ మడంప శివుఁడు తన జటాజూట
మున గంగను బూర్తిగ నణఁచివేసెను. మరల భగీరథుఁడు
ప్రార్థింపఁ గొంతవదలెను. అట్లు స్రవించు గంగ జహ్నుమహర్షి
యజ్ఞభూమిం దడుపఁగా నతఁడలిగి గంగను పానముచేసెను.
భగీరథుఁడతనిగూర్చి మిక్కిలితపింపఁగా నమ్ముని దేవ ఋషి
గణంబుల నుతిఁగొని గంగను దనపుత్రిగా భావించి చెవిమూల

మున వదలెను. అందుచే గంగ జాహ్నవియయ్యెను. భగీర థుఁడు భూమినుండి గంగను రసాతలమునకుఁ గొంపోయి యా భస్మరాసులఁ దడిపించి సగరపుత్రుల స్వర్గప్రాప్తికిఁ గారణ భూతుఁడయ్యె. ఇట్లు గంగ స్వర్గ మర్త్య పాతాళములం బ్రవ హించుటచేఁ ద్రిపథగయనంబడును. చతుర్ముఖుఁడు మున్నెన్నఁ డు కనివిని యెఱుంగని మహాద్భుతకార్యము నిర్వర్తించిన భగీ రథుని యనేకవిధముల నుతించెను. రామా! ఇట్టి పరమ పవిత్ర మగు గంగావతరణకథను వినువారు సకల పాపములనుండి విడివడి సకల శుభంబులందుదు" రని చెప్పెను.

అహల్యావృత్తాంతము.

విశ్వామిత్రుఁడు రామలక్ష్మణులతో విశాలాపురము సేరి సుమతియను నారాజుచేఁ బూజితుండయ్యె. ఆ రాజును రామలక్ష్మణుల నతి యాదరంబున సత్కరించి గజగమనులును నరశార్దూలురును మహాతేజోవంతులును నశ్వినీదేవతలవలె నుండువారును రూపరేఖావిలాసములం దొకరికొకరు దీసిపోని వారును నగు వీరెవరనియడుగ విశ్వామిత్రుఁడు వారి వృత్తాం తమంతయుఁ జెప్పెను. ఆరాత్రి యెల్లరు సుమతిచే నతిథిసత్కార ము పొంది మఱునాఁ డుదయము మిథిలకు సమీపముననున్న యొక యాశ్రమము సూచి దీని విశేషమేమని రాముఁడడుగ మహర్షి యిట్లనియె. రామా! ఇది గౌతమముని యాశ్రమము. అతనిభార్య యహల్య మిక్కిలి రూపలావణ్యముచే వన్నె కెక్కినది.

[పూర్వము బ్రహ్మదేవుఁడు సౌందర్యమే మూర్తీభవించి నట్టి యసమానరూపరేఖావిలాసములతో నొప్పు స్త్రీనిసృష్టించి అహల్యయని పేరిడి "ఈ భూమిని నతిశీఘ్రమున నెవరు చుట్టివత్తురో వారికీమెను భార్యగా నొసంగెదనని చాటించెను. అంత దేవేంద్రుఁడు ఐరావతము నెక్కి భూప్రదక్షిణము చేయఁ బోయెను. ఇంతలో నారదుఁడు జపముచేయుచున్న గౌతమ మహర్షి వద్దకువచ్చి "అతిత్వరితముగ రమ్ము. ఇట నొకగోవు దూడ వేయుచు ద్విముఖముగ నున్నది. దీనిని ప్రదక్షిణము చేయుము. ఇందువలన నీవు భూప్రదక్షిణము చేసినట్లే. బ్రహ్మదేవునికడ కేగి యహల్యను నాకిచ్చి పెండ్లి చేయుము. నేను భూప్రదక్షిణముచేసివచ్చితి ననుము. అతఁడొకవేళ వివర మడిగిన జరిగిన విషయము చెప్పుము. తామసింపకఁ బొమ్ము" నెను. గౌతముఁ డట్లేచేయఁగా నిది నారదుని ప్రేరేపణయని దెలిసి శాస్త్రమునకుఁ గట్టుపడి యహల్యను గౌతమునికిచ్చి వివాహముచేసెను. దేవేంద్రుఁడు భూప్రదక్షిణముచేసి బ్రహ్మవద్దకుఁ జని అహల్యనడుగ విరించి యప్పుడే గౌతమునకిచ్చితినని చెప్పఁగా నింద్రుఁడు మత్సరముఁగొని యామెతోఁ గ్రీడింప సమయము వేఁచియుండెనని చెప్పుట గలదు.]

(ఇది వాల్మీకివచనము గాదు.)

ఆమె గౌతమముని పత్ని. ఒకసమయమున గౌతముఁడు వేకువజామున స్నానార్థము నదికరిగిన సమయముచూచి ఇంద్రుఁడు కాముకుఁడై గౌతమునివేసముపూని యాశ్రమము లోనికేగి 'నీయందు మరులుగొనియున్నాఁడను. నీతో రమింపఁ గోరుచున్నాఁడను. నీయందుఁ బుత్రోత్పత్తి గోరను. తామసిం

పకు' మనినంతనే యహల్య తన్ను దేవేంద్రుఁడు గోరుచున్నాడని తెలిసియుండినందున నతఁడేయని సమ్మతించి యతనితోఁ గ్రీడించెను. అంతనామె, "సురపతీ! నాకోర్కె తీరినది. నీకును నాకును మేలగునట్లిచ్చోటువాసిపొమ్మనఁగా నతఁడును నాకు సంతృప్తికలిగినది. ఇదె పోవుచున్నానని పర్ణశాలనుండి వెడలు తఱి దర్భలను సమిధలను చేఁబూని తపోబట్టితో మహర్షివచ్చి తనరూపమున నున్న యింద్రునిచూచి "ఓరీ నీచుడా! నీ వృషణము లూడిపోవుగాక" యనినంత నట్లే జరిగెను. ముని లోనికేగి భార్యనుజూచి "ఓసీ నీచురాలా! నీ విందే కలకాలము వాయుభక్షణము సేయుచు బూదిలో నెవరికంటికి కగుపడక పడియుందువుగాక. శ్రీరాముఁడీమార్గమున వచ్చునపుడు శాపవిముక్తి యేర్పడి యెప్పటియట్ల నన్ను గలిసికొందువు"వని శపించి హిమాద్రిచెంతఁ దపముసేయఁ బోయెను. కనుక రాఘవా! నాతో నచ్చోటికిరమ్ము' ని యటు గొంపోయెను. వెంటనే అహల్య తపస్సుచే నిను మడింపఁబడిన రూపముతోఁ గానఁబడినదయ్యె. రామలక్ష్మణులా మునిపత్నికి నమస్కరింప నామెయు భర్తృవాక్యము స్మరించి వారి నతి భక్తితోఁ బూజించెను. ఇంతలో యోగబలమున గౌతమమునియుఁ దన యాశ్రమంబు సేరి తపసుచే దోషరహితయగు భార్యాసమేతుఁడై విశ్వామిత్ర రామలక్ష్మణుల కత్యంతాదరమునఁ బూజలుగావించె. అంత వారు మిథిలాపురమున కేగిరి. జనకమహారాజువారి రాక నెఱిఁగి పురోహితుండగు శతానందుని ముందిడుకొని యెదురేగి భక్తితో నర్ఘ్యపాద్యాదులొసఁగి వారిని యుక్తమగుచోట విడియంజేసి యుచితాసనంబులఁ నమరంజేసి కుశలంబులడిగె.

విశ్వామిత్రుఁడును జనకుని పలువిధములుగఁ గుశలంబులడిగి శతానందుని విచారించెను. జనకుఁడు కౌశికునిఁజూచి 'మునీంద్రా! యజ్ఞము సఫలమైనదని యెంచెద, ' తమ రాకచే ధన్యుఁడనైతిని. ఈ శుభాకారులగు బాలకు లెవరని యడుగ మునీంద్రుఁడు 'వారు దశరథపుత్రులు నా యజ్ఞము గావవచ్చి రాక్షసవధగావించి, యహల్యాశాప విముక్తిఁగావించి గౌతమ ముని యాతిథ్యముగొని నీ విల్లుచూడ నిచ్చటికేతెంచియున్నా' రనెను. ఇంతలో శతానందుఁడు మునివర్యా! నా తల్లి శాప విముక్తి చెందెనా? ఆమె మిమ్మందఱిని పూజించెనా? మా తండ్రి యామెను గలసికొనెనా? యని యడిగెను. జరిగిన దంతయు విశ్వామిత్రుఁడతనికిం బూసగ్రుచ్చినట్లు చెప్ప శతానందుఁడు పరమానందముచెంది రామునితో నరోత్తమా! ఈ మహాముని చరిత్రము వివరించెద.

విశ్వామిత్రుని చరిత్రము.

బ్రహ్మదేవుని కుమారుఁడగు కుశుండను రాజు గలడు. అతని కుమారుఁడు కుశనాభుఁడు. అతనికి గాధిపుట్టె. గాధి నందనుఁడే విశ్వామిత్రమహర్షి. అతఁడొకపర్యాయము చతురంగబలముతో నానాప్రదేశములు తిరిగి వసిష్ఠాశ్రమంబుసేరి యమ్మునిని దర్శింప నతఁడు "విశ్వామిత్రా! నీవు మాకు రాజవు. నీ విప్పు డతిథివైతివి. నిన్నుబూజించుట మా ధర్మము. నా యాతిథ్యము గైకొను" మనెను. అందులకు విశ్వామిత్రుఁడు "మహర్షీ! మీరు మాకుఁ బరమపూజ్యులరు. మీ యాదరము నాకు ముదంబుఁగూర్చె. నేనొకఁడఁగాను. చతురంగ

బలముతో నేతెంచినాఁడను. మిమ్ముబోంట్లు మా పరివారమున కంతయు నాతిథ్యమియ్య నసాధ్యము. మన్నింపుడు. సెలవు పుచ్చుకొందు" ననెను. అంత వసిష్ఠుఁడు "రాజా! నేను నీకును నీ పరివారమునకును విందుచేయఁదలంచితిని. తప్పక నా యాతిథ్య మంగీకరింపు"మని నిర్బంధింప విశ్వామిత్రుఁడు సమ్మతించెను. అంత వసిష్ఠుఁడు దనగోవును "శబలా! రమ్మి. నీ వీ రాజపరివారమున కంతయు నాఱురుచుల ననేక విధ భక్ష్య భోజ్యంబులతో మృష్టాన్న మిడవలెను. త్వరపడుము" మనెను. కామధేనువందుకు సమ్మతించి సకలవిధ యన్నములను వ్యంజనములను భక్ష్యాదులను క్షీరము, దధి, ఘృతము, పాయసము, ఫలవర్గములతో నపారముగ సృష్టించి విశ్వామిత్రుని పరివారము నంతయు సంతృప్తిపఱచెను. దీనింగని విశ్వామిత్రుఁడు వసిష్ఠునిజూచి "ఋషిశ్రేష్ఠా! నేను నీ కనేకలక్షలు శుభచిహ్నములుగల గోవుల నిత్తును. ఏనుఁగులు, గుఱ్ఱములు, రత్నములు, స్వర్ణము, విశాలధనము నెంతఁగావలెనన్నను నిచ్చెదను. నాకీయావునిమ్ము. నీయందెంతయుఁ గృతార్థుఁడనగుదు" నని పరిపరివిధముల నడిగినను వసిష్ఠుఁడు, "రాజా! నీవు రాజవు. ఇప్పు డతిథివి. నీవుకోరినదానినిచ్చి నిన్ను సంతృప్తుం జేయుట నావిధియని నేనెఱుఁగుదును గాని, తపోధనుఁడనగు నాకు సకల వైదిక లౌకిక కర్మలకును గావలసిన సకలవిధ వస్తువుల నియ్యఁదగిన దీయావే. ఇతరయావుల కట్టిశక్తి లేదు. నే నర్థపరుఁడనుగాను. భోగినికాను. నాకేల నీవీయఁదగినవస్తువులు నామాటలుగ్రహించి యీకోరికవిడువము"నినంత విశ్వామిత్రుఁడు బలాత్కారముగ నాయావునుబట్టి లాగుకొనిపోవ

నది కట్టు తెంచుకొని వసిష్ఠుని సమీపించి యతని యాజ్ఞఁ బొంది విశ్వామిత్రుని సైన్యము నెదురొనఁదగు సైన్యముల సృష్టింప ఘోరయుద్ధము జరిగెను. తుదకు వసిష్ఠుని బ్రహ్మదండమున కేదియు నిలువలేకుండుట గుర్తించి విశ్వామిత్రుఁడు 'బ్రహ్మ బలమే గొప్ప — క్షత్రియబల మల్పమ' ని గుర్తించి తపస్సు చేసి రాజర్షి యయ్యెను.

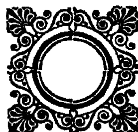
ఇట్లుండ నిక్ష్వాకువంశస్థుఁడైన త్రిశంకుఁడను రాజు శరీరముతో స్వర్గమునకుఁ బోవ నుపాయమేమని కులగురువగు వసిష్ఠునియడుగ నతఁడది యసాధ్యమనెను. రాజు గురుపుత్రులతోఁ దనకోర్కెఁ జెప్ప వారు "కులగురువుమాటలు పాటింపని నీవు చండాలుఁడవగుదుగాక" యని శపించిరి. తెల్లవారునప్పటికి త్రిశంకుఁడు చండాలుఁడయ్యె. అంత నతఁడు విశ్వామిత్రు నాశ్రయింప నతఁ డంగీకరించి యతని శరీరముతో స్వర్గమున కేగుమని చెప్పెను. త్రిశంకుఁ డట్లే స్వర్గమునకుఁ బోఁగా దేవత లతనిఁ ద్రోసి వేసిరి. త్రిశంకుఁడిట్లు తలక్రిందుగఁబడుచు "కావుకావు" మని వేఁడఁగా విశ్వామిత్రుఁడు "నిలునిలు"మని చెప్పి త్రిశంకున కొక స్వర్గము సృష్టించెదనని దక్షిణమునఁ గొన్ని నక్షత్రములను సృష్టించెను. వేరొకయింద్రుని సృష్టించెద ననఁగా దేవత లతని సమీపించి "ఋషివర్యా! నీవన్నియు నెఱుఁగుదువు. నీమాటచొప్పున త్రిశంకుఁడు జ్యోతిస్స్వరూపమునఁ బ్రపంచమున్నంతదనుక నీనక్షత్రములతో వెలయుఁగాక నీవిఁక సృష్టికార్యముమానుమ"నిరి. విశ్వామిత్రుఁడు శాంతించి వల్లె యనెను.

శునశ్శేపుని వృత్తాంతము.

అయోధ్యాధిపతియైన నంబరీషుఁ డొకయాగము సేయుచుండ నతనియజ్ఞపశువు నింద్రుఁడు దొంగిలించె. ఆయాగపశువునుగాని, యొకమనుష్యునైనను యాగపశువుగఁ గొనితెమ్మని పురోహితుఁడు చెప్పెను. అంత రాజు దేశదేశములు వెదకి యెచ్చటను దానిఁగానక ఋచికుఁడను ముని కొడుకులతోను భార్యతోను సుఖముగనుండుటఁజూచి "మహాత్మా! నీ కుమారులలో నొకని యాగపశువుగనిచ్చిన నీవుగోరినన్ని గోవుల నిచ్చెద" ననెను. అమ్ముని "నా జ్యేష్ఠపుత్రుని నేనీయ"ననెను. అతనిభార్య "కనిష్ఠుని నేనీయ" ననెను. ఆ మాటలు విని మధ్యముఁడగు శునశ్శేపుఁడు "రాజా! నన్నుగోరినవారు లేరు. నేనువచ్చెద" ననఁగా రాజు నూఱువేల గోవులనిచ్చి యతనిం దోడ్కొని పోవుచుండె. మార్గమునఁ దపస్సుచేయుచున్న విశ్వామిత్రునిఁజూచి శునశ్శేపుఁడు "మామా! నన్ను నాతల్లిదండ్రులు యజ్ఞపశువుగా నమ్మిరి. నన్ను విపత్తునుండి రక్షింప నీవేదిక్కు"ని చెప్పెను. అంత విశ్వామిత్రుఁడు దనకొడుకులలో నొకనిఁ బంపనెంచి వారినడుగ వారు పరిహసింప "మీరు వేయేండ్లు వసిష్ఠుకుమారులట్లు కుక్కమాంసముతిని జీవింతురు గాక" యని శపించెను. అంత విశ్వామిత్రుఁడు రెండుమంత్రములుపదేశించి "శునశ్శేపా! నిన్ను యూపస్తంభమునకుఁ గట్టియుండుతఱి యీమంత్రములఁ బఠింపుము. నీ యాపద తీరు" ననెను. అతఁడట్లే చేసి విష్ణుదేవుని స్తుతించినందున నింద్రుఁడు దృష్టుఁడై యంబరీషుని సంతోషింపఁజేసెను.

విశ్వామిత్రుఁడు వేయేండ్లు తపముసేయ బ్రహ్మ ప్రత్యక్షమై "ఇంతవఱకు రాజర్షివై యుంటివి. ఇఁక ఋషివైతి"వని చెప్పిపోయెను. అందుకుఁ దృప్తిచెందక విశ్వామిత్రుఁడు మరల తపమాచరింప దేవతలచేఁ బనుపఁబడిన మేనకయను నప్సరస యచ్చటికరుదేర మఁని యామెనుమోహించి యామెతోఁ బదియేండ్లు గాపురముసేసి సిగ్గుపడి దేవతల మోసమునకుఁజిక్కి గామపరవశుఁడనైతినేయని చింతించి యామెనువిడిచి వేరొకచోట వేయేండ్లు తపముసేయ విధాతవిచ్చేసి "మహర్షీ! నీవు ఋషులలో మేటివైతి" వనెను. అప్పుడు కౌశికుఁడు "దేవా! నేను జితేంద్రియుఁడనైతినా? యని ప్రశ్నింపఁ జతురాననుఁడు "నీవింకను జితేంద్రియుఁడవుగావు. ఇంకను బ్రయత్నింపు"మనిచెప్పి దివముసేరె. మరల విశ్వామిత్రుఁడు దపము సేయ నింద్రుఁడు రంభకు ధైర్యముసెప్పి యతని తపము భంగముగావింపఁ బంపెను. దాని నెఱిఁగి ఋషి రంభను బది వేలేండ్లు శిలారూపముననుండి యొకబ్రాహ్మణునివలన శాపవిముక్తినొందెద వనిసంత రంభ శిలారూపముదాల్చె. ఇట్టి కోపమునకుఁజిక్కితినేయని చింతించి విశ్వామిత్రుఁడు మరలఁ దపస్సు నారంభించి వేయేండ్లుపవసించి పక్వాన్నముఁ దినఁబోవునపు డింద్రుఁడు బ్రాహ్మణరూపమున దానిఁ బెట్టుమని యడుగ విశ్వామిత్రుఁ డలుగక దాని నా బ్రాహ్మణునకుఁ బెట్టి వేయేండ్లు శ్వాసము బంధించి తపముసేయ నతని శిరమునుండి పొగవచ్చుటంగని దేవదానవులెల్లరు బ్రహ్మ యొద్దకుంజని విశ్వామిత్రుని తపంబున ముల్లోకములు దగ్ధమగునని మొఱలిడ నద్దేవుఁడు విశ్వామిత్రునికడ కరుదెంచి

'బ్రహ్మర్షీ ! స్వాగతము. నీకు బ్రాహ్మణ్యముగలిగె. నీకు దీర్ఘాయువునొసంగెద' ననవుడు విశ్వామిత్రుఁడు 'దేవా! వందనంబు. శ్రోత్రియులగు బ్రాహ్మణులకుంగల సర్వాధికారములు నాకగునట్లనుగ్రహింపుము. బ్రహ్మమానసపుత్రుండగు వసిష్ఠుఁడు నన్ను బ్రహ్మర్షియనవలయుననిన 'వల్లె' యని చతుర్ముఖుఁడాతని సంతృప్తుంజేసి దివంబునకరిగె. విశ్వామిత్రుఁడు జితేంద్రియుఁడై వసిష్ఠునిఁ బూజించి యతనిచే బ్రహ్మర్షియని పిలువఁబడి లోకహితముసేయ నిన్నిచ్చటికిఁ గొనివచ్చినాఁడని శతానందుఁడు శ్రీరామునకు గురువుయొక్క మాహాత్మ్యంబుసెప్పె. ఇంతలో సాయంసమయమైనందున జనకుఁడు విశ్వామిత్రుని యనుజ్ఞఁబొంది శతానందునిఁగూడి నిజనివాసంబున కరిగె. విశ్వామిత్రుఁడును రామలక్ష్మణులతో నారాత్రి విడిది గృహంబున గడపె.

5. కల్యాణము

మఱునాఁ డుదయము జనకుఁడు ప్రాతఃకాల యనుష్ఠానములుచేసి విశ్వామిత్రుని రామలక్ష్మణులను రావించి మునికి మ్రొక్కి కర్తవ్యమేమనియడుగ మునివరు నాజ్ఞంగొని శివుని విల్లుఁదెండని మంత్రుల కనుజ్ఞయిచ్చె. ఇంతలో జనకుఁడా విల్లువృత్తాంతము నిట్లుచెప్పెను. "మున్ను దక్షయజ్ఞసందర్భమునఁ దనకు హవిర్భాగ మీయనందున శివుండలిగి దేవతల నీ ధనువుతో శిరములుఖండింతు ననవుడు వారతివినయముతో శరణువేడ నీశ్వరుఁడు గరుణించి యిద్దానిని దేవతలకొసఁగె. మావంశమునకు మూలపురుషుఁడగు నిమి యనువాతని కాఱవ తరమువాఁడు దేవరాతుఁడు. అతనియందలి ప్రీతిచే దేవతలద్దాని నతనికిల్లడగ నిచ్చిరి. దానిని నేను నిత్యముఁబూజించుచున్నాఁడను". సీత నాకెట్లు కూఁతురైనదని చెప్పెదను.

నేనొకపరి యజ్ఞముకొఱకు భూమినిదున్నితిని. నాఁగేటిచాలున నొకకన్నియ నాకు లభించినది నాఁగేటిచాలుకు సీతయని పేరు. అందుఁబుట్టినందున నేనామెను సీతయని పిలువఁ జొచ్చితిని. ఇట్లామె యయోనిజయగుట నామెను శక్తిసంపన్నన కియ్య నెంచి యీధనువు నెక్కుపెట్టువాని కీమెనిచ్చి వివాహముగావింతునని చాటించితిని. అంత నానాదేశపురాజు లీ ధనువునుఁజూచి యెత్తనైనను లేకపోయినందున నామీఁద నలిగి యొక సంవత్సరము మిథిలను ముట్టడించిరి. అప్పుడు నేను దేవతల నారాధింప వారనుగ్రహించి నాకు చతురంగ బలము నిచ్చిరి. దానిసాయమున నేనారాజులఁబాఱఁదోలితిని.

ఇట్టిమహాధనువును దశరథమహారాజుపుత్రుఁడగు రామచంద్రు డెక్కువెట్టిన సీత నాతనికిచ్చి వివాహముచేసెద" నని చెప్పెను. ఆమాటవిని విశ్వామిత్రుఁడు శీఘ్రమున విల్లుఁదెప్పింపు మనెను. ఇంతలో నెనిమిదిచక్రములుగల యినుపమందసను బలవంతులగువీరు లైదువేవు రచ్చటికి లాగుకొనివచ్చిరి. జనకుఁడీవిషయము విశ్వామిత్రునితోఁ జెప్పెను. అంత మునివరుఁడు రామునిఁజూచి "వత్సా! రామా! ఈవింటిని చూడుము"నియె. రాముఁడా మందసను దెఱచి వింటిని చూచి విశ్వామిత్రునివంకఁ జూచి "మహాత్మా! మీయాజ్ఞయగు నేని నేనిద్దానినెత్తి యెక్కు వెట్టెద"ననెను. "అట్లేచేయుమని" మునియు రాజును జెప్పఁగా ననేకవేలరాజులు చూచుచుండఁగా రాముఁడద్దానినెత్తి మోపెట్టి యావింటినారి నాకర్ణాంతము లాగినంతనే యా పెనువిల్లు దిక్కులుపిక్కటిల్లు పిడుగువంటి శబ్దముతో నడుమవిఱిగె. ఆ శబ్దమునకు విశ్వామిత్రుఁడు, రామలక్ష్మణులు, జనకుఁడును దప్పఁ దక్కినవారెల్లరు మూర్ఛిల్లి నేలంబడిరి. జనకుఁడు వారందఱుఁ దెప్పిఱిలి లేచినంతనే విశ్వామిత్రునిఁజూచి "మహామునీ! ఈ యుర్వి నిర్వీర్యమైనదేమోయని శంకించి మిక్కిలి చింతాక్రాంతుఁడనై సీతకుందగినభర్త లభించునాయని తపించుచుంటిని. నాభాగ్యవశమున మీయనుగ్రహప్రభావమున దశరథాత్మజుఁడగు రామునివీర్యమిట్టిదని కన్నులారఁగాంచి యానందించితిని. నాకుఁ బ్రాణముకంటె నెక్కువయగు నా కూఁతురు సీత రాముని భర్తగఁబడసి నా జనకవంశము నుద్ధరింపఁగలదు. మీయాజ్ఞయైన నిప్పుడే దశరథునిఁబిలువ మంత్రులఁ బంపెదను" అన విశ్వామిత్రుఁడు 'వల్లె' యనినంత జనకుఁడు

పెండ్లిపత్రికయు, సందేశపత్రికయు నిచ్చి దూతల ను త్తమా శ్వముల నెక్కి శీఘ్రమునఁబోయి దశరథమహారాజును గుమారుల వివాహమునకు బయలుదేరి రమ్మని చెప్పి పంపెను.

దూతలు మూఁడు రాత్రులు మార్గమునఁ గడపి యయోధ్యఁజేరి ద్వారపాలకులమూలమున రాజాజ్ఞఁబొంది దేవేంద్రునివలెఁ దేజోవంతుఁడగు వృద్ధభూపతిని వినయముగ నమస్కరించి "దేవా! మిథిలానగరమునుండి జనకమహారాజుచేఁ బంపఁబడిన దూతలము. మారాజు మీకును మీ పురోహితులకును నమస్కార మందించమని యిట్లనెను. "మిత్ర వరేణ్యా! వీర్యమేయుంకువఁజేసి నాముద్దుకూఁతురగు సీతకుఁ బరిణయము చేయనెంచిన విషయము దెలిసినదే. విశ్వామిత్రుని రక్షణమున నీకుమారులు రామలక్ష్మణులు మిథిల కేతెంచి యున్నవారు. వారిలో జ్యేష్ఠుఁడగు రాముఁడు వేలకొలఁది రాజులయెదుట నా శివధనువు నెక్కుపెట్టి రెండుతునియలు చేసి నాప్రతిజ్ఞ సార్థకము చేసినాఁడు. రామునకు సీతనిచ్చి వివాహముచేయ నాతురపడుచున్నాను. సకల పురోహిత మంత్రి బంధు మిత్ర యిష్టజనంబులతో వచ్చి యీ వివాహ శుభముహూర్తము జరిపించుభారము నీది. నేను నీవాఁడను. నాకార్యము నీకార్యమే. నీ యిరువురుపుత్రులు నా కుమారి తలను బెండ్లిచేసికొను వైభవముచూచి యానందింప రమ్ము." ఇట్లు జనకమహారాజు విశ్వామిత్రుని, తన పురోహితుండగు శతానందుని యంగీకారముపొంది చెప్పి పంపెను' అనిరి. దశ రథుఁ డానందముతో గురువసిష్ఠులతోను, సుమంత్రాది మంత్రులతోను, కౌసల్యాదులతోను గలిసి యాలోచించి మంత్రు

లతో "రేపు ప్రయనము. సర్వము సిద్ధముచేసి కోశాధ్యక్షుని కాపుదలతో ముందు పోవ్మనుము. వెనుక వసిష్ఠ, వామదేవ, జాబాలి, కాశ్యప, మార్కండేయాది మునులను వాహనములలోఁ బంపుము. చతురంగబలము నాయుత్తరఅపుము. నా రథము సిద్ధముచేయుము" నెను.

అట్లే మఱునాఁడు దశరథుఁడు సపరివారముగ మిథిలకుఁ బయనమయ్యెను. ఈవార్తవిని జనకుఁడు సకలసన్మానములుగావించి దశరథుని మిథిలానగరము వెలుపల నెదురువచ్చి యశతానందముతో నాహ్వానించుచు వసిష్ఠాది మునులకు నమస్కరించి కుశలంబులడిగి దశరథునిఁజూచి "ఇక్ష్వాకువంశముతో వియ్యమందుభాగ్య మబ్బుటచేఁ గృతార్థుఁడనైతిని. నా యజ్ఞము మూఁడునాలుగుదినములలో ముగియగనే వివాహము జరిపింపఁ బ్రార్థించెద" ననియె. దశరథుఁ డందుకు సంతసించి "దానము దాతవశము. నీ వెప్పుడు దానముచేసిన నప్పుడు ప్రతిగ్రహింప సిద్ధముగనున్నా" ననెను. ఋషులు పరస్పర సంభాషణలు జరిపిరి. దశరథుఁడు పుత్రులఁజూచి యానందించెను. జనకుఁడు వారి నందఱిని తగువిధమున యుక్తముగు విడుదలం దమరఁజేసి తాను చేయవలసినకార్యములు చేయఁ బోయెను. ఆరాత్రి గడచెను.

ఉదయమున జనకుఁడు వైదికకర్మలఁ జేసి శతానందుని తో "సాంకాశ్యపురమున నాతమ్ముఁడు కుశధ్వజుఁ డున్నాఁడు. వాఁడు నాయందత్యంతవిశ్వాసముగలవాఁడు. వాఁడీమహోత్సవాదులలోఁ బాల్గొనవలె ననుచుండగనే మంత్రులుదాఁగా రాజు వారి నాజ్ఞాపింప వా రతిరయమునఁ గుశధ్వజునిఁ

దోడ్కొనివచ్చిరి. అతఁడు శతానందునకుఁ మ్రొక్కి యన్నక నమస్కరించి యతనియాజ్ఞ చొప్పున శుభాసనమునఁ గూర్చుఁ డెను. జనకుఁడు సువాముఁడను మంత్రితో 'నీ వతిశీఘ్రముగ దశరథమహారాజును గుమారులను మంత్రులను నిచ్చటికిఁ గొనిరమ్ము' నిన నతం డేగి వినయముతో నీ వార్త చెప్పఁగ దశరథుఁడు వెంటనే వసిష్ఠాదులఁగూడి పుత్రులఁ దోడ్కొని జనకునిభవనమున కరుదెంచె. అంత జనకుఁడు వారల నుచిత రీతి సత్కరించి యాసీనులం జేయించె. అప్పుడు దశరథుఁడు లేచి "జనకమహారాజా! నా కులగురువగు వసిష్ఠుఁ డిప్పుడు మావంశావళిఁ జెప్పు ననవుడు వసిష్ఠుఁడు విష్ణుదేవుని మొదలు రామాదులవఱకు నిక్ష్వాకువంశమును వివరించెను. తోడనే జనకుఁడు దన వంశావళిఁ జెప్పఁదొడంగె. "కన్యాదానసమ యమునఁ జేయవలసిన విధి ననుసరించి పవిత్రమగు నా వంశ క్రమంబు సెప్పెద. ధర్మాత్ముఁడగు నిమి మాకు మూలపురు షుఁడు. అతనికి మిథి యను కుమారుఁడు పుట్టెను. అతఁడు గట్టినందున నీపురము మిథిలయైనది. అతఁడే తొలిజనకుఁడు. అందువలన మావంశము జనకవంశమని పేరుపొందినది. ఆఱవ తరమువాఁడు దేవరాతుఁడు. అతఁడే దేవతలవలన నీ శివ ధనువుఁ బొందినవాఁడు. ఈ వంశమున నిరువదిరెండవతరము వాఁడగు హ్రస్వరోముని కిరువురు పుత్రులు. వారిలోఁ బెద్ద వాఁడను నేను. కుశధ్వజుఁడు నా తమ్ముఁడు. బాలుఁడగు నాతమ్ముని రక్షింపుమని నాతండ్రి దివంబున కరిగె. నేను నా గారాబుతమ్ముని సంరక్షించితిని. ఇట్లుండ సాంకాశ్యపుర పాలకుఁడగు సుధన్వుఁడు శివధనువును సీతను దన కిమ్మని

యడుగ నే నీయనైతిని. అందుచే నతఁడు మిథిలపై దాడియెత్తి రాఁగా నే నాతనిఁజంపి నాతమ్మునిని సాంకాశ్యమును బాలింప నియోగించితిని. మహాత్మా! నేను సంతోషముతో నా కూఁతుండ్రగు సీతను రామునకును ఊర్మిళను లక్ష్మణునకు నొసంగెదను. "దశరథా! నీవీయిరువుర నీకోడండ్రుగా నంగీకరింపుము. నేఁడు మఖానక్షత్రము. నేఁటికి మూఁడవదినము ఉత్తర ఫల్గునీనక్షత్రమున వివాహము జరుగును. రామలక్ష్మణుల క్షేమార్థము జరుగవలసిన దానంబులు చేయుము" నెను. అంత విశ్వామిత్రుఁడు వసిష్ఠు ననుమతిఁగొని జనకునితో నిట్లనెను. "జనకా! సూర్యవంశమునకు జనకవంశమునకు సంబంధము సర్వశ్రేష్ఠము. సీతమ్మఁడగు కుశధ్వజుని యిరువురుకన్యలను భరతశత్రుఘ్నుల కిత్తువేని మీ సంబంధము సంపూర్ణమగునని చెప్పినంతనే జనకుఁడు సమ్మతించి సంతోషముతో మునులకు మ్రొక్కి 'మహాత్ములారా! మీరిరువురు యీ యన్నదమ్ముల యొక్కయు దశరథునియొక్కయు క్షేమముగోరువార లగుటచే మేము, మా రాజ్యములు మీవేయని భావించి మన్నింపుఁడు. మేమెన్నఁడు మీదాసులమైయుందుము" నెను. అంత దశరథుఁడు "జనకా! నీమాట లమృతతుల్యములు. నా నలుగురు పుత్రుల నేకకాలమున వివాహముచేయ నంగీకరించిన నీవెంతయు నుతింపఁదగినవాఁడవు. నేను మావిడిదికిం బోయి వచ్చెదనని చెప్పి యచ్చోటఁజేరి నాందీశ్రాద్ధముచేసెను. మఱునాఁ డుదయమున గోదానాదుల ముగించె.

సీ తా క ల్యా ణ ము .

దశరథుఁడు కుమారులకు సమావర్తనము జరిపిన నాఁడే కేకయరాజు కుమారుఁడును కైకేయి సోదరుఁడును దశరథుని బావమఱఁదియు భరతుని మేనమామయు నగు యుధాజిత్తు వచ్చి దశరథునిఁ జూచి "రాజచంద్రమా! మా తండ్రి మీ క్షేమము విచారింపుమనెను. అతఁడు తన దౌహిత్రునిచూడఁ గోరుచున్నాఁడు. అందుచే భరతునిఁ దోడ్కొని పోవ నయోధ్య కేగితిని. అచ్చట మీ రెల్లరుఁ గుమారులవివాహములకై మిథిల కేగియున్నారనివిని యిందరు దెంచితిన" నెను. దశరథుఁడు దన కత్యంతఁ బ్రియాతిథియగు యుధాజిత్తును దగినరీతి సత్కరించెను. ఆ రాత్రి గడచెను. మఱునాఁడుదయము దశరథుఁడు ప్రాతఃకాలకార్యములఁ దీర్చికొని ఋషుల తోఁగూడి వివాహమండపంబున కరిగె. రామచంద్రుఁడు సర్వాలంకారభూషితుఁడై తమ్ములంగూడి విజయముఁగూర్చు శుభముహూర్త మెదురుచూచుచు యజ్ఞశాలకుం జని తండ్రి సమీపంబున గూరుచుండెను. అంత వసిష్ఠుఁడు జనకుని సమీపించి "రాజేంద్రా! దశరథుఁడు కంకణబద్ధులగు పుత్రులం గూడి సిద్ధముగ నున్నవాఁడు. తామసింపక కన్యాదానము చేసి ధన్యుఁడవుకమ్మ" నియె. అందులకు జనకుఁడు "మహాత్మా! మీయిల్లు. మీయింటిలో మీకు సర్వాధికారమున్నది. నా కూఁతులు సర్వాలంకారలై సిద్ధముగనున్నారు. జాగుసేయక జరుగవలసినఁగార్యములఁ జేయింపుఁడ" నెను. అందునకుసంతోషించి వసిష్ఠుఁడు విశ్వామిత్రుని శతానందుని ముందిడుకొని

వైదికకార్యములుచేయ నారంభించె. వివాహవేదిక గంధము, పుష్పము, ఫలములు, అక్షతలు, పేలాలు, మొలకలువచ్చిన నవధాన్యము, ఘృతము, హోమముసేయు సాధనములు, తాంబూలాదులు, కుంభములు, మూకుళ్ళు మొదలగువానితో నిండి తైలదీపములతో జ్వలించుచుండెను. వసిష్ఠుఁడు అగ్ని ప్రజ్వలింపఁజేసి దానిచుట్టు దర్భాస్తరణముల మంత్రయుక్తముగఁబఱపి వైవాహికసంబంధ హోమాదుల నిర్వర్తించెను. జనకుఁడు సర్వాభరణభూషితయగు సీతను అగ్నికిముందట రామున కెదురుగనిలిపి కౌసల్యానందవర్ధనుఁడగు రామునిఁజూచి "ఈసీత నాకూఁతురు. ఈమె నీ సహధర్మచారిణి. ఈమెను పాణిగ్రహణము చేసికొనుము. నీకు సకలశుభము లొనఁగూడును. 'ఈ' అనుటకర్థమేమి? లోకములోని కన్యలవలెఁగాక భూమియందుబుట్టిన సీత. భూదేవివలె యోర్పుగలది. ఏసీతను గూర్చి వినినప్పటినుండి నీవు కలవరించుచుంటివో యాసీత. నీవంటియోర్పుగలది. నీ వింద్రనీలమణివంటివాఁడవు. ఈమె బంగారువంటిది. ఎంతకాంతిగలమణియైనను బంగారులోఁబొదిగిననే యందమగును. అట్లు నీవీమెఁగూడి సీతారాముఁడైన నీమహిమ వెల్లడియగును. ఏసీతనుగూర్చి మిథిల ముట్టడింపఁబడి నేను చిక్కులుపడితినో, ఏసీతను జెట్టఁబట్టఁగలవీరుఁడీలోకమున లేఁడేమోయని భయపడితినో, ఏసీత పేరుచేతనే మానవగర్భమునఁ బుట్టలేదని తెలియుచున్నదో యామె కోరికలను జెప్పుకొనుటకైనను దల్లిలేక నిన్నే యండఁగనెంచునో, ఏలక్ష్మీదేవి నిన్నెప్పుడు విడిచియుండక నీరామావతారమున సీతయై నీ దుష్టశిక్షణ శిష్టరక్షణ మను ధర్మమును నిర్వర్తించు నిమి

త్తము నీభార్యకావలెనని దైవనిర్ణయమో లేక నీసంకల్పమో యట్టి యీసీత నా కూఁతురు.

'నా' యనుట మమకారముగాదా యందువా? నావంశ మాదినుండి సదాచారమునకు, సచ్ఛీలమునకు, ధర్మాచరణ మునకు సుప్రసిద్ధము. అట్టివంశస్థుఁడనగు నాచేఁ బెంచఁబడిన కతమున సీత నాకుఁ బ్రాణతుల్యయగును. నాచే సకలవిషయ ములు గ్రహించి సద్ధర్మాచరణమందే బుద్ధిగలది. సతీధర్మమును నాదర్శమగురీతి నాచరింపఁగలది. సంపదయందేగాక యెట్టి పరిస్థితియందును నీ నీడవలె నిన్ను బాయక వెన్నంటివచ్చునది. కేవలము భోగములనుభవింపఁ బుట్టినదిగాదు. విషమపరిస్థితి యందును నిన్ననవరతము ధ్యానించుచుండుస్వభావము గలది. నీ వేసమయమున నేమిచేయ నెంచినను నీకెల్ల విధములఁదోడ్పడు నట్టిది. కనుక నీ మెను బాణిగ్రహణము చేసికొనుము. నీ కందు వలన సకలశుభము లొనగూడును. ఈమెకుఁ దండ్రియగుటచే బరమపావనుఁడ నైతిని. ఇఁక నీమెను నీకుఁ గన్యాదానము చేయుభాగ్య మబ్బినందున నాజన్మము తరించినదనియే నమ్మె దను" అని చెప్పి యుదకధారాపురస్సరముగ సీతాదేవిని రామ చంద్రునకు దానముచేసెను. వెంటనే పుష్పవృష్టిగురిసె. దేవ దుందుభులుమ్రోఁగె. జనకుఁడు "లక్ష్మణా! రమ్ము. ఈ నా కూఁతురగు ఊర్మిళను నీకిచ్చుచున్నాను. నీ వంగీకరించి యామె హస్తమును బట్టుకొనుము" అనియె. తరువాత భర తునిఁజూచి "రాఘవా! నీవు నీహస్తముతో మాండవి హస్త మును బట్టుకొనుము" అని శత్రుఘ్నునివంకఁ దిరిగి "మహా బాహూ! శ్రుతకీర్తిని పాణిగ్రహణముచేసికొమ్ము" నెను. ఇట్లా

భ్రాతలు నలువురు వారివారి ధర్మపత్నులతో నగ్నికి ప్రదక్షిణము ముమ్మాఱుచేసిరి. దేవదుందుభులుమ్రోఁగె. పూలవాన గురిసె. అప్సరసలాడిరి. గంధర్వులుపాడిరి. ఈరీతి శాస్త్రసమ్మతముగ రాజకుమారులు నలుగురు వివాహామాడి వసిష్ఠాది ఋషులకు దశరథుఁడు జనకుఁడు దల్లులు మున్నగువారికందఱకు నమస్కారములు సేసి తమతమ భార్యలతో విడిదియిండ్లకుఁ బోయిరి.

మఱునాఁ డుదయమే విశ్వామిత్రుఁడు దశరథునిసమ్మతి గొని రాజకుమారులఁ దగురీతిని దీవించి హిమాలయపర్వత ప్రాంతమున కేగె. జనకమహారాజు లక్షలాదిగోవులు, హిరణ్యము, రత్నములు, వాహనములు, వివిధాభరణములు, వస్త్రములు మొదలగునవి యవ్వారిగనిచ్చి చతురంగబలముల నొసఁగి దాసదాసీజనంబులనిచ్చి కూతుండ్రను అల్లుండ్రను సమ్మానించి దశరథమహారాజును బహువిధ మర్యాదలతో వీడ్కొలిపి కొంతదూర మేగి సెలవుఁగై కొని వసిష్ఠాదులకు నమస్కరించి మిథిల కేతెంచె.

దశరథుఁడు చతురంగబలంబులతోఁగూడి కొడుకులు కోడండ్రను వెంటఁగొని వసిష్ఠాదుల ముందిడుకొని యయోధ్యాపురాభిముఖుఁడై పోవుచు మార్గమున దుశ్శకునములఁ జూచి చకితుఁడయ్యె. ఇంతలోఁ బెనుగాలిచే దుమ్ము లేచి యాకసమునిండఁగా నెదిరింపశక్యముగాని ప్రళయకాలరుద్రుని వంటి యాకారముతోఁ బరశురాముఁడడ్డుపడి "దశరథరామా! నీవు శివధనస్సును భంగముచేసిన వీరుఁడవట. ఈ నా విష్ణు ధనువు నెక్కుఁబెట్టఁగలిగిన నాతో ద్వంద్వయుద్ధము సేయ

గలవా"నియె. దశరథుఁడు భయభ్రాంతుఁడై క్షత్రియవంశ
మును మూరేడుపర్యాయములు నిర్మూలించినవానితో రాముఁ
డెట్లు పోరఁగలఁడని దిగులుచెందె. అంత దశరథరాముఁడలిగి
పరశురామునిచేతి విల్లునమ్ములను గైకొని యెక్కుపెట్టి
"భార్గవరామా! నీవు గర్వముచే మన్నుమిన్ను గానకున్నావు.
నీవు బ్రాహ్మణుఁడవనియు, విశ్వామిత్రుని యప్పసెల్లెలి మన
మఁడనియు నెంచి నీప్రాణము హరింపను. ఈ నాయమోఘ
మగు బాణమునకు నీ గమనశక్తినిగాని నీవు తపంబుచే నార్జిం
చినఁ బుణ్యచయమునుగాని యర్పింపక తప్పద" నెను.
అందుకు భార్గవుఁడు "రామా! నేను మహేంద్రపర్వతమున
కుం బోవలెను. ఈ ప్రదేశమంతయుఁ గాశ్యపున కిచ్చితిని.
కనుక నా తపోమహిమను నీబాణమున కాహుతిచేయుమని"
చెప్పెను. అంత శ్రీరాముఁ డట్లేచేయఁ బరశురాముఁడు శ్రీ
రామునిఁ బ్రదక్షిణముచేసి "నీవు ముల్లోకనాథుఁడవని తెలిసి
కొంటిని. నీకుశుభంబగుఁగాక"యనిదీవించి తనదారిఁబోయెను.
అంత రామచంద్రుఁడు వరుణున కా విల్లును బాణము నిచ్చి
వసిష్ఠాదులకు మ్రొక్కి భయభ్రాంతుఁడగు దండ్రిని శాంతుం
జేసి సపరివారముగ నయోధ్యఁ జేరెను. వీరిరాక ముందే
తెలిసి పౌరులు నగరము నెంతోసొగసుగ నలంకరించి రామా
దుల వాద్యవిశేషంబులతో నెదుర్కొని మహావైభవంబున
రాజగృహముఁ జేర్చిరి. రామాదులు వారివారి భార్యలతో
సకలభోగభాగ్యంబు లనుభవించిరి. రాముఁడు సీతయొక్క
రూపగుణశీలవృత్తముల కానందించి యెక్కువగ నామెను
బ్రేమించెను. సీతయు జనకుని కూఁతురగుట మిక్కిలి బుద్ధి

సూక్ష్మముతో మెలఁగుచు రాముని యంతరంగము నెఱింగి పతిశుశ్రూష సలుపుచుండె.

ఇంతలో దశరథుఁడు భరతుని మేనమామయగు యుధాజిత్తుతోఁ బంపఁగా శత్రుఘ్నుఁడును భరతుని వెంబడించి పోయెను. రామలక్ష్మణులు దశరథుని తల్లులను భక్తితోఁ బూజించి సంతృప్తులం జేయుచుండిరి.

బాలకాండము సమాప్తము.

6. పట్టాభిషేకభంగము

భరతుఁడు రామభక్తిభరితుఁడు. భాగవతోత్తముఁడు. తన్నుఁగొలుచుటకంటెఁ దనభక్తులఁగొలుచుట భగవంతుని కత్యంత ప్రీతికరము. శత్రుఘ్నుఁడు భరతుని తన స్వామిగ భావించి యతని శుశ్రూషయే తనకుఁ బరమార్థమని తలఁచి లక్ష్మణుఁడు రామునియెడ నెట్లు ప్రవర్తించునో తాను భరతునియెడ నట్లే ప్రవర్తించుచుండుటంజేసి భరతుని మేనమామగను, భరతుని మాతామహుఁడగు కేకయరాజును దనకును దాతయనియే భావించుచుండెను. ఇందువలన భాగవతారాధనమహిమ వెల్లడియగుచున్నది. అయోధ్యకుఁ జాల దూరమునందుండు రాజగృహమను బట్టణముననుండినను భరతశత్రుఘ్నులు వృద్ధుఁడగు దశరథుని ముదిమినిఁగూర్చియుఁ రామునకు యౌవరాజ్యపట్టాభిషేకముఁ జేసినఁ దండ్రికి మేలగు ననియుఁదలఁచిరి. ఇచ్చట దశరథుఁడును భరతశత్రుఘ్నులను గూర్చి తలంచుచు వారి యెడఁబాటును సహింపలేకుండెను. రామలక్ష్మణులు దల్లిదండ్రులకు భక్తిశ్రద్ధలతో సకల శుశ్రూషలు చేయుచుండిరి. రామచంద్రుఁడు సర్వాంగసుందరుఁడు. అంతేగాదు. తన సుగుణములచేఁ దల్లిదండ్రుల సంతోషింపఁ జేయువాఁడు. అతఁడు శాంతస్వభావుఁడు. ఇతరులతో మృదువుగను మధురముగను మాటలాడును. ఇతరులొకవేళ పరుషవచనములు పలికినను నోర్పుగలిగి పరుషముగ బదులుసెప్పఁడు. తన కితరు లణుమాత్ర ముపకారముసేసినను దానితో సంతృప్తుఁడగును. తన కెంద ఱెన్నివిధముల నపకారము చేసి

నను మనసున నెంతమాత్రము దలఁపడు. ఇందుల కతఁ డాత్మ జ్ఞానముగలవాఁడగుటయే కారణము. సదాచారసంపన్నులతో నాచారవిషయసూక్ష్మములం బలుకును. మోక్షజ్ఞానసంపన్నులతో వేదాంతరహస్యములు చర్చించును. వయోవృద్ధులతో వంశాచారములగూర్చి మాటలాడును. అతఁడస్త్రవిద్య నభ్యసించునపుడును చర్చలు జరుపుచునేయుండును. గొప్పబుద్ధి గలిగి యుల్పులతోఁడను దానే ముందుగమాటలాడును. తనకు విరోధులు లేకున్నను దనయాశ్రితులవిరోధులను నిరసించువాఁడు. తన బలమును, సంపదను, పరాక్రమమును, విద్యను గుఱించి గర్వలేశము లేనివాఁడు. ఎట్టి పరిస్థితియందును బొంకని వాఁడు, ధర్మమును విడువనివాఁడు, వృద్ధులఁబూజించువాఁడు. అతఁడు పండిత పామరులఁ బ్రేమతోఁజూచువాఁడు, ప్రజల యం దనురాగముగలవాఁడు. ఇతరులదుఃఖమును తనదిగనెంచి పరుల సంతోషమును దనదనియే భావించువాఁడు. బ్రహ్మజ్ఞానసంపన్నులతో నధ్యాత్మవిషయములు చర్చించువాఁడు. దీనులనుజూచి జాలిఁగొని దానముచేయువాఁడు. పరుల సొత్తును గన్నె త్తియైనను జూడఁడు. శ్రీరాముఁడు దయాదాక్షిణ్యములతో నిండినవాఁడు. దుష్టనిగ్రహ శిష్టపాలనముసేయు క్షత్రియధర్మమును జక్కఁగఁ బాటించువాఁడు. అసత్కథల యం దసహ్యముగలవాఁడు. శాస్త్రచర్చలయందు బృహస్పతి వంటివాఁడు. రాముఁడు యువకుఁడు, ఆరోగ్యవంతుఁడు, దేహదార్ఢ్యముగలవాఁడు, ఏయేకాలమున నేయేకార్యముచేయవలెనో చక్కఁగఁ దెలిసినవాఁడు. అతఁడొకసారి యొకనినిజూచిన నతనిమనోభావమును జక్కఁగ నెఱుఁగువాఁడు. అతఁడెల్లప్పుడు

దైవభక్తి, యాచార్యభక్తి గలవాఁడు, స్థిరమగుజ్ఞానము గల వాఁడు, సదసద్వివేకముగలవాఁడు, చురుకుతనము, శాస్త్ర జ్ఞానముగలిగి యితరులఁదప్పులనేగాక తనదోషములను జక్కఁగ నెఱిఁగినవాఁడు. రామచంద్రుఁడు సత్పురుషుల సాంగత్యము గలిగి వారిని పాలించుటలో సమర్థుఁడు. అతనికి ధనార్జనచేయు విధానమును వ్యయముచేయు రీతియుఁ జక్కఁగఁ దెలియును. క్షత్రియుఁడగుటచే రథగజతురగారోహణములయం దతి సమర్థుఁడు. ఇట్లు శ్రీరాముఁడు స్త్రీలకు, పురుషులకు, బాలురకు యువకులకు, వృద్ధులకు మిక్కిలి ప్రియముగూర్చుచుఁ గిరణములతోఁ బ్రకాశించు సూర్యునివలె సకల కల్యాణగుణములతో నిండి మానవోత్తముఁడుగఁ బ్రకాశించుచుండెను.

ఇట్లుండ దశరథుఁడు తనముదిమినిగూర్చియు, రాముని సకల సద్గుణములనుబట్టియు నాలోచించి తానుండఁగనే రామునకు యౌవరాజ్యాభిషేకము చేసి యానందింపఁగోరి మంత్రులతోను వసిష్ఠాదులతోడను దనయభీష్టముదెలిపి వారియంగీకారముతో నానాదేశ సామంతులను, పౌరశ్రేష్ఠులను, సర్వవర్ణ ప్రముఖులను నాహ్వానించి యెల్లఱను దగురీతుల సత్కరించి గొప్పసభచేర్చి యం దిట్లనెను. "ప్రభువులారా! మహాజనులారా! విస్తారమగు నారాజ్యము సూర్యవంశపురాజులచేఁ బరిపాలింపఁబడి మహోన్నతదశయందుండుట మీకుఁ దెలియును. నేనింతకాలము మీయెల్లరక్షేమముగోరి శక్తివంచన లేక పాలనముసాగించితిని. ఇప్పుడు వయోధిక్యముచే విశ్రాంతిఁ గోరుచున్నాను. నాజ్యేష్ఠకుమారుఁడు రామచంద్రుఁడు సకల సద్గుణములతో నిండి మీ యెల్లఱ మనంబుల నాకర్షించి

యున్నవాఁడు. వాఁ డన్నివిధములను నాకంటెను సమర్థుఁడు. వానికి యౌవరాజ్యాభిషేకము చేయఁగోరి మీయెల్లర యభిప్రాయముల నడుగుచున్నాఁడను". అనినంతనే మేలుమేలని సభలోనివారందఱు ఘోషింప నా శబ్దము మిన్నుముట్టెను. వసిష్ఠాది మునులును, సామంతులును, పౌరజానపదులును గలిసి తమతమ యభిప్రాయముల నొకరికొకరు తెలిపికొని యేకాభిప్రాయముగ నిట్లనిరి. "రాజా! నీవు దీర్ఘకాలము ధర్మయుక్తముగఁ బాలనసేసి గొప్ప ఖ్యాతిపొందితివి. నీవు విశ్రాంతిగోరుట యుక్తమే. రాముని కల్యాణగుణములు మమ్మాతనిదాసులుగఁ జేసినవి. ఎన్నఁడు పట్టపుటేనుఁగుమీఁద శ్వేతచ్ఛత్రముతోఁ బ్రకాశించు రామచంద్రుని దర్శింతుమా యని యువ్విళ్ళూరుచుందుము మాకోరిక సఫలముచేసి నీతోడ మమ్ము నానందసాగరమున ముంచుము".

అంత దశరథుఁడు "రాజులారా! మహాజనులారా! రాముని పట్టాభిషేకప్రశంస నానోటరాఁగానే మీరిట్లనుటచే నాకు సందియము దోఁచుచున్నది. నా పాలనమున మీ రనేకవిధములుగ బాధలుపడినట్లు తెలియుచున్నది. లేకున్న ముందువెనుక లాలోచించుటకేనియు నవకాశము పుచ్చుకొనక రాముని పట్టాభిషేకమందిట్టి యపూర్వసంతోషము గనఁబఱచుచున్నా రేల?" యనియె. అందులకు జనులు "రాజోత్తమా! రాముఁడు సుగుణాభిరాముఁడు. చంద్రునివలెఁ బ్రియదర్శనుఁడు, విద్యావినయసంపన్నుఁడు, జ్ఞానవయోశీలవృద్ధుల సేవించువాఁడు, సాటిలేని పరాక్రమవంతుఁడు, దీనజనులపాలిటి కల్పతరువు, ప్రజల శుభాశుభములను దనవిగ భావించి దయా

పూర్ణుఁడై, తల్లి తండ్రి బంధు మిత్రులవలె నెల్లప్పుడు ప్రజల క్షేమము గోరువాఁడు. కనుక మేమందఱము రాముని క్షేమము కొఱకు సాయంప్రాతః దేవతలకు మ్రొక్కువారము. శ్రీరాముఁడు నీ వంశగౌరవమును దన పాలనచే వేయిరెట్లెక్కువ చేయఁగలఁడు. కనుక నిస్సంశయముగ శీఘ్రముగ నతని రాజ్యాభిషిక్తునిఁ జేయుట సర్వజనసమ్మతమ"నిరి. అప్పుడు శ్రీరామున కిరువదినాలుగు వత్సరములు పూర్తియైనవి. ఇరువదియైదవది ప్రారంభము. అది చైత్రమాసము.

దశరథుఁడు వసిష్ఠాదులతో సకల సన్నాహములు గావించి శీఘ్రమునఁ బట్టాభిషేకము జరుగవలె ననినంతనే వసిష్ఠుఁడు రాజకార్యనిర్వాహకులతో "రేపుసూర్యోదయమునకు స్వస్తివాచనము జరుగును. బంగారము, రత్నములు, తెల్లని పుష్పములు, పేలాలు, వేఱువేఱుపాత్రలలో పాలు, పెరుగు, నెయ్యి, తేనె, ఫలములు, చందన తాంబూలములు, తెల్లని గొడుగులు, చామరములు, అలంకరించిన ఏనుఁగు బంగారుతో నలంకరింపఁబడిన వృషభములు, గోవులు మొదలగు వానిని సిద్ధముచేయింపుఁడ"నెను. అంత రాజోద్యోగులు పట్టణమును బహువిధముల నలంకరించి సకలసంభారములు సేకరించి సర్వసన్నాహములు గావించిరి. దశరథుఁడు సుమంత్రునిఁబంపి రామునిదోడ్కొనిరమ్మనె. రాముఁడురాఁగా నమస్కరించు తనపుత్రునెత్తికౌఁగిలించి యుత్తమాసనమునఁగూర్చుండ నియోగించి "రామచంద్రా! నేను వేనవేలేండ్లు రాజ్యము పాలించి యజ్ఞాదులుసేసి వృద్ధుఁడనైతిని. ప్రజలు నిన్ను రాజుగఁ గోరుచున్నారు. నాకు స్వప్నములో దుశ్శకునము

లగుపడుచున్నవి. కావున వెంటనే నీకు యౌవరాజ్యపట్టంబు గట్ట నిశ్చయించితిని. నేఁడు పునర్వసునక్షత్రము. రేపు పుష్య నక్షత్రమునం దభిషేకము జరుగును. వసిష్ఠులవా రానతిచ్చు నట్లు చేయుమనెను. రాముఁడు తండ్రికి నమస్కరించి కౌసల్య యంతఃపురముచేరెను. అచ్చట నామె దేవపూజసేయుచుం డెను. ఈ శుభవార్తవిని యామె యానందించుచు రాముని క్షేమార్థ మిష్టదేవతార్చనము చేయుచుండ సుమిత్ర యచ్చటికి వచ్చెను. ఇంతలో లక్ష్మణుఁడచ్చటికేతెంచెను. రాముఁ డతనితో "లక్ష్మణా! నీవు నాతో నీరాజ్యము నేలుము. నీవు నా వెలిప్రాణము. నీకొఱకే నేనీరాజ్యమును, భోగమును బ్రాణమునయినను గోరుదును. ఇంతలో సీతయు నచ్చటికి వచ్చెను. రాముఁడు తల్లినిఁజూచి "అమ్మా! నేఁటిరాత్రి, నేనును సీతయు నుపవాస ముండవలయునఁట" యనెను. ఇంతలో వసిష్ఠుఁడును రామునికడకువచ్చి సీతారాముల నుపవసింపుమని కొన్ని నియమములు సెప్పిపోయెను. రామచంద్రుఁ డా రాత్రి సీతతో నుపవసించి విష్ణుదేవాలయమున నిద్రించి వేకువలేచి స్నానము చేసి పూజలుముగించెను. బ్రాహ్మణులు పుణ్యాహవాచనము చేసిరి. మంగళవాద్యఘోషములు దశదిశలు నిండెను.

మంథర కైకేయికి దుర్బోధనలుసేయుట.

కైకేయికి మంథరయను దాసిగలదు. అది కైకేయి కాపురమునకు వచ్చినప్పుడే వచ్చినది. కైకేయియం దెక్కువ ప్రీతిగలది. అది మేడపైనుండి యయోధ్యాపుర మలంకరింపఁ

బడి వాద్యఘోషములతో నిండి జనుల సంతోష కోలాహాల ములు విని కౌసల్యచేయుచున్న దానంబులఁజూచి కౌసల్య యొక్క దాసిమూలమున శ్రీరామపట్టాభిషేకవార్తవిని కడు పుబ్బి కైకేయితో "అయ్యో! తెలివిలేనిదానా! చాలు నీ ముచ్చట. రాజు నాయం దత్యంతప్రేమగలవాఁడని గర్వించు చుంటివే. ఇప్పుడు తెలిసినది నీరాజుప్రేమ" యనినంతనే కైకే యి "మంథరా! ఏమినీకిట్టికోపము! ఎన్నఁడాడనిమాట లాడు చున్నావే. ఏమికారణమ"ని యడిగెను. "నీకుఁగలిగిన యాప దకు దుఃఖించుటచే నిట్లనుచున్నాను. రేపు రాజు రామునకు యావరాజ్యాభిషేకముసేయును. ఇఁకనీగతియేమగునోచూడు ము. నోట తియ్యనిమాటలాడి నిన్ను మోసపుచ్చి కౌసల్య కొడుకునురాజుగఁజేయును. నీవు కౌసల్యకుదాసివేయగుదువు. నీకు గోరంతదుఃఖముగలిగిన నాకుఁ గొండంతదుఃఖముగనెంచు దానను నేను. చిన్నప్పటినుండి నిన్ను బెంచి నీతోనుండినదాన ను. నీనష్టము నానష్టముగనెంచెద" ననియె. అంత సంతోష ముతో నద్దేవి "మంథరా! ఆహా! ఎట్టి శుభసమాచారము దెచ్చితివి! ఈ యాభరణము గైకొమ్ము. రాముఁడు రాజు నకు జ్యేష్ఠకుమారుఁడు. సుగుణవంతుఁడు. నాయం దత్యంత ప్రేమగలవాఁడు. నాకు భరతునికంటె రాముఁడు దక్కువ వాఁడుగాఁడు. వాఁడు రాజగుటను శుభసమాచారము చెప్పి నాకుఁ బ్రియముచేసితి" వనెను.

మంథర తనమాట ఫలించనందున నింకను దీవ్రముగఁ బలుకఁజొచ్చెను. "కైకేయాదేవీ! నీకు జరుగనున్న యనర్థము దెలియకున్నది. రాముఁడు భరతుని సేవకునివలె భావించును.

రాముఁడు యుక్తిశాలి. భరతుఁడమాయకుఁడు. రామునిమాటకు బదులుసెప్పఁడు. ఇఁక వాని కెట్టిగౌరవమును గలుగదు. నీ విన్నిదినములు సవతులిద్దరికంటె మిన్నగనుంటివి. కౌసల్య సమయము వేచియుండినది. ఇప్పుడు నిన్ను దాసీజనములకంటె నీచముగఁజూచును. నీయిష్టమనుమాటయేటిది? ఆమె గీచిన గీటు దాటఁగలవా?" అప్పటికిని కైకేయి నవ్వుచు "మంథరా! రాముఁడు ధర్మజ్ఞుఁడు, సత్యసంధుఁడు, రాజునకు జ్యేష్ఠకుమారుఁడు. అతఁడే యౌవరాజ్యమునకుం దగినవాఁడు. భరతాదులయం దత్యం తాదరమునుజూపునట్టి రామునకుఁ బట్టాభిషేకమని విని చూచి యానందించక చింతించుట తగదు. నీకింకేమికావలెనో యడుగు మిచ్చెద" ననెను.

రోగముకుదురకున్న వైద్యుఁడు ఘాటుగ నౌషధమిచ్చునట్లు కైకేయి తనదారికి రానందున నాగూని దుర్బుద్ధిగలది "అయ్యో! నీవంటివెఱ్ఱివా రెవరున్నారు! ఇన్నియేండ్లుబ్రతికి కేకయరాజు గడుపునఁబుట్టి, రాజపత్నివైయ మేలుకీళ్ళ నెఱుఁగజాలని నిన్నేమనవలయు? సవతులమత్సర మిట్టిపని యెఱుఁగ లేవే. చెట్లుచేమలుసహితము సమీపమున నుండినచే ప్రేమించును. సాయముచేయును. అట్లుండ మానవులగూర్చి యేమని చెప్పవలెను? దశరథుఁడెట్టివంచనాపరుఁడు! భరతుని యేదో సాకుపెట్టి దూరదేశమునకుఁబంపి తన కెట్టి యభ్యంతరము లేకుండు సమయము నదుపాయము వెదకి తటాలునఁ దలఁచుకొన్నట్లు నటించి రాముని యువరాజుగఁ జేయుచున్నాఁడే. ఇంతకంటె మోసముగలదా? రాముని యనంతరము భరతుఁడు రాజగునందువా? దీర్ఘకాలము రాముఁడు పాలించిన

తరువాత నతని కుమారుఁడు రాజగునేగాని భరతుఁ డెన్నటి
కైనను రాజుకాఁగలఁడా? సకలైశ్వర్యముతో నిండిన భూ
మండలమును రాముఁడేలుచుండఁగా నీకుమారుఁడును నీవును
దారిద్ర్యముపొంది కుంది యవమాన మొందవలసిన గతి పట్టి
నది. ఇప్పుడైనను మేలుకొనుము. నామాటవినుము. నే నొక
యుపాయముచెప్పెదను. దాని ననుసరించిన నిప్పటికిని నీ సక
లైశ్వర్యములు నిన్నువీడవు. జాగుసేయకు" మనెను.

కైకేయి లొంగుట.

మంథరమంత్రము తలకెక్కినది. కైకేయి "మంథరా!
నీవిట్టిపట్టుతో నా మేలుగోరి నాకుఁ జేయనెంచిన యుపదేశ
మేది? ఏరీతిని భరతుఁడు రాజ్యము పడయఁగలఁడు? చెప్పు
ము నీమాట పాటింతు ననెను. గూనివారు బుద్ధిగలవారని
వినియున్నాను. నీ వట్టివారిలో మేటివి. వాతమువలన నేడ్పడి
నది నీగూను. అందుచే నీయందము చెడలేదు. నా కార్యము
సిద్ధించెనా నీగూనుపై బంగారుదండ నుంచెదను. నీవు నా
కేమి యుపాయముచెప్పెదవో చెప్పు" మనెను. అంత మంథర
"దేవీ! యున్నొకపరి దశరథుఁడు నిన్నువెంటఁగొని దండకా
రణ్యముననున్న వైజయంతమనుపురమునకుఁబోయెను. అందు
శంబరుఁడను రాక్షసుఁడు మాయావియై దేవతలనోడింపనుండ
దశరథుఁడు రాత్రికాలమున రాక్షసులతోఁబోరి గాయముల
చే బాధపడుచుండెను. నీ వతనికి సారథ్యముచేయుచు రథ
మును దూరముగఁగొనిపోయి నీభర్తకు శుశ్రూషలుచేసితివి.
ఆ యసురు లచ్చటికిరాఁగా నీవారథమును మఱొకచోటికిఁ

గొంపోయి మరల నాతని రక్షించితివి. అందులకు సంతసించి నీభర్త నిన్ను రెండువరములు వేఁడుమనెను. కావలసినప్పుడడిగెద నంటివి. ఆవరము లిప్పుడడుగుము. భరతునకుఁబట్టము గట్టవలెననుట యొకటి. రాముని పదునాలుగేండ్లరణ్యవాసము చేయుమనుట రెండవది.

ఇఁక వాని నడుగవలసిన విధము దెలిపెదను. కోపగృహమున నీవు మాసినచీరఁగట్టుకొని రిత్తనేలఁబరుండి దుఃఖముతో నుండుము. దశరథుఁడు నిన్నుఁజూడ వచ్చును. ఇచ్చకములాడును. వివిధాభరణములనిత్తు ననును. అతఁడేమిచెప్పినను మాటాడకుము. నీవరము లిచ్చునంతవఱ కేమిచెప్పినను వినకుము, బదులుసెప్పకుము. రాజు నీయం దభిమానముగలవాఁడు. నిన్ను మెప్పింపఁ బ్రాణములనైన నిచ్చును. అట్లతఁడు సమ్మతించి సత్యముపాటించునని తెలిసికొని భరతునకుఁబట్టము గట్టవలెను. రామునిచే పదునాలుగేండ్లరణ్యవాసముచేయించవలెనని దృఢముగఁజెప్పుము. పదునాలుగేండ్లు భరతుఁడు పాలించిన రాజ్యములోని జను లతనినే కోరుదురు. కైకా! నీవిచ్చు స్వర్ణాభరణము నాకక్కరలేదు. నీ సామర్థ్య మిందుఁ దెలియఁగలదు" అనెను. అంతఁ గైకేయి యట్లే గావించెను.

దశరథుని రాక.

దశరథుఁడు రాముని పట్టాభిషేకవార్తఁ దనప్రియురాలగు కైకేయికిఁజెప్పుటకై వచ్చెను. ద్వారపాలకులు 'ప్రభూ! రాణిగారు కోపగృహమునున్నా' రనిరి. ఆశ్చర్యముతో దశ

రథుఁడు గోపగృహంబున కాతురముతోఁబోయి యచ్చట
నేలఁబడి వాడియున్న తీగవంటిదియు, నాట్యమాడి యలసిపడి
యున్న కిన్నరస్త్రీవలెనుండు కైకనుజూచి "ప్రియా! ఎల్లప్పు
డు నిండుచందురునివంటి మోముతో నన్నాహ్వానించు నీవు
నేఁడేలకో మాసినచీరఁగట్టి యలంకార రహితవై శోక కోప
ములు పెనఁగొన నాకు సహింపరానిరీతిని రిక్తనేలఁ బవ్వళించి
యున్నదానవు. అలివేణీ! నన్నేల కన్నెత్తియైనఁ జూడవు? నా
మాటలువినవేల? నీయారోగ్యముదప్పెనా? వైద్యులరప్పిం
తును. నీకెవరేని కీడుచేసియున్న వారి నిప్పుడే దండింతును.
నీయలుక నీశోకము నాకెంతమాత్రము సహింప వీలులేకున్న
ద"ని చెప్పుచు నామెశిరము నొడియందుంచుకొని "ప్రాణప్రియా!
నీకోరిక యెట్టిదైనను దప్పక నిర్వర్తింతును. నామాట వమ్ము
గాదు. నాప్రాణమునైన నీకర్పించి నిన్నుఁ బ్రసన్నురాలుగ
జేసికొనుటకంటె నాకుఁ గర్తవ్యమేమికలదు? ఎంతమాత్రము
జంకక నీయభీష్ట మెఱిఁగింపుము. తామసింపకుము. నన్నుపే
క్షింపకుమ" నెను.

ఇట్లు కామవశంబునఁ జిక్కియున్న రాజును జూచి
యింకను దృఢమగు ప్రతిజ్ఞ చేయునంతదనుక మాటలాడరాదని
యెంచి కైకేయి యూరకుండెను. ఘటిల దశరథుఁడు "కల్యా
ణీ! నే నెన్నడైన సత్యముదప్పితినా? నీకప్రియముసేసితినా?
నా పత్నులలో నిన్నుఁ బ్రేమించునట్లు నే నెవ్వతెనైనఁ బ్రేమిం
చితినా? పురుషులలో శ్రేష్ఠుఁడును నాపుత్రులలో జ్యేష్ఠుఁ
డునగు రామునికంటె నాకు ప్రియముఁగూర్చువారు లేరుకదా.

అట్టి నా ప్రాణమునకంటె నా కత్యంత ప్రేమపాత్రుఁడగు రా
మునిమీఁదయాన వెట్టి నీకోరికఁదీర్తునని ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాఁ
డను. నీవు దుఃఖించిన నిన్నుఁజూచి దుఃఖింపకుండఁగలనా? నీ
మనసు కలఁతనొందిన నామనసు గుదుటఁబడునా? నా దుఃఖ
మును బోఁద్రోలుము. నన్నుఁ గాపాడుము. నీ కోరిక యెట్టి
దైనను దప్పకఁ దీర్తునని ముమ్మాటికి శపథముచేయుచున్నాఁ
డను. నీకుఁ గోరఁదగినది కోరుము" నియె. ఇఁక భయములే
దనితలంచి కైకేయి "నాథా! ఇప్పుడు నీవు చెప్పినమాటలు,
చేసిన శపథములు దేవతలు, దిక్పాలురు, సూర్యచంద్రులు,
సర్వభూతములును, గ్రహనక్షత్రములును, సకల ప్రాణులును,
విని సాక్షులుగ నుందురుగాక. నీవు రాజులలో మిన్నవు. స
త్కులంబునఁ బుట్టినవాఁడవు. ధర్మమనుష్ఠించువాఁడవు. సత్య
సంధుఁడవు. నీవెన్నఁడు నాడితప్పవు. కనుక నా మాటలు
వినుము. తొల్లి దేవాసురయుద్ధమున నేఁజేసినయుపకారమునకై
నీవప్పుడిచ్చిన రెండువరములు జ్ఞప్తికిఁదెచ్చికొనుము. ఆ వర
ములను వలసినపు డడిగెద నంటినిగదా. నాని నిప్పు డిమ్ము.
రామునిపట్టాభిషేకమునకై సమకూర్చిన వస్తువుల నుపయో
గించి భరతునకుఁ బట్టముగట్టుము, ఇదియొకటి. రాముని బదు
నాలుగేం డ్లరణ్యవాసముచేయుచు మునివృత్తి ననుసరింపఁ
జేయుము. ఇది రెండవది. ఇప్పుడే యీవరము లిచ్చి రాము
నడవులకుఁ బంపుము. తామసింపకుము. నీవు సత్యసంధుఁడ
వని చాటుట కిదియే తగిన సమయము. లోకము సత్యము
మీఁద నిలుచును. ధర్మము సత్యముమీఁద నాధారపడి
యున్నది. మునుపు నాకిచ్చినవరముల నడిగితినిగాని క్రొత్త

వరము లడిగినదానఁగాను. ఉత్తమోత్తమమగు సత్యప్రతిజ్ఞ నెఱవేర్చి కీర్తిఁగాంచుము” అనియె.

ఆ పిడుగువంటిమాటలు వినినంతనే దశరథుఁడు మూర్ఛిల్లెను. కొంతసేపటికి తెలివిరాఁగా రాజు “పాపాత్మురాలా! పయోముఖవిషకుంభమువంటిదానవని యెఱుఁగనైతి. భరతునికంటె నీయం దెక్కువభక్తిగల రాముని, యెట్టి యకృత్యమెన్నఁడుచేయని సుగుణమణిని, నాప్రాణముకంటె నాకెక్కువ ప్రీతిఁగూర్చు నా ముద్దులపట్టిని ద్వేషించు దుర్బుద్ధి యెవరు పుట్టించిరి? ఇది నీసైజగుణముకాదు. నీయం దావేశించిన దుస్సాంగత్యదోషమునం బుట్టిన ద్వేషము. జ్యేష్ఠకుమారుఁడు రాజగుట నీపుట్టినింటియాచారముగాదా? నా యుత్తమవంశమును నాశమొందించు నీచురాలా! వరముగోరు నెపమున రాజ్యమపహరించి రాముని యడవులపాలుసేసి నా మరణమునకుఁ గారణభూతురాలవైతివి. విషసర్పమునకుఁ బాలుపోసిన ట్లిన్నినాళ్ళు ప్రేమతోఁ బోషించి తుదకు ముప్పుఁదెచ్చుకొంటిని. ఆహా! ఎంతద్రోహబుద్ధి! సుకుమారుఁడై సకలభోగము లనుభవింపఁ బుట్టిన రామచంద్రుని క్రూరమృగములతో నిండిన యడవికిఁ బంపుటకు నీకెట్లు మనసొప్పె? కైకేయీ! నేఁడో రేపో చావనున్న నన్ని దుఃఖసముద్రమునలో ముంచి నీ వానందసాగరమున మునుంగనెంచితివా? సకల భూమండలాధిపత్యము నీకిచ్చెదను గాని రాముని బాసి యొక్క క్షణమైనను జీవింపఁజాలను. నీ పాదములంటి వేఁడికొందును. రాముని యరణ్యవాసము గోరకుము. దయతలంచుము” అని మూర్ఛిల్లి నేలఁబడి పొర్లుచున్న రాజును చూచియు మనసు

మెత్తపడక తెలివినొందిన ముదుసలిరాజును గోపముతోఁ జూచుచు "రాజా! రామునిమీఁద యానపెట్టి యడిగిన దిత్తునంటివా లేదా? ఆడినమాటలుతప్పుట నీ వంశమునకుఁ బాడియా? రాజశ్రేష్ఠుఁడవగు నీవే సత్యముతప్పి ధర్మవిరుద్ధముగఁ బ్రవర్తించినచో రాజులు బొంకువారేయను నపకీర్తి లోకమున నిండిపోవును. నీ వంశమున శిబిచక్రవర్తి వృత్తాంతము స్మరింపుము. పూర్వము దేవేంద్రుఁడు డేగరూపము దాల్చెను. అగ్ని పావురమయ్యెను. ఆ డేగ పావురమును దఱుముచుపోఁగా నది శిబిచక్రవర్తిపాదముల నాశ్రయించెను. అతఁ డద్దాని కభయ మిచ్చెను. ఇంతలో డేగ "రాజా! నా యాహారమును దాచియుంచుట ధర్మముగాదు. నా కాహారముకావలె" ననెను. అంత శిబి తన శరీరమునుండి మాంసముకోసి డేగ కిచ్చి తన్నాశ్రయించిన పావురమును గాపాడ లేదా? అట్టివంశమునఁ బుట్టి యాడితప్పుట నీ కెంతమాత్రము తగదు. ఇట్లే యలర్కుఁడను రాజర్షి తనకన్నులనడిగిన బ్రాహ్మణునకుఁ గన్నుల నిచ్చెను. సత్యముదప్పిన ధర్మము నశించును. నీవు ప్రతిజ్ఞఁ బాటింపక రాముని యువరాజుగఁ జేసితివేని విషముఁద్రాగి నీముందటఁ బ్రాణమువిడుతు" ననియె. అంత దశరథుఁడు "మహాపాపీ! నీవిఁక నాభార్యవుగావు. నేను నీకు భర్తనుగాను. నీతో నీ పుత్రుని విడిచిపుచ్చెదను. రాముఁ డరణ్యమునకుఁ బోయిన నేను మరణింతును. నీవును నీకుమారుఁడును నాకు సలిల క్రియలు సేయరాద" నెను. వెంటనే కైకేయి చాల కోపించి "రాజా! ఈ రిత్తమాటలేల? రాము నిప్పుడే యిచ్చోటికిఁ

బిలువనంపుము. నాముందట యరణ్యమునకు బయలుదేరు మనుము" అని గద్దించి పలికెను.

ఇంతలో రాత్రిగడచినది. వేకువజామున మంగళవాద్య ఘోషములు మ్రోగుచుండెను. వసిష్ఠాదులు సకల సన్నాహములుగావించి ముహూర్త మెదురుచూచుచున్నారు. వసిష్ఠుని యానతిచొప్పున సుమంత్రుఁడు కైకేయిగృహంబుఁ జొచ్చి "రాజేంద్రా! రామాభిషేకమునకు వేళయైనది. వసిష్ఠ భగవానుని యాజ్ఞచొప్పున వచ్చియున్నాను. శీఘ్రముగ వచ్చి రామాభిషేకముగావింపు"మనెను.

రాజు దుఃఖమినుమడింప "రామా, రామా" యని పలువరించుచుండ మాయలాడికైక "సుమంత్రా! రాజు రాముని చూచుటకై తొందరపడుచున్నాఁడు. త్వరపడు" మనెను. సుమంత్రుఁడది రాజాజ్ఞయని తలంచి వెడలిపోయి రామునకా వార్తఁ దెలిపెను. వెంటనే రామచంద్రుఁడు సకల శుభవస్త్రా భరణములతో గుంపులుగూడియున్న పౌరులంజూచి వారి మన్ననలఁబొందుచుఁ గైకేయి యంతఃపురముసేరి కళావిహీనుఁడైన తండ్రికిమ్రొక్కి కైకేయికి నమస్కరించెను. దశరథుఁడు "రామా! రామా!" యని నిట్టూర్పు విడుచుచుఁ గన్నీరుగార్చుచుండుటఁజూచి తన్నుజూచినంతనే యానందించి కౌఁగిలించి శిరముమూర్కొనునట్టి తండ్రి ఖిన్నుఁడై యుండుటచే దుఃఖముతోఁ గైకేయికిమ్రొక్కి "తల్లీ! నే నేమరుపాటున నెట్టియపరాధమునైనఁ జేసితినా? నాయందమిత వాత్సల్యము గల నాతండ్రి నాతోఁ బలుకకుండుట కేమి కారణము?

దూరదేశముననున్న భరతుఁడు, శత్రుఘ్నుఁడు క్షేమముగ నున్నారుకదా! నాకుఁ బ్రత్యక్షదైవమగు నాతండ్రి నాయెడ దయతప్పియుండుట కేమి కారణము?” అని పరిపరివిధముల నడుగ సిగ్గుకూడ వదలిన కైక రామునిఁజూచి “రామా! రాజునకెట్టికోపము లేదుగాని నాకు మున్నిచ్చిన రెండువరముల నడిగితిని. అందొకటి నిన్ను బదునాలుగేండ్లరణ్యమున మునివృత్తినుండఁ బంపుమనుట. రెండవది భరతునకుఁ బట్టము గట్టుమనుట. నీ వేమికోరిన నిత్తునని రాజు ప్రతిజ్ఞచేయఁగా నే నీవరముల నడిగితిని. పశ్చాత్తాపముచే రాజు మాఱుమాటాడలేక సత్యమునకుఁ గట్టువడి ధర్మవిరుద్ధముగ నడచుకొనవిష్టములేక నోరెత్తి నీతో నీవిషయముసెప్పలేక దుఃఖించుచున్నాఁడు. నీవు సత్యసంధుఁడవు. ధర్మబద్ధుఁడవు. నీతండ్రి మాట వమ్ముగావింపవు. అతనిప్రతిజ్ఞ నెఱవేర్తువని నేనే రాజునకుమాఱుగాఁ జెప్పుచున్నా”ననెను. అందులకు రామచంద్రుఁడు “తల్లీ! రాజాజ్ఞఁగొని యగ్నిలోదూకుదును. విషము ద్రాగుదును. సముద్రమున మునుంగుదును. రాజు నాకు తండ్రి, గురుఁడు. అతనియాజ్ఞఁబాటించుటకంటె ధర్మమొండు లేదు. అతని యభిమతమని తెలిసియుండిన సీతను భరతున కిచ్చియుందును, రాజ్యమున్నిత్తును, సకలైశ్వర్యముల నిత్తును. నాప్రాణమునైన నిత్తును. భరతునిఁ దోడ్కొనివచ్చుటకై దూతలు వేగమెపోవలె” ననెను. ఇంతలో భాతృభక్తిగల భరతుఁడువచ్చిన రాముని యడవికిఁ బోనీయఁడని తెలిసి కైక రామునిజూచి “రామా! నీ వడవికిపోవ నిశ్చయించితివి. ఇఁక తామసము చేయరాదు. నీవు వెంటనే బయలుదేరకున్న

నీతండ్రి స్నానముచేయఁడు, భోజనముచేయఁడ" నెను. వెంటనే రాముఁడు " తల్లీ నీకిదె నమస్కారము. నాకు రాజ్యకాంక్ష లేదు. భోగభాగ్యములు నా కక్కరలేదు. నే నర్థపరుఁడను గాను. నన్ను వైరాగ్యముగల ఋషివంటివాఁడనని తెలిసి కొనుము. తండ్రియాజ్ఞ లేకున్నను నీయాజ్ఞయైనను చాలును. నాతల్లికిని, సీతకును జెప్పి వారిసెలవుపుచ్చుకొనునంతసేపు అనుమతింపుము చాలు"నెనెను. ఆమాటవిని దశరథుఁ డేడ్చి మూర్ఛిల్లెను.

రాముఁడు కైకేయికిఁ బ్రొక్కి కొంచెమైనను పట్టాభిషేక భంగమునకు వగవక లాభాలాభములను జయాపజయములను సమముగ నెంచి మట్టి, ఱాయి, బంగారు తుల్యమని యెంచు సమచిత్తుఁడును స్థిరప్రజ్ఞుఁడు నగు రామచంద్రుఁడు కౌసల్య యంతఃపురము సేరెను.

7. అరణ్యగమనము

రామచంద్రుఁడు అంతఃపురస్త్రీలు బిగ్గఱఁగ నేడ్చినను నెట్టి మనోవికారములేక హాలాహలము మ్రింగిన శివునివలె దుఃఖము దిగమ్రింగి మహాయోగివలె మార్గమునఁ గలిసికొనిన లక్ష్మణునిఁగూడి కౌసల్యనుజూచెను. ఆసాధ్వి రామునిక్షేమముఁ గోరి బ్రాహ్మణులచే హోమముసేయించుచుండి రామునిఁజూచి నంతనె యెదురువచ్చి యతనికౌఁగిలించి శిరమునుమూర్కొని రత్నమయాసనమునొసంగె. అంత రాముఁడు 'తల్లీ! నేను చెప్పఁబోవుమాట నీకును లక్ష్మణునకును సీతకును దుఃఖము గలిగించును. అయినను చెప్పెదను. నేను మునివేషముదాల్చి పదునాలుగేండ్లరణ్యవాసముచేయునట్లును భరతుఁడు రాజ్యమేలునట్లును తండ్రియాజ్ఞయైనద' నినంతనే కౌసల్య మూర్ఛిల్లెను. రాముఁ డామె కుపచారములుచేయ నామె ప్రజ్ఞఁబొందెను. ఆమె 'కుమారా! నీవుపుట్టకున్నఁ బుత్రుఁడులేనిచింతతోనుందునే, వేయిదేవతలకుమ్రొక్కి వ్రతములుసలిపి నిన్నుఁ గంటినే, నీ కీడురాఁగా నీకు యౌవరాజ్యాభిషేకముజరుగునని కొండంతయాశతోనుంటినే, బూరుగఁగాచిన చిలుకనైతినే, ఆహా! సవతిచే నవమానముసిద్ధించెనే! కైకేయియొక్క దాసీజనులకంటె హీనముగఁజూడఁబడుదునే, నా ప్రాణసమానుఁడవగు నిన్నువిడిచి క్షణమైనయుండనోపని నేను బదునాలుగేండ్లు నీయెడఁబాటు సహింతునా? ఇఁక మరణమైనను మేలు. అకాలమరణమును సంభవింపదే. దూడను వెన్నంటుగోవువలె నీ వెంటవచ్చెదను' అని దుఃఖించుచుండఁజూచి సహింపలేని

లక్ష్మణుఁడు 'తల్లీ ! తండ్రి వృద్ధుఁడు, మిక్కిలి కాముకుఁడు, కేవల మాఁడుదానిమాటలువిని పరమపవిత్రుఁడును రూపు దాల్చిన ధర్మమనఁదగు రాముని కానలకుఁబొమ్మనుటకంటెఁ బాపమొండుగలదా ? ఇట్టి యధర్మయుక్తమగు మాటల నే పుత్రుఁడు పాటించును ? 'అన్నా! అధర్మమువాటించి భరతుని పక్షముచేరి మనలనెదిరింప నీ యయోధ్యయందలి జనులెల్ల రు వచ్చినను నిన్నెదిరింప వీలుగాదు. తండ్రియైనను ధర్మము తప్పినఁ జంపఁదగినవాఁడే' యని చెప్పెను. అంతఁ గౌసల్య రామా ! నీవు ధర్మముదెలిసినవాఁడవు. తల్లియే తొలిదైవము. కావున నిచ్చటనుండి నాకు శుశ్రూషలుసేయుము. తండ్రి నీ కెంతపూజ్యుఁడో నేనునంతఁబూజ్యురాలనే. నీవులేకున్న నే నాహారాదులుమాని ప్రాణమువిడుతును. నాసమ్మతిలేక నీవు పోరాద' నెను. అంత రామచంద్రుఁడు 'అమ్మా ! నీమాట సత్యమే. అయినను నొక ధర్మసూక్ష్మముగలదు. తల్లియాజ్ఞ కంటెఁ దండ్రియాజ్ఞ బలీయము. జమదగ్నికుమారుఁడగు పరశురాముఁడు తండ్రియాజ్ఞచేఁ దల్లియగు రేణుకను జంపెను. ధర్మాత్ముఁడును బండితుఁడునగు కండుమహర్షి తండ్రియాజ్ఞచే గోవునువధించెను. ఇందువలనఁ బితృవాక్యపరిపాలనమే మాతృ వాక్యపాలనముకంటె నుత్తమమని తెలియుచున్నది. 'లక్ష్మణా! నీవు నాయందత్యంత భక్తిగలవాఁడవు. పరాక్రమవంతుఁడవు. ధైర్యశాలివి. కాని ధర్మమునే యాచరింపవలెనను నా యభి ప్రాయ మెఱుఁగకున్నావు. పురుషార్థములు నాలుగు. ధర్మము, అర్థము, కామము, మోక్షము ఈ నాలుగింటిలో ధర్మము తక్కినవానిని ఫలములుగఁగలది. ధర్మమనుష్ఠించువాఁడే

తక్కిన పురుషార్థముల కర్హుఁడు. ధర్మబాహ్యుఁడు సుఖలేశముఁ బొందఁజాలఁడు. అర్థపరుఁడు లోకనిందకుఁ బాల్పడును. కామాతురుఁడు నీచుఁడుగ నెన్నఁబడును. తండ్రి మన జన్మమునకు కారకుఁడు, ఆచార్యుఁడు, రాజు, వయసుచెల్లినవాఁడు. అతఁ డేకారణముచే నాజ్ఞాపించినను దానిని శిరసా వహించుట పుత్రధర్మము. తండ్రి నన్ను భరతుని నాతల్లిని యాజ్ఞాపింపఁదగినవాఁడు. కౌసల్య భర్త ననుసరించుట విధి. అతని మాట నామె పాటింపకఁ దప్పదు. భర్తయే యామెపాలిటి దైవము. అతఁడు జీవించియుండ నతని విడిచి కుమారునితో నుండుట తగదు. అని తల్లివంకఁజూచి "అమ్మా! నీ కిహపరములకు భర్తయే గతి. అతని శుశ్రూషకంటెఁ జేయఁదగిన దేదియు నీకు లేదు. కావున నిండుమనసుతో నన్నాశీర్వదించి పంపుము" అని చెప్పెను.

అంత రాముఁడు లక్ష్మణునివంకఁదిరిగి "లక్ష్మణా! పట్టాభిషేకభంగమువలన నీకుఁగలుగు దుఃఖము నాకుఁదెలియుచున్నది. అభిషేకమునకు సంభారములు కూర్చినట్లే నావనవాసమునకుం దగినవస్తువుల సిద్ధముచేయుము. ఇప్పుడు నా యభిషేకమునకుఁ బురుషప్రయత్నములో లోపముగలదా? అట్లయిన దాని భంగపాటునకుఁ గారణమేమి? దైవమే కారణము. నా యం దత్యంతప్రీతిగల కైకేయీదేవి కిట్లు బుద్ధిమాఱవలసిన కారణము దైవమే. అజ్ఞానులు నింద నామెపై మోపుదురు. దైవనిర్ణయమునకు విరుద్ధముగ నెన్నఁడు జరుగదు. లాభాలాభములు, జయాపజయములు, కష్టసుఖములు, శాంతిక్రోధములు దైవమువలనఁ గలుగునవియే. అప్పుడు జరిగినవిషయ

ములకుఁ బినతల్లి కైకేయి కారకురాలను బుద్ధిమార్చుకొని దైవమే కారణమని తెలిసికొనుము.

ఆ మాటలు విని లక్ష్మణుఁడు 'అన్నా! నీవు తండ్రి మాటఁ బాటింపకున్న లోకులు నల్లేచేయుదురను భావముతో నిట్లుచేయ నెంచితివి. దైవమును నిగ్రహించు శక్తిగలవాఁడవు నీవు క్షత్రియులలో నుత్తముఁడవు. నీవు దైవము నింతఁగ బొగడుటచే నీకు భ్రాంతిపుట్టినదనియే చెప్పవలసియున్నది. పౌరుషము గలవానికి దైవమాటంకమగునా! పౌరుషహీనులకు బలములేనివారికి దైవము గొప్పగఁదోఁచును కాని నీవంటి ప్రతాపశాలికి పౌరుషమే దైవముకంటె మిక్కిలి గొప్పది. కేవలము కామములో మునిఁగి తండ్రి పాపియగు కైకవలలోఁ బడి మోహాంధుఁడై ధర్మముతప్పి నడచుకొనఁగానట్టివాని మాటను బాటింప నెంచెద వేల? ఇందువలన నీవు భ్రమ చెందితి వనియే చెప్పవలసియున్నది. ఇట్టిస్థితిలో నేనూరకుందునా? ఇప్పుడే మదపు టేనుఁగునుసమర్థుఁడగు మావటీఁడు లోఁబఱచు కొనునట్లు దైవమును నా పౌరుషముచే జయించి పౌరుషమే దైవముకంటె బలీయమని చాటించెదను. నీవు రాజ్యము దీర్ఘ కాలము పాలించి నీ పుత్రునకు రాజ్యమునిచ్చి వానప్రస్థము ననుసరించి వనమునకుఁబోయి తపముసేయుట న్యాయ్యము. దేవతలు దేవేంద్రుని ముందిడుకొనివచ్చినను నేను హతమొంం దించి యీ రాజ్యము నిష్కంటకముగ నీకిచ్చెదను. నా బాహువులు, విల్లు, బాణములు, ఖడ్గము నాకలంకారమునకై యుండు నవికావు. నీవు నాకు జ్యేష్ఠుఁడవు. నా పాలిఁటి దేవుఁడవు. నీ యాజ్ఞ నెదురుచూచెదను. అనుజ్ఞయిమ్ము. అని యావేశము

తో లక్ష్మణుఁడనినమాటలు విని హిమవంతునివలె స్థిరమగు చిత్తముగల రామచంద్రుఁడు లక్ష్మణునిఁజూచి "తమ్ముఁడా! ఇది నీయుద్రేకమువలనవచ్చినమాటలు. నాయందలి ప్రీత్యతిశయముచే గ్రుడ్డివానివలె ధర్మమిదియని తెలియక నిరాకరింప వీలుగాని దైవమును పౌరుషముకంటె హీనమనియు దేవత లెదురైనను జయింతుననియుఁ జెప్పుచున్నావు. మనసు దిటవు చేసికొనుము. ఇంద్రియముల జయింపుము. సుఖింపుము. నన్ననుసరించి నాపనులుసేయు'మని చల్లనిమాటలతో లక్ష్మణుని శాంతచిత్తునిఁజేసె.

అంత రాముఁడు కౌసల్యనుజూచి "తల్లీ! ఈ యైదుం డ్లేండ్లు శీఘ్రముగఁ గడపి నీ పాదసేవచేయ వత్తును. తండ్రి వృద్ధుఁడు. పుత్రశోకముతోనున్నవాఁడు. అతనిశుశ్రూష చేయుచు నా రాకఁగోరుచు సంకటము చాలించియుండుము. నాధర్మము నేను నిర్వర్తింపవలెను. నన్నాశీర్వదించి పంపు మని వేఁడ రామునిదృఢసంకల్పము నెదురొ్కనలేక "కుమారా! నీధర్మబుద్ధి నిన్నురక్షించును. సకలదేవతలు, దిక్పాలురు, భూతప్రేతపిశాచములు, సూర్యచంద్రులు, దిక్కులు, భూమ్యాకాశములు, ఋషులు నిన్నెల్లప్పుడు రక్షించుచుందురుగాక. వృత్రాసురునిఁ జంపిన దేవేంద్రునకును, త్రివిక్రముఁడై మూఁ డడుగుల నిడునప్పుడు హరికిని, యే మంగళముకలిగెనో యా మంగళము నీ కగుఁగాక" యని చెప్పుచుఁ గన్నీరు గార్చుచు నతని క్షేమము గోరుచు మాటిమాటి కతని కౌఁగిలించెను. రాముఁడును దల్లి యడుగులు మాటిమాటికిఁ బట్టుకొని మ్రొక్కెను.

రాముఁడు సీతకడకుఁ బోవుట.

తల్లియాశీర్వాదములు పొంది రామచంద్రుఁడు సీతకీ సమాచారము తెలుప నిజగృహంబుఁ జొచ్చె. అచ్చట నా సాధ్వి భర్తయొక్క క్షేమముఁ గోరి పూజలు సేయుచు ఛత్రచామరాది రాజచిహ్నములతో రాముఁడు వచ్చునని యెదురుచూచుచుండెను. అందుచే రాముఁడు నిరానందుఁడై యెట్టి యాడంబరము లేక వచ్చుటనుజూచి మిక్కిలి చింతించి 'నాథా! తెల్లని గొడుగు వింజామరలు వాద్యవిశేషములు బ్రాహ్మణుల వేద ఘోషములతో వత్తువని యెంచితినే. ఎన్నఁడులేని చింత నిన్నావరించియున్న దేల? ఎదురుచూడని ప్రమాద మేమిజరిగినదో చెప్పు'మనియె. అంత రాముఁడు చెప్పరానిదుఃఖమువచ్చినను దాని నణఁచికొని 'జానకీ! నీవు పవిత్రుఁడగు జనకరాజు కూఁతురవు. సకలధర్మములు దెలిసి యనుష్ఠించుదానవు. ఎట్టి విపత్సమయమునను మనస్సు దిటవుచేసికొనఁగలవు. మునుపు నా పినతల్లి కైకేయీదేవికి మా తండ్రి రెండువరములిచ్చెనట. వాని నిప్పుడడిగినది. భరతునకుఁ బట్టముగట్టవలెననుట యొకటి. నేను బదునాలుగేం డ్లరణ్యవాసముచేయవలెననుట రెండవది. విధిలేక మా తండ్రి సత్యమునకుఁ గట్టువడి యందులకు సమ్మతించి యాజ్ఞాపించెను. అతని యాజ్ఞ దాఁటరానిది. నీవు దుఃఖింపకుము. నా తమ్ముఁడు భరతుఁడు నాయందు భక్తిగలవాఁడు. శాంతస్వభావుఁడు. నిన్ను గౌరవించును. నీవు నాతని యిష్టముచొప్పున వర్తింపుము. ప్రతిదినము వేకువను లేచి దేవతా పూజలు సేసి నాయం దనురాగముగలిగియుండుము. నిన్ను బాసి యుండలేక తపించుచుండు నా తండ్రికిని తల్లికిని శుశ్రూ

షలుచేసి వారి నోదార్పుము. భరతశత్రుఘ్నులను నీతోఁ బుట్టువుగను గుమారుఁడుగను భావింపుము. భయంకరమగు వనమునందు వసింప నీకుఁదగదు. కనుక నాయాజ్ఞగ నీవిచ్చట నుండు'మని హితముచెప్పెను.

సీత రామునిఁజూచి 'రామా! ఎన్నఁడు నన్నువిడిచి యుండుట కిష్టపడని నీవు నేఁడిట్లుపలుకుట వింతగనున్నది. నీ తండ్రి నిన్నరణ్యమునవసింప నాజ్ఞాపించెనంటివి. నేను నీ యర్ధాంగినిగదా, ఆ యాజ్ఞ నాకుమాత్ర మన్వయింపదా? నన్నును వనవాసముచేయుమని యాజ్ఞాపించినట్లే. స్త్రీలకు తల్లి, తండ్రి, కొడుకు, చెలులు ముఖ్యులుగారు. ఇహపర సుఖముల నీయఁగల భర్తయే పరమగతియగును. బాల్య ముననే నా తల్లిదండ్రులు సతీధర్మమును నాకు బోధించి యున్నారు. సుఖమునందు భర్తననుసరించి కష్టకాలమున వీడి యుండుట సతీధర్మముగాదు. ధర్మమునందును, అర్థమునందును, గామమునందును బతినియనుసరించుట సతీధర్మము. కనుక నన్ను నీవెంటఁ గొనిపొ'మ్మనెను.

అందులకు శ్రీరాముఁడు సీతతో 'ప్రియా! నీ వాడిన మాటలు ధర్మయుక్తమైనవి. కాని యరణ్యమున ముళ్లుపల్ల ములు నానా విధకంటకములు, దట్టమైన వృక్షములు, తీగలు, పొదరిండ్లు చొరరానివై యుండును. కోమలములగు నీ యవ యవములకవి యెంతమాత్రముఁ దగినవికావు. నీవు సుఖముగ జీవించినదానవు. అరణ్యమున సింహములు, పెద్దపులులు, తోడేళ్లు, ఎలుగుబంట్లు, మదపుటేనుఁగులు, కొండచిలువలు, వివిధములగు పాములు, కొండముచ్చులు గలవు. క్రూర

రాక్షసులుగలరు. నదులలో మొసళ్లుగలవు. కొండలు, గుట్టలు, లోయలు, జలపాతములు, లోతైన నదులుగలవు. నీవట్టి కాలి డవులలో సంచరింపలేవు. కాయలు, గడ్డలు, ఫలములు తిని యేటినీరుత్రాగవలెను. ఎండ, గాలి, వానల బాధలకుఁ దాళఁ జాలవు. కనుక నీవు నాతో వచ్చుటకు నేను సమ్మతింపననెను.

రామునిమాటలు విని నంత సీత కన్నీరుగార్చుచు 'నాథా! నీతోనుండిన ఘోరనరకము నాకు స్వర్గతుల్యమగును. నీవు లేనిచోటు స్వర్గమేయైనను నాకు నరకమేయగును. నీవు వివరించినకష్టములన్నియు నీ యెడబాటుకంటెఁ గష్టమని యెంచను. నేను నీతో నరణ్యముననున్నను నా తండ్రియింటనున్నట్లే భావింతును. నాకు వనవాసముకలదని జ్యోస్యులు చెప్పియున్నారు. సాముద్రికలక్షణములు దెలిసిన బ్రాహ్మణులును నాకు వనవాస ప్రాప్తిగలదని చెప్పియున్నారు. నాకును దపోవనప్రాంతముల వసింపవలెనను కోరికకలదు. నీవు నన్ను దిగవిడిచిపోయినచో విషముద్రాగియో అగ్నిలోఁబ్రవేశించియో నీటమునిఁగియో ప్రాణములోల్పోయెదను' అని చెప్పెను.

రాముఁ డామాటలువినియు నామె ననేకవిధములుగ నూరడించెను. కాని సీతాదేవి "రామా! శక్తిహీనుఁడు నీచుఁడు ధనభార్య నింకొకనిస్వాధీనముచేసిపోవును. లోకనాథుఁడగు నీకిదితగునా? ముల్లోకములఁ గాపాడ శక్తుఁడవగు నీవు నన్నుఁగాపాడుకొనలేవా? నాతండ్రి యేమనును? పురుషుని యాకారముగల రాముఁడను స్త్రీకి సీతనిచ్చితినే యని దుఃఖించును. అంతకంటె నవమానము నీకెద్దికలదు? అనినంతనే రామచంద్రుఁడు "మైథిలీ! ఇప్పుడు నీ మనసెట్టిదని చక్కఁగ

నెఱిఁగితిని నీవు నాతో వనవాసముచేయవలెననియే దేవుఁడు నిన్ను సృష్టించియుండవలెను. నీకొఱకు నేను నా పితృవాక్య పరిపాలనాధర్మము వీడను. వేయిదేవతలకు మ్రొక్కుటకంటె కంటికగుపడు తల్లి, తండ్రి. గురువులను బూజించినఁ జాలును. వీరి ననాదరణముసేసిన దేవుఁడు మనపూజల నెంతమాత్ర మంగీకరింపఁడు. కనుక నేననుష్ఠించు పితృవాక్యపాలనావ్రత మున నీవును బాల్గొనుట నా కెంతయు సంతసముగనున్నది. వివాహకాలమున నీ తండ్రి "రామా! ఈ నా కూఁతురు నీ సహధర్మచారిణి. నీడవలె నిన్నెల్లప్పుడును వర్తించున"ని చెప్పినమాట నిజమైనది "నీవిఁక బ్రాహ్మణులకు భృత్యులకును బంధుమిత్రులకును యాత్రాదానముచేసి సిద్ధముగనుండుమ"ని సంత నామె యట్ల గావించెను.

లక్ష్మణుఁడు కౌసల్యామందిరమునుండియు రాముని వెంటనే వచ్చినవాఁడు. అతఁడు రాముఁడు సీతను వెంటగొని పోవుట కెన్ని యాక్షేపణలుసేసెనో చూచినందున పురుష కారముచేయవలెననికోరునట్లు సీతనుజూచి రాముని పాదముల పై సాష్టాంగముగఁ బడి శరణాగతిచేసెను. అప్పుడు రామ చంద్రుఁ డతని లేవనెత్తి కౌఁగిలించి శిరముమూర్కొని 'లక్ష్మ ణా! నీవు శైశవమునుండి నన్ను విడువనివాఁడవు, బుద్ధిమంతుఁ డవు, పరాక్రమశాలివి. నీవు నేనులేనిసమయమునఁ దల్లిదం డ్రులకు శుశ్రూషలుచేయు చుండుము. అందుచే నాకు సకల విధోపచారము లుచేసినట్లగునని నెను. అంత రామానుజుఁడు 'అన్నా! నీ ప్రభావముచే భరతుఁడు కౌసల్యాసుమిత్రలను దండ్రిని సర్వవిధముల నాదరించును. కౌశల్యాదేవి మహిమ

యపారమైనది. ఆమె సుమిత్రనేగాదు, వేయిమందిని సంరక్షింపఁగలుగును. నేను నిన్నువిడిచి యొక్క-క్షణమేని జీవింపలేను. నీదర్శనము నీసేవ నాకు జీవనాధారములు. నీ కరణ్యమున సకలవిధ శుశ్రూషలుచేసి నిన్ను సీతాదేవిని కంటిరెప్పవలెఁ గాచియుండుటకంటె నాకేమికావలసియున్న'దనెను. వెంటనే రాముఁడు 'లక్ష్మణా! నీకోరిక నీడేర్చెద. నీవు నా వెంటరమ్ము. ఇప్పుడు వసిష్ఠపుత్రుఁడగు సుయజ్ఞుని బిలిచిరమ్మ'నెను. సుయజ్ఞుఁడు వచ్చినతోడనె రామచంద్రుఁ డతనికి నమస్క-రించి సీతతోఁగూడి ప్రదక్షిణముచేసి తన యాభరణములనిచ్చి యేనుఁగుల ననేకములనిచ్చెను. మఱల లక్ష్మణుని బంపి యగస్త్యపుత్రుని. విశ్వామిత్రుని కుమారుని, రావించి వీ రిరువుర కనేక గొప్పదానములుచేసెను. తనతల్లి కౌసల్యకు సకల వైదికకర్మలఁజేయించు బ్రాహ్మణునకును దండ్రి కత్యంత ప్రీతుఁడగు చిత్రరథుఁడను సారథికిని విలువగల వస్త్రాభరణములిచ్చెను. ఒక బీదబ్రాహ్మణుఁడు 'నేను బహుపుత్రకుఁడను బీదవాఁడ'ననినంత రామచంద్రుఁడా బ్రాహ్మణుని చేతికొక కఱ్ఱనిచ్చి దీనిని విసరివేయుము. అది యెంతదూరమునఁబడునో యంతవఱకుఁగల గోవులనిచ్చెదననినంత నా బ్రాహ్మణుఁడు వేసిన కఱ్ఱ సరయూతీరమునఁబడెను. రాముఁ డంతవఱకుఁగల గోవులసమూహము నాతనికిచ్చి వేడుకకై తానుచేసిన కార్యమునకు క్షమింపవేఁడి పంపెను. బ్రాహ్మణులేగాక తన్నాశ్రయించినవారికందఱికిని భిక్షుకులనందఱిని రావించి యెల్లఱకు సంతోషముగలుగునంత దానములిచ్చి యెల్లఱచే వేనోళ్లఁ బొగడఁబడెను.

దశరథుని యనుజ్ఞ

సీతారామలక్ష్మణులతో రామచంద్రుఁడు సుమంత్రుని మూలమునఁ దండ్రి యంగీకారముపొంది దశరథుని సందర్శించెను. రామాదులు నమస్కరించుచుండ దశరథుఁడు మూర్ఛిల్లి నేలంబడెను. రామలక్ష్మణు లాతని లేవనెత్తిరి. అంత రాముఁడు 'మహారాజా! నేను లక్ష్మణుఁడు సీతయు వనమునకుంబోవ సిద్ధముగనున్నారము. నీవు మా కందఱకు ననుజ్ఞయిచ్చి యాశీర్వదించిపంపుమ'నెను. రాజు 'రామా! నేను కైకకు వరమిచ్చుటచే మోసపోయితిని నీవు నామాట నిరాకరించి యిచ్చటనేయుండుమ'నెను. రాముఁడుధర్మదేవత. కనుక నతఁడు చేమోడ్చి "తండ్రీ! దుఃఖింపవలదు. నీవు వేనవేలేండ్లు ధర్మపాలనముసేసి ఖ్యాతిపొందితివి. నీవు సత్యసంధుఁడవు. కైకేయికి నీవిచ్చినవరమువృథా కారాదు. పదునాలుగేండ్లవలీలగఁ గడపి తిరిగివచ్చి నీ పాదసేవచేయుదును. నిన్ను సత్యప్రతిజ్ఞుని జేయుటకంటె నాకుఁజేయఁదగినకార్య మొండులేదు. చింతలేక నా కనుజ్ఞయిమ్ము"నిన రాజుచేయునదిలేక "రామా! నీవు సత్యవ్రతుఁడవు. ధర్మముదప్పనివాఁడవు. నీ దృఢసంకల్పము మరల్చరానిది. అట్లే పోయిరమ్ము. కాని నేఁడిచ్చటనుండి పొమ్ము. నాకు నీతోఁ గొంతకాలముండుభాగ్యమబ్బు"ననెను. రామచంద్రుఁడు చేమోడ్చి "తండ్రీ! ప్రత్యక్షదైవమవగు నిన్ను వేఁడుచున్నాను. ఇఁక నొక్కక్షణమేని యుండఁదగదు. నా కనుజ్ఞయిచ్చిపంపు"మనెను. అంత దశరథుఁడు "రామా! సకల దేవతలు నిన్ను రక్షింతురుగాక యని కొడుకును గాఁగి

లించుకొని మూర్ఛిల్లెను. కైకయొక్క తప్పు దక్క నరాజ పత్న్నులెల్లరు రోదనముచేసిరి.

సుమిత్రుఁడు కైకను దూఱుట.

అచ్చట నుండిన సుమంత్రుఁ డమితకోపముచెంది 'కైకేయీదేవీ! నీవు రాజకులమునఁ బుట్టినదానవు. లోకోత్తరుఁడగు దశరథుని భార్యవు ధర్మమునకుఁ బ్రసిద్ధిఁజెందిన యిక్ష్వాకువంశగౌరవము నాశనముచేయఁబూనితివి. వృద్ధుఁడై జ్యేష్ఠకుమారునకు యౌవరాజ్య మీయఁదలఁచిన రాజును వరమను నెపమునఁ గట్టివైచితివి. జ్యేష్ఠుఁ డుండఁగఁ గనిష్ఠుని రాజుగఁజేయు నధర్మము నెలకొల్ప నెంచితివి. నీ తల్లివంటిబుద్ధి నీకున్నది. మహాత్ముఁడగు నీ తండ్రి యొక యుత్తమబ్రాహ్మణునివలన నొక వరముపొందెను. అందుచే నతఁడు సకలజీవుల భాషల నెఱింగెను. ఒకనాఁ డతడు తన పడకక్రిందనుండిన చీమ పలికినమాటవిని నవ్వెను. నీతల్లి వెంటనే తన్ను భర్త పరిహాసముచేసినవ్వెనని తలఁచి పతితో 'రాజా! నీవిప్పుడు నవ్విన కారణమేమ'ని యడిగెను. అంత నతఁడు దానినిచెప్పిన నా ప్రాణముపోవునని నెను. వెంటనే నీతల్లి 'నీప్రాణమున్నను బోయినను చెప్పితీరవలెన'నెను. నీతండ్రి యీ వరమొసఁగిన బ్రాహ్మణునియడుగ నతఁడు 'రాజా! నీచావునకు వెఱువనిభార్య యున్ననేమి లేకున్ననేమి' యనినంత రా జామెకు బదులుచెప్పక నామెను ద్రోసిపుచ్చెను. అట్టి కఠినాత్మురాలి కూఁతురవగు నీకిట్టి బుద్ధిపుట్టినది. లోకమున "తండ్రిగుణము కుమారునకును, దల్లిగుణము కూఁతునకును వచ్చుననుట నిజమైనది. ఇట్టి విపరీత

బుద్ధిచే నీవడిగిన వరములచేఁ గలిగిన యనర్థములకు నిన్ను లోకము నిందించుచున్నది. ఇప్పుడైనను నీబుద్ధిని మార్చుకొనుమ'ని చెప్పెను. కైక జాలిగొన్నదికాదు.

దశరథుఁడు రాముని వెంట చతురంగబలమును విరివిగ వస్తువాహనములును ధనధాన్యములును బోవలెననినంత కైకేయి "రాముఁడు ఋషివలెఁ బోవలయున"నెను. సిద్ధార్థుఁడను వృద్ధమంత్రి బుద్ధిచెప్పెను. ఎవ రేమిచెప్పినను కైకేయి చలించినదికాదు.

వెంటనే రామచంద్రుఁడు వినయముతో "మహారాజా! సర్వసంగత్యాగముచేయు నాకు సైన్యముతో నక్కర లేదు. ధనధాన్యము లక్కర లేదు. నారచీరలు గందమూలములు ద్రవ్వుకొన గుద్దలియుఁ బుటికయు దెప్పింపుమ"నెను. వెంటనే కైకేయి నారచీరలు రామునకిచ్చెను. రామలక్ష్మణులు దమ వస్త్రాభరణములఁదీసి నారచీరలు ధరించిరి. సీతాదేవి నారచీర కట్టుకొనఁజాలక నొకటిమెడపై వైచుకొని యింకొకటిచేతఁ బట్టుకొనియుండ రాముఁడామెకాచీర గట్టఁబోయెను. అచ్చట నుండినవారంద ఱేడ్వసాగిరి. అంత వసిష్ఠుఁడు సీత నారచీర కట్టుకొనవలదని వారించి కైకవంకఁదిరిగి "కైకేయీ! చాలు నీయాగడము. రాజును మోసముచేసినదానవు. సీతాదేవి యడవికిఁబోవ నగత్యము లేదు. ఆమె సింహాసన మెక్కి పాలింపనగును. అట్లుగాదేని మేమందఱము రామునితో నరణ్యమునకుఁ బోయెదము. అయోధ్యలో జను లెవ్వరు నుండరు. ఇఁక భరతుఁడు రామభక్తుఁడే. నీకోరిక యీడేరదు పశుపక్షులును

రాముని వెంటబోవును. నీవు రామునిమాత్ర మడవికిఁబోవఁ గోరితివి. సీతనుగాదు, ఆమెకు సకల వస్త్రాభరణములిచ్చి పంపుమ"నెను.

ప య న ము.

దశరథుఁడు శోకించి మూర్ఛిల్లి తెలివిపొంది "సుమంత్రా! రథము నాయత్తపఱుపుము. సీతకుఁ బదునాలుగేండ్లకు వలసిన వస్త్రాభరణములనిచ్చి గంగానదివఱకుఁ గొనిపొమ్మ"నెను. సుమంత్రుఁడు రాజాజ్ఞ నెఱవేర్చెను. కౌసల్య సీతను కౌఁగిలించి లోకమున స్త్రీలు భర్తలు దమకిష్టమగు వస్తువుల నిచ్చి వారి యిష్టానుసారము నడచుకొనినవారినిఁ బ్రేమింతురు. వారికొకింత యప్రీతిగాని యసౌఖ్యముగాని కలిగించినంతనే భర్తలఁదూషింతురు. స్త్రీలు చంచలమనస్కులు. అర్థపరులు. సుఖమునే వాంఛింతురు. సీతా! నీవిట్లు ధర్మముతప్పక సంపద యందును దారిద్ర్యమునందును భర్తను దైవముగ నెంచి యుండుట నా కానందమిచ్చుచున్నది. ఈబుద్ధి నీకు మాఱకుండుఁగాక"యనెను. అంత సీతాదేవి యత్తకుమ్రొక్కి "తల్లీ! మీ యాజ్ఞఁ బాటింతును. లోకమున స్త్రీలకు భర్తకంటె వేఱొండుదైవము లేదు. ఏదేవతను బూజింపకున్నను భర్తను భక్తితోఁగొలిచిన నిహపరములుగలుగునని యెఱుంగుదును" అనెను. రాముఁడు రాజశత్రుఘ్నులకును రాజునకును వసిష్ఠాదులకును నంజలిగీలించి కౌసల్యనుజూచి "తల్లీ! శీఘ్రముననె వనవాసముగడపివత్తును. నీవు తండ్రిని జాగరూకతతోఁ జూచుకొను"మని చెప్పి మున్నూటయేఁబదిమందితల్లులకు నమస్కరించి సెలవుపుచ్చుకొనెను. వెంటనే లక్ష్మణుఁడు కౌసల్యకు

గ్రమొక్కి తన తల్లియగు సుమిత్రపాదములంబట్టికొని నమస్క రించెను. సుమిత్రయుఁ గొంత దుఃఖించి "పుత్రకా! నీవు నన్నుఁ గూర్చిగాని తండ్రినిగూర్చిగాని యయోధ్యనుగూర్చిగాని దుఃఖింపరాదు. రాముఁడుండుచోటే యయోధ్యయనియు రాముఁడే తండ్రియనియు సీతయే నేననియు భావించి సీతా రాముల నేమఱక రక్షించుచుండుము. నీకు రాముఁడేగతియని నమ్మము. సుఖముగఁబోయిరమ్మ"ని యాశీర్వదించెను.

ఇంతలో సుమంత్రుఁడు ప్రార్థించి సీత వస్త్రాభరణముల తో రథమెక్కెను. రామలక్ష్మణులును రథము నారోహించిరి. సుమంత్రుఁడు ధనువులను బాణములను తూణీరములను గుద్దలిని పుటికను రథముననుంచెను. సుమంత్రుఁడు సారథ్యము చేయుచు రథమునడపెను. పురజనులెల్లఱు సీతారామలక్ష్మ ణుల వనవాసముగూర్చి బిగ్గఱగ నేడ్చిరి. నారెల్లఱు రథము వెంటఁబోయిరి. అయోధ్య జనశూన్యంబయ్యె. మృగములు పక్షులు నాదిన మాహారముచాలించి చింతలోమునిఁగెను. ఇఁక కౌసల్యా దశరథుల దుఃఖాతిశయములఁగూర్చి చెప్పనేల! అనేక దుశ్శకునము లగుపడినవి. పరిపరివిధముల రామునిఁ దలఁచి యేడ్చుచున్న కౌసల్యనుజూచి సుమిత్ర ఆర్యా! నీ పుత్రుఁడు ధర్మనిధి, సత్యసంధుఁడు. పితృవాక్యపరిపాలనము చేసి ధన్యుఁడయినవాఁడు. ఆశను జయించినవాఁడు. జితేంద్రి యుఁడు. సకలప్రాణులకు హితమేచేయువాఁడు. సూర్యుఁ డతనికిఁ దాపముగలిగింపఁడు. చంద్రుఁడతనిదుఃఖముపోగొట్టు ను. వాయుతవని కనుకూలముగ వీచును. భూతపిశాచాదు లతని దరిఁజేరవు. దిక్పాలురతని రక్షింతురు. దేవత లతనిఁ

గాపాడుదురు. సీత లక్ష్మివంటి యుత్తమురాలు. మహాపతివ్రత. భర్తయొక్క ధర్మమును దా ననుష్ఠించునది. హాయిగ వనవాసముగడపి వారు మరలివత్తురు. దుఃఖింపకుమనెను.

రాముఁడు తమసానదీతీరమున మొదటిరాత్రి గడిపెను. మఱునాఁడుదయమున వేకువలేచి అయోధ్యాపురముజనులు నిద్రించుచుండఁగా సుమంత్రునిరథము పురమువైపు కొంత దూరముపోనిచ్చి మరల్చితెమ్మని యందఱుఁగూర్చుండి వెడలి పోయెను. ప్రజలు రాముఁడయోధ్యకుఁబోయెనని తలఁచి పురముసేరిరి. రాముఁడు వేదశ్రుతిగోమతులనెడు నదులను దాఁటి కోసలదేశముగడచి గంగాతీరముసేరెను. ఆ నది విష్ణు దేవునిపాదమునఁబుట్టినది. శివుని జటాజూటమునుండి వెలువడి నది. భగీరథుని తపఃప్రభావమున భూలోకమునఁబారి సముద్రునిచేరినది. ఆ నదియొక్క గాంభీర్యమునుజూచి సంతోషించి సీతకు నాప్రదేశసౌకర్యములఁజూపుచు నొక గొప్ప గారచెట్టు వద్ద దిగి గుఱ్ఱముల విడిపించి రాముఁడు గూర్చుండియుండెను. ఇంతలో నాదేశపురాజు బోయజాతివాఁడు గుహుఁడు రాముని రాకవిని తనమంత్రులతో వచ్చుటఁజూచి రాముఁడు లక్ష్మణునిఁ గూడి యతని నెదుర్కొనెను. గుహుఁడు రాముని మునివేష మునుజూచి చాల దుఃఖించి రాముని కౌఁగిలించి "రామా! నా పట్టణము నీ కయోధ్యవంటిదని భావించి నీవిచ్చట నేయుండి వనవాసదినములు గడిపి పొమ్మ"నెను. రాముఁడతని యాలింగనముచేసికొని "గుహా! నీవు నాయందుఁ గనబఱచు ప్రేమయే చాలును. నీవు నీమంత్రులతో సుఖముగ రాజ్యపాలనము చేయుచున్నావా? నీ బంధుమిత్రులును నీ దేశపు ప్రజలును

సుఖముగనున్నారా? నేనిప్పుడు తండ్రియాజ్ఞ చొప్పున నియమము పాటింపవలసియుండుటచే నీవు తెచ్చిన భక్ష్యభోజ్యాదులు గైకొన వీలు లేదు. గుఱ్ఱములకు గడ్డియిమ్ము" అని చెప్పి సంధ్యాకాల ఆహ్నికములు ముగించి యాచమించి లక్ష్మణుడు తెచ్చిన గంగాజలము పానముచేసి సీతాదేవితో నేలపైఁబరుండెను. గుహుఁడును లక్ష్మణుఁడును సుమంత్రుఁడును విల్లంబులు ధరించి సీతారాముల రక్షించుచుండ గుహుఁడు లక్ష్మణునిఁజూచి "ఆర్యా! నీవు సుకుమారుఁడవు. నిద్రపొమ్ము. నేనును నావారును మీకుఁ గాపుండెద"మనెను. లక్ష్మణుఁడు గుహునితో "అనఘా! రామునియెడ నీకుంగల నెయ్యమపారమైనది. మా తండ్రి యజ్ఞములు సేసి వ్రతములు సలిపి దేవతలకు మ్రొక్కఁ బడసిన మా యన్న సకలలోకముల నేలంజాలువాఁడు కటిక నేలఁబరుండియున్నాఁడు. మిక్కిలి సుకుమారియగు సీతాదేవి నేలఁబవ్వళించియున్నది. తల్లిదండ్రులను బంధుమిత్రులను రక్షకభటులను వదలివచ్చిన రామచంద్రునకు సేవచేయుట కంటె నిద్రముఖ్యమా"యనినంత గుహుఁడు లక్ష్మణుని భ్రాతృభక్తి కాశ్చర్యపడెను. గుహుఁడు రామునికోరికచొప్పున గొప్ప యోడను సిద్ధపఱచెను. రాముఁడు సుమంత్రునిఁజూచి "మిత్రమా! మా వంశమునకు నీకంటె నాప్తులు మఱియెవ్వరు గలరు? నీ స్వామిభక్తి నాకుఁ దెలియును. నీవు నాతో వచ్చుట తగదు. నాకు మాఱుగ నా తల్లిదండ్రులకు హితముచెప్పి వారి నోదార్చి రక్షించు భారము నీది"యని మరలిపొమ్మనెను. అంత సుమంత్రుఁడు చాల దుఃఖించి రథముతో లుకొనిపోయెను.

8. పాదుకాపట్టాభిషేకము.

ఇంతలో గుహునిఁజూచి "గుహా! నీనెయ్యము మఱువరానిది. ఇప్పుడు నేను తండ్రిమాట పాటించి యడవులలో నుండవలెను. మఱ్ఱిపాలు తెమ్మ"నెను. అతఁడట్లేచేయ రామలక్ష్మణులు జడలుదాల్చిరి. రాముఁడు గుహుని సుమంత్రుని వీడుకొలిపి సీతాలక్ష్మణులఁగూడి యోడనెక్కిపోవుచు గంగాదేవిని సురక్షితముగ వనవాసముగడపివచ్చునట్లనుగ్రహింపవేఁడెను. దక్షిణతీరముసేరి యోడదిగి రాముఁడు నావికులననుగ్రహించి లక్ష్మణుఁడు ముందుగను సీత మధ్యగనుండునట్లు చెప్పి తాను వారిరువుర వెనుకఁజనుచు "లక్ష్మణా! మనమిప్పుడు మనుష్యసంచారములేని యరణ్యమునఁ బోవుచున్నారము. మెలకువతో మెలఁగవలె"ననెను. వారు వత్సదేశముచేరి దన్నిరియొకవృక్షముక్రింద నారాత్రిఁ గడిపిరి. రాముఁడు "లక్ష్మణా! తండ్రి కామాతురుఁడై నన్నడవికిఁబంపి మిక్కిలి దుఃఖించుచుండును. కౌసల్య నన్నువిడిచియుండనేరక బహువిధములఁ దుఃఖించుచుండును. నీవు నాకుమాఱుగా నామెకు శుశ్రూషలు చేయుచుండుటకై పొమ్ము" అనెను. అంత లక్ష్మణుఁడు "అన్నా! సీతాదేవివలె నేనును నిన్నువిడిచి యొకక్షణమైనను జీవించియుండలేను. స్వర్గమైనను నీవులేనిచో నేనొల్ల"ననియె రాముఁడామాటలువిని తృప్తుఁడై సీతాలక్ష్మణులఁగూడి యారాత్రి గడపి మఱునాఁ డుదయము బయలుదేరి గంగా యమునా సంగమస్థలము సమీపించి భరద్వాజాశ్రమముచేరెను. మహర్షి సీతారామలక్ష్మణుల నత్యాదరమునఁ బూజించెను. జనసంచారములేక వాసయోగ్యమగు స్థలమెద్ది యని రాముఁడడుగ

మునీంద్రుఁడు "పదిక్రోసుల దూరమున చిత్రకూట పర్వత మున్నది. అది మిక్కిలి రమణీయమై సీతకువసతిగలిగి బహువిధ ఫలవృక్షములతో నిండియున్నది. ఆ ప్రాంతమున ఋషులనేకులు వసించుచున్నారని చెప్పెను. ఆరాత్రి యచ్చటగడపి రామచంద్రుఁడు మునికిమ్రొక్కి యతనియనుజ్ఞఁబొంది మఱునాఁ డుదయము ఋషియానతిచ్చినగుర్తుల ననుసరించి పయనముచేసి యమునానదిని దాఁటి శ్యామంబను మఱ్ఱిచెట్టును చూచెను. ఆరాత్రి యచ్చటనిద్రించి మఱునాఁ డుదయమున బయలుదేరి చిత్రకూటముఁజేరి వాల్మీక్యాశ్రమముసొచ్చి యమ్మునికిమ్రొక్కి యతని దీవనలఁబడసి యొక సమప్రదేశమునఁ బర్ణశాల నిర్మించుకొనిరి. రాముఁడు శాస్త్రప్రకారము భూతశాంతిచేయఁగా వారా యాకుటింటిలోఁ గాపురముసేసిరి.

గుహుఁడు రాముఁడు దక్షిణపుఁగట్టు చేరునంతదనుక చూచుచుండి సుమంత్రునితో శృంగిబేరపురమునకుఁబోయెను. అతఁడు చారులమూలమున రాముఁడు చిత్రకూటముచేరెనని వినెను. సుమంత్రుఁడు గుహుని వీడ్కొని మూఁడవనాటి సాయంకాల మయోధ్యఁజేరెను. పాడుపడినట్లుతోఁచు నగరము కళావిహీనమైయుండెను. జనులు రాముని గుణములను బొగడుచు నతని యరణ్యవాసముగూర్చి చింతిల్లుచుండుటఁ గని సుమంత్రుఁడు దశరథునిమందిరమునకుఁ బోయెను. సుమంత్రునిఁ జూచినవెంటనే దశరథుఁడు దుఃఖముచే మూర్ఛిల్లెను. అంతఃపురస్త్రీలందఱు రోదనముసేసిరి. మఱల నతఁడు ప్రజ్ఞఁ బొంది "సుమంత్రా! నా యనుంగుపుత్రుఁడు రాముఁ డెచ్చట నున్నాఁడు? అతఁ డేమితినుచున్నాఁడు? ఎచ్చట నిద్రించు

చున్నాఁడు ? నాతో నేమిచెప్పుమనెను ?" అని యడుగ సుమంత్రుఁడు నమస్కరించి "ప్రభువరేణ్యా ! రాముఁడు నీ పాదములంటి నమస్కరించె"ననెను. అతఁడిట్లు చెప్పెను. "సూతా! నాతండ్రి కడు వృద్ధుఁడు. నావియోగముచేఁ గుందుచుండును. నేనిచ్చట సౌఖ్యముగనున్నాను. సీతాలక్ష్మణులును నాతో సుఖముగనున్నారు. శీఘ్రమున నే నరణ్యవాసముతీర్చి యతని పాదసేవచేతును" కౌసల్యనుజూచి సుమంత్రుఁడు రామచంద్రుఁడు నీకు నమస్కరించి యిట్లనెను. "తల్లీ ! నీవు నా యెడబాటును ధైర్యముతో నోర్చికొనుము. నీ భర్తయగు నా తండ్రిని యనాదరణముచేయకుము. అతని కన్నివిధముల శుశ్రూషలుచేసి యతనిదుఃఖమును బోఁగొట్టుము. నేను పదునాలుగేండ్లుగడపి నీ పాదసేవచేయ వచ్చెద"ననెను. అతఁడు భరతునితో "భరతా ! నీవు నా తల్లి యెడఁ బ్రీతిగలవాఁడవు. నీ తల్లివలెనే నా తల్లినిభావించి ప్రేమించి నాకుమాఱుగా నామె కుపచారములుచేసి యామెదుఃఖము పోఁగొట్టు"మనెను. అతఁడు సుమిత్రకుఁ దన నమస్కారములు చెల్లింపుమనెను. నేను రథముగొనివచ్చునపుడు సీతారామలక్ష్మణులు చింతిల్లి నన్ననేకవిధములుగ నోదార్చిరనెను. అంతఁ గౌసల్య మిక్కిలి శోకింప సుమంత్రుఁ డామెనోదార్చెను. కౌసల్య రాము నడవికిఁబంపినందున దశరథుని కొంచెము పరుషవచనములాడి పదంపడి తానుచేసిన యపరాధమును మన్నింప రాజును వేఁడెను.

దశరథుని మరణము.

అంత దశరథుఁడు దనకుఁగలిగిన ముని శాపమును కౌసల్యకుఁజెప్పెను. "కౌసల్యా! నేను యౌవనమునందు కాలమున వేటకై వనమునకేగి రాత్రిపూట శబ్దమునుబట్టి బాణముతో జంతువుల జంపుచుండ నొకచోట నేనుఁగు నీరు ద్రాగుచుండునట్లు శబ్దమురాఁగా వెంటనే బాణమువదలితిని. అది నీరుముంచుకొనుచున్న నొక్క మునికుమారుని రొమ్ము చొచ్చినది. అతఁడు "ఆహా! నన్నెవ్వఁడో నిష్కారణముగఁ గొట్టెనే యని యఱచెను. తోడనే నేనచ్చోటికిఁబోయితిని. అతఁడు నన్నుజూచి "రాజా! ఎట్టిపాపముసేయని నన్నిట్లు చంపుట న్యాయమా? ముదుసలులును గ్రుడ్డివారునగు నా జననీజనకులు దప్పిగొని నీరుతెమ్మని చెప్ప నేనిచ్చటికివచ్చితి. నా ప్రాణముపోవుటకై నేనెంతమాత్రము చింతింపను. నా మరణవార్తవినినంతనె వారిరువురు తప్పక నసువులుపాయుట నిజము. నీవీ బాణము దీసివైచి యీ నీరుగొనిపోయి చెంత నున్న నా తల్లిదండ్రులకిచ్చి నా వృత్తాంతము వారికిఁజెప్పి వారిక్షమాపణఁగోరుము" అనినంతనే నాయమ్ము నతని శరీరము నుండి తీసివైచితిని. అతఁడంత మరణించెను. భయముచేతను దుఃఖముచేతను బీడింపఁబడినవాఁడనై నేనా జలకుంభము నెత్తికొని యా మునిదంపతులున్నయెడకుం బోయితిని. నా చప్పుడువిని వారు "నాయనా! ఇంతతడవేలయైనది? మా మీఁద నీకేమి యలుక? మాకు మిక్కిలి దప్పిగయున్నదే. రమ్ము. తీర్థమునిమ్మని చెప్పిరి. నేను మనసు దిటవుచేసికొని "మునీశ్వరా! నేను దశరథుఁడను. శబ్దవేదియగుట

యేనుఁగు నీరుద్రావుచున్నదనియెంచి బాణము వేయ నదితగిలి మీ పుత్త్రుఁడు మీ సంగతిచెప్పి బాణము తీసివేయుమనెను. నేనట్లు చేసినతోడనే మరణించెను. ఇట్లు తెలియక మీపుత్త్రుని ప్రమాదవశమున వధించిన నన్ను క్షమింపుఁడని వేఁడితిని. వారు దుఃఖముతో మూర్ఛిల్లి కొంతవడికి తెలివొంది పుత్త్రునికడకు దమ్ము గొంపోవునట్లు కోరిరి. నే నట్లేచేసితిని. వారా బాలుని శవమునుదాకి పలువిధములుగఁ బనవి పనవియేడ్చిరి. వారు నన్నుజూచి "రాజా! నీవు తెలియకచేసితివి. అయినను మా వలె నీవిట్టి దుఃఖము నీజన్మముననే యనుభవింతు"వని శపించి యగ్నిప్రవేశముచేసిరి. కౌసల్యా! ఆ శాపఫలము నన్నిట్లుచేసినది. నా కిప్పుడు గన్నులగుపడవు. ప్రాణముపోవుచున్నది. నీవు నీచేతితో నన్నుదాకుమనుచు దశరథుఁడు మరణించెను. కౌసల్యాది రాజపత్నులెల్లరు శోకసాగరమున మునిఁగిరి. వసిష్ఠాది మునులయాజ్ఞఁగొని మంత్రులు దశరథుని కళేబరమును తైలద్రోణియందునిచిరి. ఆ రాత్రి గడచెను.

భరతుని రాక.

మఱునాఁడుదయము మార్కండేయుఁడు, మౌద్గల్యుఁడు, వామదేవుఁడు, కాశ్యపుఁడు, కాత్యాయనుఁడు, గౌతముఁడు జాబాలియను ఋషిపుంగవులు వసిష్ఠునిచూచి "బ్రహ్మర్షీ! రాజులేనిరాజ్యము క్షీణించును. ధర్మ మడుగంటును. ప్రజలు వారివారిపనులఁ జేయరు. పెద్దలమాట పిన్నలు పాటింపరు. భర్తమాట భార్యవినదు. గురువుమాట శిష్యులు వినరు. ఒకరిసొత్తు నొకరపహరింతురు. జనులు నీతినియమ

ములు, సదాచారములు, కులధర్మములు పాటింపరు. అట్టిదేశ
మున ఋతుధర్మములు తప్పిపోవును. వర్షముకురియదు. పైరు
పంటలు క్షీణించును. జను లన్నపానములు లేక తపింతురు.
చోరులబాధ హెచ్చును. మీానములవలె బలవంతులు బల
హీనులఁజంపుదురు. దేవతాపూజలుజరుగవు కనుక నిక్ష్వాకు
వంశమునఁ బట్టినవాని నొకనిని రాజుగా నియమింపు"మని
ప్రార్థించిరి.

అంత వసిష్ఠుఁడు మంత్రులతో "మీారు కేకయరాజు
పట్టణమగు రాజగృహమున మేనమామయింటనున్న భరతుని
తో 'వసిష్ఠులవారు వెంటనేరమ్మనిరి. అత్యావసరమగు పని
యున్నదఁట' యని మాత్రము సెప్పుడు. మీా ముఖముల నెంత
మాత్రము దుఃఖ మగుపడరాదు. భరతునితో రాజుమరణముఁ
గూర్చిగాని రామలక్ష్మణుల వనవాసముఁగూర్చిగాని పలుక
రాదు" అని చెప్పఁగా నా మంత్రులు వెంటనే వడిగలగుఱ్ఱముల
నెక్కి బయలుదేరిరి. వారెప్పటివలెఁ గేకయరాజునకును భర
తునకును మేలగు వస్త్రభూషణములు గొనిపోయిరి. శ్రమము
నెంతమాత్రము పాటింపని దూతలారాత్రియే రాజగృహము
సేరి మఱునాఁడుదయము భరతునిదర్శించి వారా యూరు సేరిన
రాత్రి భరతుఁడు దుస్స్వప్నముఁగని మఱునాఁడుదయము స్నే
హితులతోఁ దన స్వప్నవృత్తాంతము సెప్పుచుండఁగా దూతలు
వచ్చిరి. వారు భరతునకు నమస్కరించి "అగత్యమగు కార్య
మున్నదఁట. వసిష్ఠులవారు వెంటనే మిమ్ముఁదోడ్కొనిరమ్మని
యానతిచ్చి"రనిరి. అంత భరతుఁడు దూతలు తెచ్చిన వస్త్రా
భరణాదులను మామకును దాతకు నిచ్చి దూతలు తెచ్చినవ

సందేశమును దెలిపి వారిచ్చిన వస్త్రభూషణ ధనకనక వస్తు వాహనముల గ్రహించి యయోధ్యాపురమునకు బయలు దేరెను. మార్గమున ననేక పర్వతములను నదులను వనములను దాటి తన రాజ్యముయొక్క పొలిమేరఁజేరినంతఁ బరివార మును శత్రుఘ్నువశముచేసి తాను వడిగలగుఱ్ఱముల నెక్కి ముందుగఁ బయనమై రాజగృహము వదలిన నెనిమిదవదిన మయోధ్యఁజేరెను. ఆ నగరము కళావిహీనమై మార్గములు నిర్జనమై యుద్యానవనములు మనుష్యసంచారము లేకుండుటను జనులు దుఃఖముతోనుండుటనుగాంచి బహువిధములఁ జింతిం చుచు దశరథునిగృహమునకుఁ బోయెను. అతఁ డచ్చట లేనం దునఁ దల్లియింటికేగెను.

భరతుని దుఃఖము.

భరతుఁడు కైకేయికి సాష్టాంగముగ మ్రొక్కెను. దూరదేశమునుండివచ్చిన పుత్రునిజూచి యామె దిగ్గునలేచి కౌఁగిలించి శిరమునూర్కొని యొడిలోఁగూర్చుండఁబెట్టికొని "నాయనా! తాతగారును మామయు క్షేమముగనున్నారా?" యని యడిగెను. అంత భరతుఁడు "తల్లీ! తాతయు మామ యును సుఖముగనున్నారు. వారు నాకిచ్చిన వస్తువాహనములు వచ్చుచున్నవి. దూతలు త్వరపడుచుటచే నేను ముందుగవచ్చి తిని. తండ్రి యెచ్చటనున్నాఁడు? నేనాతనికి నమస్కరింప వలెను. నీతోనిచ్చటనున్నాఁడనుకొంటినే"యనెను. కైకేయి "కుమారా! ప్రపంచములోఁబుట్టిన ప్రాణులన్నియుఁ జేరవల సినచోటు చేరినాఁడు"అనెను. ఆమాటవినినతోడనే భరతుఁడు

నేలఁబడి మూర్ఛిల్లెను. కొంతసేపటి కతఁడు తెప్పిఱిల్లి "అయ్యో! తండ్రి రామునకుఁ బట్టముఁగట్టనెంచి రమ్మనెనో, యజ్ఞముచేయనెంచెనో యని తలఁచితినిగాని యిట్టి శోకసమాచారము విందుననుకొనలేదే. నా కింక దిక్కెవరు? నన్ను గారాముగఁజూచుతండ్రి గతించెనే, నన్నిఁక యాదరముతోఁ బిలుచువారెవ్వరు? అమ్మా! తండ్రి యేమిచెప్పిపోయెనో వినఁగోరెద"ననెను. నీతండ్రి "హా రామా! హా సీతా! హా లక్ష్మణా! మిమ్ము మరలివచ్చినఁబిదపఁజూచు భాగ్యము లేక పోయెనే యని చెప్పుచు మరణించె"ననెను. వ్రణమును సూదితోఁ బొడిచినట్లయ్యెను. గోరుచుట్టుమీఁద రోకటిపోటుపడినట్లయ్యెను. తండ్రి మరణముచే దుఃఖములో మునుఁగుచుండు వానికి రాముఁడు, సీత, లక్ష్మణుఁడు లేరని వినఁగా మితిమించిన దుఃఖముకలిగెను. అతఁడు "తల్లీ! తండ్రిమరణము చాలక సీతారామలక్ష్మణులు లేరనుచున్నావే వారెచ్చటికిఁబోయిరో యేలబోయిరో చెప్పు"మనెను. కైకేయి "పుత్రకా! రాముఁడెట్టియకృత్యముఁజేయలేదు. రాజతనికిఁ బట్టాభిషేకముసేయఁబోవ నేను మీతండ్రిని రెండువరములడిగితిని. నీకు బట్టము గట్టవలెననుట యొకటి. రాముఁడు పదునాలుగేండ్లరణ్యమున వసింపవలెననుట రెండవది. ఇంతకుముందు రాజు నాకిచ్చిన వరముల నిప్పుడడిగితిని గాని వేఱొండుగాదు. నీవు శీఘ్రమున నీతండ్రి కుత్తరక్రియలుసేసి పట్టముఁగట్టుకొ"మ్మనెను.

పిడుగువంటి యీమాటలు వినఁగానే భరతుఁడు పట్టరాని దుఃఖముతో "అయ్యో, దైవమా! నేనెంతటిపాపాత్ముఁడను. తండ్రినిగోల్పోయి తండ్రికిసమానుఁడగు నా సోదరు

నడవిపాలుసేసి జీవించు టెట్లు? ఓ పాపాత్మురాలా! ధర్మ మునకుఁ బ్రసిద్ధమగు మాపవిత్ర వంశగౌరవము నాశ మొందింప వచ్చిన దయ్యమా! రామునియందు గౌరవముచే నిన్నుఁ జంపకున్నాను. నీ తల్లివలె నీవును రాజ్యభ్రష్టవుకమ్ము. ఇఁక నీవఱకు నేను చచ్చినట్లే. నీమాటవిందునా? రాజ్యము గైకొందునా? రామునిఁగొనివచ్చి పట్టముగట్టి నే నడవుల నుందును. సకల కల్యాణగుణములతో నిండిన ధర్మమూర్తిని యడవులకుఁ బంప నీకెట్లు మనసొప్పె? ఎంతో న్యాయం దనుభాగముగల నాయన్నకు న్యాయం దప్రీతిగలిగించితివే, నాకంటె నిన్ను గౌరవించు రామునియందిట్టి ద్రోహముతలఁచిన నిన్నేమిచేసినను దోషము లేదు. తొల్లి యాకసమునఁబోవుచున్న కామధేనువు యొక్క గన్నీరు తనమీఁదఁబడినంత దేవేంద్రుఁ డామెను నీ దుఃఖమునకుఁ గారణమేమని యడిగెను. అందుల కామె "దేవేంద్రా! నా బిడ్డలగు రెండెడ్లను గర్షకుఁడు మండుటెండలో బాధించుచున్నాఁడు. దానినిచూచి సహింపలేక దుఃఖించు చున్నా"ననెను. లోకములో లెక్కలేని పశువులుండగా రెండెడ్లకు బాధగలిగినందున నంత దుఃఖముచెందెఁగదా కామధేనువు. తల్లికిఁ బుత్రునందుఁగల ప్రేమ యట్టిది. అట్టుండ నొక్కఁడేపుత్రుఁడగు రామునిఁ బదునాలుగేం డ్లరణ్యమున బాధలుపడుటనుజూచుట కేతల్లి యొప్పుకొనును? నిన్ను చెల్లెలని భావించిన రామునితల్లియగు కౌసల్యను దుఃఖసముద్రము లో ముంచితివే. నీకుమారుఁడని చెప్పుకొని లోకమునఁ దల యెత్తి తిరుగఁగలనా? నే నరణ్యముననుండి రామునకుఁ బట్టాభిషేకముచేయించి దోషము పోఁగొట్టుకొనఁగలను. నీ

పాపమున కేమి పరిహారము? నీ వడవిపాలగుటయో, ప్రాణము విడుటయో తప్ప చేయఁదగినదేమియు లేదు." అనిచెప్పి నేలఁ బడి మూర్ఛిల్లెను.

భరతుని శపథములు.

చాలసేపటికి భరతుఁడు తెలివిపొంది శత్రుఘ్నునిఁ గూడి కౌసల్యవద్ద కేగి యామె చరణములకు మ్రొక్కి నిలుచుండ నామె దుఃఖాతిశయముచే "రాజ్యము లభించునాయని యాతురపడుచుంటివే. కైకేయి నీకొఱకు రాజ్యము సంపాదించియున్నది. నా ప్రాణసమానుఁడగు రాముని యరణ్యములకుఁ బొమ్మనుటేల? నేను సుమిత్రఁగూడి భర్తశవము నెత్తుకొని రాముఁడున్నచోటికిఁ బోయెదను. సకలైశ్వర్యములతో నిండిన రాజ్యసుఖ మనుభవింపు"మనెను. ఇట్టి యప్రియవచనములు విని నంతనే భరతుఁడు మూర్ఛిల్లెను. కొంతసేపటికిఁ దెప్పిఱి భరతుఁడు కౌసల్యపాదములకు మ్రొక్కి చేమోడ్చి "తల్లీ! నాకు రామునియందుగల భక్తి నీకుఁదెలియదా? నన్నిట్లు నిందింపఁదగునా? న్యాయముగ రాముఁడే రాజుకావలెనను ధర్మము నాకుఁదెలియదా? రాముని యరణ్యవాసమునకు సమ్మతించియుంటినేని గురువుచే నుపదేశింపఁబడిన విద్యలు నాకు స్ఫురింపకుండుగాక. రాముని యరణ్యవాసమున కొప్పుకొనియుంటినేని సూర్యుని కెదురుగ మలమూత్రములు విసర్జించువాని కెట్టిపాపముగలుగునో నా కట్టి పాపము కలుగుగాక. రాము నరణ్యవాసమున కంగీకరించియుంటినేని సేవకులచేఁ బనులు సేయించుకొని వారికి వేతనములీయనివాఁడు పొందు

పాపము ననుభవింతునుగాక. రాముఁ డరణ్యమునకుఁబోవ సమ్మతించియుంటినేని ప్రజలను గన్నబిడ్డలవలెఁ బాలించు రాజునకు ద్రోహముచేసినవాని పాప మనుభవింతునుగాక. రాము నరణ్యవాసమునకు సమ్మతించియుంటినేని యుద్ధభూమి నుండి పాఱిపోయినవాని పాప మనుభవింతునుగాక. రామ చంద్రుని యరణ్యవాసమున కనుమతించియుంటినేని తల్లిదండ్రు లను పెద్దలను గౌరవింపనివాని పాప మనుభవింతునుగాక. రాముని యరణ్యవాసమున కంగీకరించియుంటినేని మిత్రద్రో హులు, గురునిందసేయువారు, పరోపకార రహితులు, కృతఘ్నులు, కల్లరులు, జూదగాండ్రు, స్త్రీలోలురు, బహుపుత్రకు లగు దరిద్రులు, అన్నపానము లుండియు నాఁకలి దప్పులచేఁ బీడింపఁబడినవారి కిడనివారు, సకల నీచకార్యములు సేయు వారు పొందు పాపము లనుభవింతునుగాక" యని పరిపరివిధ ముల శపథములుచేసి మూర్ఛిల్లెను. కౌసల్య యతని కుపచార ములుసేసి యోదార్చెను. రాత్రి గడచెను.

దశరథుని యంత్యక్రియలు.

మఱునాఁడు వసిష్ఠుఁడు భరతునకు ధైర్యముచెప్పి తై లమునుండి దశరథునిశవము నెత్తించి యలంకారములుచేయిం చెను. భరతుఁడు "తండ్రీ! దూరదేశమునుండి వచ్చిన నన్ను జూడవా? నేను లేనితఱి సీతారామలక్ష్మణుల నరణ్యమునకుఁ బంపి నీవు స్వర్గస్థుఁడవయితివే. నామీఁద నీకేమి కోపమా? తెలిసి నీయందెట్టియపరాధముచేసినవాఁడఁగానే. ఇఁక నన్నా దరించి నీవలె బుజ్జగించువా రెవరు? నీ కడపటిమాటలు విను

భాగ్యమైనను లేదాయెనే. అయ్యో! నే నెంతపాపాత్ముఁడను" అని యనేకవిధములుగ శోకింప వసిష్ఠాదులూరటఁజెప్పి యగ్ని సంస్కారాదులఁ జేయించిరి. శత్రుఘ్నుఁడును భరతునియట్ల శోకించి పితృకార్యములు జేసెను. పదిదినములుగడచినవి. పదు నొకండవదినము శ్రాద్ధకర్మములు జరిగినవి. అనేకవిధ దాన ములుసేసిరి. పదుమూఁడవదిన మస్థిసంచయనమునకై భర తుఁడు స్మశానమునకుఁ బోయి తండ్రినిగూర్చి మిక్కిలి శోకిం చెను. అప్పుడు వసిష్ఠుఁడు "భరతా! నీవు తెలివిపరుఁడవు. ఆఁకలిదప్పులు, శోకమోహములు, జరామరణములు సకల ప్రాణులకు సహజమే. వానిని జయించుట యుత్తమలక్షణము కావునఁ జరుగవలసినఁ గార్యములు చేయుమని క్రియాదులను పూర్తిచేయించెను.

భరతశత్రుఘ్నులు గృహమునకుఁబోయిరి. చిత్రవిచిత్ర ముగ నలంకరించుకొనిన మంథర యటుఁబోవుచుండ ద్వార పాలకులు శత్రుఘ్నునితో నామెయే రాముని యరణ్యవాస మునకును రాజు మరణమునకును మూలకారణంబని చెప్ప శత్రుఘ్నుఁడు కోపావేశముతో మంథరను జుట్టుపట్టుకొనితన్ని నేలఁ బడఁద్రోసి కొట్టఁగా నాగూని పెడబొబ్బలు పెట్టెను. అంత భరతుఁడు స్త్రీవధ పాతకమనియు, రాముఁ డలుగునని యుఁ జెప్ప శత్రుఘ్నుఁడు మంథర నంతటితో వదలిపెట్టెను.

భరతుఁడు రాముని బ్రార్థింప నేగుట.

పదునాల్గవదినము రాచకార్య నిర్వాహకులు భరతుని పట్టముగట్టుకొనఁ బ్రోత్సహింప నతఁడు రామునిఁ దోడ్కొని

వచ్చుట యొక్కచే సాధ్యమనియు నందునిమిత్తము సకలవిధ సన్నాహములుగావింప సుమంత్రున కాజ్ఞాపించెను. వెంటనే మార్గములు చక్కఁబెట్టుట, యచ్చటచ్చట విడియుటకుం దగిన యేర్పాటులు సేయుట మున్నగు కార్యము లతి తీవ్రముగ జరుగుచుండెను. ఇంతలో వసిష్ఠుఁడు భరతశత్రుఘ్నులను మంత్రులను సామంతులను పౌరులను సభకురప్పించి 'భరతా! దశరథుఁడు కాలధర్మము నొందినందునను రాముఁ డరణ్యము నకుఁ బోయినందునను రాజ్యభారము నీవు వహింపవలెనని చెప్పఁగా భరతుఁడు సభలో నేడ్చి "గురూత్తమా! జ్యేష్ఠుఁడే రాజగుట ధర్మమార్గమైయుండ నన్నందులకు నియమింప నగు నా? నేనెన్నఁడైన నట్టి యధర్మమున కీయకొందునా? రాముని తోడ్కొనివచ్చి పట్టాభిషేకముచేయుటయే యుత్తమ మని నిస్సందేహముగఁబలికి సుమంత్రునితో రథ గజ తురగ పదా దులను సకల బంధు మిత్రులతోడను బయలుదేరవలెనని యాజ్ఞాపింప నన్నియు సిద్ధమయ్యెను. కౌసల్యాది తల్లులను, వసిష్ఠాది మునులను బురప్రముఖులను వెంటఁబెట్టికొని భర తుఁడు శత్రుఘ్నునిఁగూడి బయలు వెడలెను.

భరతాదులు గంగాతీరము సేరిరి. గుహుఁడు వచ్చు చుండు గొప్పసైన్యమును కోవిదార ధ్వజమునుజూచి తన మంత్రులతో "భరతుఁడు సైన్యముతో రామునిమీఁదికి యుద్ధమునకుఁ బోవుచున్నాఁడు. మన సైన్యమాయుధముల తో సిద్ధముగ గంగాతీరముననుండి భరతునిసైన్యము నడ్డగింప వలె"నని చెప్పెను. సుమంత్రుఁడు గుహునిసాయమున గంగను దాఁటి భరద్వాజాశ్రమము సేరవచ్చునని నెను. భరతుఁ డట్లే

గుహుని తోడి తెమ్మనెను. గుహుఁడు రాజమర్యాదలుగావించి భక్ష్యాదులు సమర్పించి “రాజకుమారా! సకలవిధ మాంస ఫలాహారములు సిద్ధముగనున్నవి. నీవును, నీ పరివారమును మా యాతిథ్యము గైకొనవలె” ననెను. భరతుఁడు గుహుని తో “మిత్రమా! నీమాటలు నాకు సంతృప్తి గలిగించినవి. ఇంత పరివారమునకు నీ వాతిథ్యమిచ్చుట యెట్లనెను. గుహుఁ డందులకు “నా కంతమాత్రము శక్తి యున్నది. కాని నీ వింత గొప్పసైన్యముతో బయలుదేరినందున రామున కపకారము చేయఁదలఁచితి వేమోయని సందేహముగలుగుచున్న” దనెను. భరతుఁడు “గుహా! తండ్రివంటి నాయన్నను మరలిరమ్మని రాజ్యమేలుమని ప్రార్థింపఁబోవుచున్నాను. నామాటనమ్ముము. నాకు భరద్వాజాశ్రమమునకు మార్గముచూపు” మనెను.

ఆరాత్రి భరతుఁడు గుహుని యాతిథ్యముఁ గైకొని యతనిచే రాముఁడు సీతతో నెచ్చటఁ బరుండెనో, లక్ష్మణుఁ డెట్లు నిద్రింపక రాముని గుణములఁ బొగడుచు రాత్రిఁ గడపెనో తెలిపినంత భరతుఁడు చింతించి గుహునితో నారాత్రి గడపి, జడలు, నారచీరలుదాల్చి మఱునాఁడు భరద్వాజాశ్రమము చేరెను. ఆ ముని వసిష్ఠుని భరతశత్రుఘ్నులను సత్కరించి కుశలంబులడిగిన యనంతరము వీరును భరద్వాజుని యాశ్రమ వాసులను క్షేమమడిగిరి. అంత భరద్వాజుఁడు “భరతా! తల్లి చేసినదిచాలక నీవును రాముని బాధింపనెంచి సైన్యముతో వచ్చితివా?” యనినంతనే భరతుఁడు చాలదుఃఖించి “ఋషి తిలకా! మీకుఁ దెలియని దేమున్నది? రాముని మరలిరమ్మని ప్రార్థింపఁబోవుచున్నా”ననెను. అంత ముని చాల సంతోషించి

భరతునకు సపరివారముగ విందొసంగెను. ఒక్కముహూర్త మునఁ బురము సృష్టింపఁబడెను. దేవతాస్త్రీలవంటివారు వచ్చినవారల కందఱికి సకలోపచారములు చేసిరి. పలువిధ ముల పిండివంటలు, భక్ష్యభోజ్యములు, నేయి, పాలు, పెరుగు, ద్రాక్షారసము, తేనె మొదలగునవి సమృద్ధముగ నుండినవి. సర్వులు భుజించి దేవలోకములో నున్నామనియే భావించిరి. ఆరాత్రి యట్లుగడచెను. మఱునాఁడు భరతుఁడు భరద్వాజుని దర్శించి "మునిపుంగవా! నా కనుజ్ఞ యిమ్ము నా యన్నయగు రామచంద్రుఁడున్న స్థలమునకు మార్గముదెలుపవలె" నని కోరె ను. అప్పుడు తల్లులు మగుఱును మునికి నమస్కరించుచుండ వీరిలో నెవ రెవరితల్లియో తెలుపమనెను. భరతుఁడు మహా పుణ్యముచేసి రామునిఁగన్న కౌసల్య యీమె, రత్నములవంటి లక్ష్మణశత్రుఘ్నులఁగన్న పూజ్యురాలు సుమిత్రాదేవి యీమె యని, తనతల్లినిచూచి "ఎవతెగర్భమునఁ బుట్టిన పాపముచే నపకీర్తిపాలైతినో, తండ్రిని పోగొట్టుకొంటినో, అన్నదమ్ములను వనముపాలుసేసి కడు క్రుంగుచున్నానో యట్టి మహాపాపిష్ఠు రాలగు కైకేయి యీమెయే యని చెప్పెను. అంత భరద్వా జుఁడు "భరతా! లోకమున నీవంటి భ్రాతృవత్సలుఁ డెవ్వఁ డున్నాఁడు. నీకీర్తి వ్యాపింప నిట్లుచేసితి నని రాముఁడు చిత్రకూటముననున్నాఁడనియు నందులకు మార్గమిదియనియుఁ జెప్పి యనుజ్ఞ యొసంగి వసిష్ఠాదులను వీడ్కొలిపెను. భర తుఁడు చిత్రకూటపర్వతప్రాంతముసేరి సైన్యము నొకచోట నిలిపి వసిష్ఠుని సుమంత్రుని తోడుకొని పొగయగుపడు దిక్కు గఁ బోయెను.

రాముని దర్శించుట.

అట రామచంద్రుఁడు చిత్రకూటపర్వతపు సొగసును మందాకినీనదియొక్క గాంభీర్యమును వన రామణీయకతను సీతకుం జెప్పుచు భరతుని సైన్యము వచ్చు గొప్ప ధ్వనిని విని "లక్ష్మణా! అడవిమృగములు భయఁపడి దిక్కులు తెలియక పరుగిడుచున్నవే ఈ పెనుశబ్ద మెందులకుఁగలిగెనో చూడు" మనెను. లక్ష్మణుఁడొక చెట్టునెక్కి చూచి "అన్నా! కోవిదార ధ్వజము గనఁబడుచున్నది. కైకేయివరమువలన రాజ్యము పొందియుఁ దృప్తిఁజెందక పాపాత్ముఁడగు భరతుఁడు గొప్ప సైన్యముతో మనమీఁదికి వచ్చుచున్నాఁడు. నీ యనుజ్ఞయైనచో నే నాయుధములు ధరించి భరతుని సైన్యముతోఁగూడ నాశ మొందించెద" ననెను. అంత రాముఁడు "లక్ష్మణా! ఏల నీకింతకోపము? భరతుఁడు నాయందు నీయంతభక్తిగలవాఁడు. నా కెన్నఁడు హానిచేయఁడు. నన్నుం గొనిపోయి పట్టముగట్ట నెంచియే వచ్చుచున్నాఁడని నాకుఁ దోఁచుచున్నద" నెను.

భరతుఁడు తన తల్లులను దోడ్కొనిరమ్మని వసిష్ఠుని తోఁజెప్పి సుమంత్రుని గుహుని వెంటఁగొని నారచీరలుగట్టియున్న పర్ణశాలలో నగ్నివలెఁ బ్రకాశించుచుండు రాముని సీతను లక్ష్మణుని చూచి రామలక్ష్మణుల జడలను నారచీరలను గని మిక్కిలి శోకించుచు రామునిముందర సాష్టాంగముగఁబడి మ్రొక్కెను. జడలు నారచీరలు దాల్చియున్న భరతునిఁ జూచి రాముఁ డాశ్చర్యముతో నతనిఁ జేరఁదీసి కౌఁగిలించి కొని శిరము మూర్కొని "భరతా! నీవు రాజ్యపాలనము

సేయక నిచ్చటి కేల వచ్చితివి ? తండ్రియనుమతిఁబొంది వచ్చి తివా? ప్రతిదినము తల్లికి, తండ్రికి, గురువునకు నమస్కరించు చున్నావా ? దేవతలను అతిథులను బూజించుచున్నావా ? మన యుపాధ్యాయుఁడగు సుధన్వుని భక్తితోఁ బూజింతువు కదా? మంత్రులు నీకుఁదగినహితములు సెప్పుచున్నారా? నీవు నీబుద్ధి నుపయోగించి ప్రజాక్షేమమెఱిఁగి పాలించుచున్నావా? బంధుమిత్రుల నాదరింతువుగదా ? కౌసల్యా సుమిత్రలను నీ తల్లినిఁబోలెఁ బూజింతువా ? భృత్యులకుఁ గాలముదప్పక జీత ము లిచ్చుచున్నావా? అర్ధరాత్రమున నిద్రచాలించి ధనసంపా దననుగూర్చి యాలోచింతువా? నీవు నీయాలోచనలను కార్య పూర్తియగునంతవఱకు నితరుల కెఱుకపఱచవుగదా? పది వేవురు మూర్ఖులకంటెఁ బండితుఁ డొకఁడు చాలును. సమ యమునకుఁ దగిన యాలోచనను సెప్పఁగలవాఁడును బరుల మనోభావము లఱయఁగలవాఁడును బుద్ధిమంతుఁడును గార్య శూరుఁడు నగు మంత్రి సామాన్యరాజును సైతము ధనవంతు నిఁ జేయఁగలఁడు. నీవు నేరములను బక్షపాతములేక విచా రించి తగురీతిని నేరగాండ్రను దగినంతమాత్రమే దండింతువు గదా? నీ వెన్నఁడు నకృత్యములుచేసి ధన మన్యాయముగ నార్జింపవుగదా? సేనాధిపతులు త్రికరణశుద్ధిగలిగి వర్తింతు రా? నీవు వారిని సమయమెఱిఁగి సత్కరించి వారిమనంబుల నాకర్షింతువుగదా? నీ వితరదేశములకుఁబంపు దూతలు బుద్ధి మంతులై సమర్థులై కార్యంబుల నిర్వర్తింతురుగదా? నీ యు ద్యోగస్థులు లంచగొండులుకారుగదా? యోగ్యతల ననుసరించి యుద్యోగము లిత్తువుగదా ? ఆదాయ వ్యయముల నెఱిఁగి

యు క్తమగు పన్నులు మాత్రము విధించి ప్రజల నొప్పింపక వారి క్షేమముఁగోరి బహుజనోపయోగ కార్యములు సేయుచుందువు గదా? సామదానభేదదండోపాయముల సమయ మెఱిఁగి యుప యోగింతువుగదా! మన పూర్వీకులవలె నుత్తమమార్గముననే నడచుచున్నావా? ధర్మార్థకామములలో ధర్మముకే ప్రాముఖ్య మిత్తువుగదా? అట్లు సేయకున్నఁ బ్రజలు సేయుపాపము రాజును జేరి యతనికి నరకవాసము గలిగించును. "యథారాజా తథా ప్రజాః" అనునట్లు మార్గదర్శకుఁడగు రాజె ట్టి నడవడిగలిగి యున్నఁ బ్రజల కట్టి నడవడియె యొనఁగూడును" అని సకల రాజధర్మములను వివరించునట్లు ప్రశ్న లడిగెను.

అందులకు భరతుఁడు "అన్నా! నీవంటి రాజోత్తమున కుండవలసిన ధర్మములు రాజ్యమునే యధర్మముగఁ బొందిన నావంటి నీచున కెట్లు సాధ్యము? మన వంశములో జ్యేష్ఠుఁ డుండఁగాఁ దమ్ముఁడు రాజగుట యెన్నఁడైన నుండెనా? అట్టి దుర్గతి నాకుఁగదా పట్టినది. స్వీయముగ ధర్మమనుష్ఠింపనివాఁ డితరుల ధర్మమార్గమున నడచున ట్లెట్లు చేయఁగలఁడు? కావున నీవు మన పూర్వాచారము ననుసరించి రాజ్యభారమువహించి నీవు వివరించినధర్మముల ననుష్ఠించి శాశ్వతయశముఁగాంచుము. నీ విట్లురాఁగా మనతండ్రి నీయెడఁబాటు సహింపలేక నిన్ను దలంచుచుఁ బ్రాణము వదలెనఁట. నాకు వార్తవచ్చి నేను వచ్చుసరికి నీవును రాజునులేని యయోధ్య పాడుపడినట్లుండె ను. ఇప్పుడు నీవును లక్ష్మణుఁడును దండ్రికిఁ దిలోదకము లీయవలె" ననెను.

పిడుగువంటి తండ్రిమరణవార్త వినినంతనే రామచంద్రుఁడు దుఃఖసాగరమున మునిఁగి "అయ్యో! నావంటి పాపి యెవ్వఁడుండును? తపముసేసి నన్నుగన్నతండ్రికి ప్రేతకార్యములుచేసి పిండోదకములీయని నాజన్మమెందులకు? భరతా! నీవును శత్రుఘ్నుఁడును బుణ్యముచేసినవార లనవచ్చును. పదునాలుగేండ్లుగడచినను నే నయోధ్యకురానేల? నే నడవులలోనే జీవితముగడపు టుచితము" అని పెద్దగొంతెత్తి రోదనముచేసి "లక్ష్మణా! నీకిఁక తండ్రిలేఁడు. సీతా! నీకిక మామ లేఁడు. మీరును నావలెఁ బాపముచేసినవారలైతి" రని పలవిపనవి శోకింప భరతశత్రుఘ్నులు 'అన్నా! నీవెంత యేడ్చినను మరణించినతండ్రి మరలఁ బ్రతికివచ్చునా? లెమ్ము. తర్పణాదులు చేసి పితౄణము దీర్చుకొమ్మ" నిరి. రామచంద్రుఁ డంత సీతాలక్ష్మణులఁగూడి మందాకినీనదిలో స్నానముచేసి తనకున్న గారపిండిని పిండముగ నొసంగెను ఎవని కేది యాహారమో యదియే దేవున కారగింపుచేయవచ్చునను న్యాయము ననుసరించెను. వారందఱు పర్ణశాలకువచ్చి మరల బిగ్గఱగ నేడ్చిరి. ఈ శబ్దము విని కౌసల్యాదులు వసిష్ఠాదు లందఱు వచ్చిరి. బంధుమిత్రులును పౌరశ్రేష్ఠులును వచ్చి రామచంద్రునిఁజూచి యోదార్చి యతనిచే సంతోషపఱుపఁబడిరి.

కౌసల్య సీతారామలక్ష్మణులఁజూచి వారి కిట్టి దుర్గతి ప్రాప్తమయ్యెనే యని పలువిధములుగ సుమిత్రతోఁ జెప్పుకొని యేడ్చి యామెచే నోదార్పఁబొందెను. రాముఁడు కౌసల్యాదేవిపాదముల నంటి నమస్కరించి సుమిత్రాకైకలకును వసిష్ఠాదులకును నమస్కరించెను. మఱల రామచంద్రుఁడు

"భరతా! నీవు జటావల్కలములు ధరించినందుల కేమికారణ
మని"యడిగెను. భరతుఁడు వినయముతో "అన్నా! కోరరాని
వరముగోరి నాతల్లి నిన్నరణ్యమునకుఁబంపి భర్తనుగోల్పోయి
నది. నాకుఁ దీరని యపకీర్తి గలిగించినది. అందులకుఁ బ్రాయ
శ్చిత్తముగ నే నీరీతి నీవలె నీ పదునాలుగేండ్లు గడుప నిశ్చ
యించితిని. నీవు నాయొక్కయు మంత్రులయొక్కయుఁ బౌరుల
యొక్కయుఁ గోరిక-చొప్పున నయోధ్యకేతెంచి పట్టాభిషిక్తుఁ
డవుకమ్ము" అని సవినయముగఁ బ్రార్థించెను.

రామచంద్రుఁడు భరతుని యుగ్రప్రతిజ్ఞ కచ్చెరువొంది
"భరతా! నీ నడవడి లోకమున కొక యాదర్శమార్గమగును.
మనము సద్వంశమునఁ బుట్టినవారము. సత్యముతప్పము. ధర్మ
ము నతిక్రమింపము. తల్లిని, తండ్రిని, గురువుల దేవతలుగఁ బూ
జింతుము. తండ్రివాక్యము పాటించుటకంటె నుత్తమమగుధర్మ
మింకేదిగలదు? తండ్రి మరణించినంత నే యాతని నసత్యవంతు
నిగఁ జేయుట నాపనిగాదు. అతనియాజ్ఞ దాఁటరానిది. అతఁడు
నిన్ను బురమును బాలించుమనట్లును, నన్ను వనమును బాలించ
మనియు విభాగము లేర్పఱచినాఁడు. అది జరిగి తీరవలెను.
అనినంత భరతుఁడు "అన్నా! నీమాటచొప్పున రాజ్యమిప్పుడు
నాదిగదా. నేను నీదాసుఁడ నగుటచే నాసొత్తు నీసొత్తే యగును.
నీ వరణ్యముననుండిన నీవలనిలాభములను జనులు పడయలేరు.
నీ వాదర్శపురుషుఁడవు. నీవు లోకము నుద్ధరింపఁ బుట్టినవాఁ
డవు. నీ సుగుణగణంబులు లోకుల నాకర్షించినవి. నీపాలనచే
వారికిఁ గలుగఁగల యానందము లేనందున వారెల్లరు దుఃఖిం

తురే. నీవు దయాస్వరూపుఁడవే నీకుఁ దెలియనివి లేవుగదా! కనుక నా ప్రార్థనము నంగీకరింపు" మనెను.

భరతుని యుత్తమవాక్యముల కానందించియు దృఢవ్రతుఁడగు నా రాముఁడు "సోదరా! నా వనవాసమునకుఁగై కేయీదశరథులే గారణభూతులని భావించుచున్నావు. భగవంతుఁడు ప్రతివ్యక్తియొక్క హృదయమున నుండి కాలానుగుణముగ నా యా కార్యములకుం దగినబుద్ధినిచ్చి పనులం జేయించును. నాకీవనవాసము ప్రాప్తముగనుక నిట్లుజరిగినది. ఇందులకు నీవెంతమాత్రము చింతింపరాదు. ఇఁక తండ్రి మరణమునుగూర్చి యేమందునా? పక్వమైన ఫలము నేలరాలుట సహజమే. పుట్టినవారు గిట్టకతప్పదు. రాత్రి సముద్రములోఁ బ్రవహించిన గంగాజలమును మరల కావలెనన్న వచ్చునా? ఋతుధర్మములుమారుట, బాల్య యౌవన కౌమార వార్ధక్యములు వచ్చుటఁ బోవుట సహజమే, సముద్రమున రెండు కొయ్యదుండ్లు కొట్టుకొనివచ్చి యొకటిగఁ జేరి కొంతసేపటికి సంబంధములేక విడిపోవును. అట్లే ప్రపంచమునఁ దల్లియని దండ్రియని సోదరులని బంధువులని మిత్రులని కలయికలు గలుగుటయు మరణాదులచే వియోగము సంభవించుటయు జరుగుచునే యుండును. ఇందునిమిత్తము వగచుట యుక్తము గాదు." అని బోధించెను.

భరతుఁ డందులకు "అన్నా! నేను తండ్రిమరణమును గూర్చి మిక్కిలిచింతనొంద లేదు. నీ యరణ్యవాసమునుగూర్చియు నా యపకీర్తినిగూర్చియు దుఃఖించుచున్నాను. నీ వట్లు రాకున్న నేను నీతోనుండుటకైన నంగీకరింపుము" అని వేఁడు

కొనెను. రాముఁడు "భరతా! నీకు నాయందున్న గౌరవభావము నే నెఱుఁగుదును. కాని వేనవేలేండ్లు సత్యము, ధర్మము, దప్పక ననేక యజ్ఞములుచేసి గొప్పకీర్తి గడించిన మన తండ్రి యొక్క సత్యప్రతిజ్ఞను నెఱవేర్చుటొక్కటే నాకు ముఖ్యము. నీకు నేను జ్యేష్ఠుఁడగుటచే నామాట నెఱవేర్చుటయు నీకు ధర్మమేయగు ననుట మఱువకుము" అనెను.

అంతలో జాబాలియను బ్రాహ్మణుఁడు "రామా! తండ్రియెవడు? తల్లి యెవతె? బాటసారి మార్గమధ్యమున నొక సత్రముననో చావడియందో దిగి యచ్చటఁ గొంతతడవుండియు మఱలఁ దానొక్కఁడే తనదారినిఁబోవునట్లు తాత్కాలికముగఁ దల్లి, తండ్రి, సోదరులు, బంధుమిత్రులతో నుండుము గాని మరణించునపుడు తండ్రి వెంటవచ్చునా? తల్లి వెంట వచ్చునా? ఎవరును రారు. తండ్రియుండినపు డతనిమాట. చచ్చిన నంతటితో వారిసంబంధము తెగినట్లే అతనిమాటను బాటింప నీ వరణ్యావాసముండుట యనవసరము. శరీరమునకుఁ బలువిధ కష్టముల నిచ్చునట్టిదియు మనసునకు సంకటమిచ్చునట్టిదియు నగు వనవాసము చాలించి ధన ధాన్యాది సంపదలతో నిండిన రాజ్యసుఖ మనుభవింపుము. కంటికగుపడుదానిని వదలి ఎక్కడనో యున్నదని ఎచ్చటనో యున్నారని ఎప్పుడో యెచ్చటో సుఖమో దుఃఖమో గలుగునను మాటలు నమ్మరాదు. ఒకఁడు దారినడచుచున్నాఁడు. వాని బంధువు లింట నుండి సుఖముగుభోజన మొకని కిడినంత, మార్గమునఁ బోవు వాని కది యాఁకలితీర్చునా? అట్లే యీలోకమున నితరుల కిచ్చిన యన్నము దేవతలకు, పితృదేవతలకుఁ బ్రీతియగు

ననుట నిజముకాదు. కనుక మరణించినవారిమాటను గౌర వించి నీవీ వనవాసము చేయనక్కరలేదు. అయోధ్యకు రమ్ము. రాజ్యము గైకొమ్ము. భరతునేగాక మమ్మందఱిని సంతోషపఱుపు" మనెను.

జాబాలియాడినమాటలకు రాముఁడలిగి, "సకలశాస్త్ర ములుచదివిన బ్రాహ్మణుఁడవగు నీవీరీతి నిరీశ్వరవాదముసేసి కంటికగుపడుదానినినమ్మినఁ జాలుననుట యుచితమా? మన కన్నట్టిది? నిజము నెఱుఁగునా? సూర్యుఁడు తూర్పునుండి పడ మరకుఁ బోవునట్లు కంటి కగపడుచున్నదే, నిజముగఁ జలించు నది భూమియేకదా. మనశరీరములోనుండు మనయాత్మయైనను మనకంటి కగుపడునా? అంతమాత్రమున నాత్మ లేదనవచ్చు నా? ఎంతబుద్ధిమంతు లెన్నియాలోచనలుచేసి యెన్నిప్రయత్న ములుచేసినను గొన్నిపనులు జరుగకుండుట కేమికారణము? దైవమేకదా. అట్టిదైవము కంటికగుపడునా? లేనంతమున దైవ ము లేదనుట యుక్తమా? ప్రపంచమున స్థూలముగ నుండు వానికెల్ల ముఖ్యాధారము సూక్ష్మమేయగును. కంటికగుపడు శరీరమునకు దృగ్గోచరముకాని గాలియే ప్రాణాధారము. ఈ లోకముననుండు సకల ప్రాణుల బాగోగులకు కోట్లకొలఁది మైళ్ళ దూరముననున్న గ్రహ నక్షత్రముల చలనమే కారణ మని యొప్పుకొనుచున్నాముగదా. తండ్రి మరణించినంతనే యతనితో సంబంధముపోవునంటివి. ఇది మానవలక్షణమా? తండ్రి జీవించియున్నను మరణించినను దైవస్వరూపుఁడే. అత నితోఁ బ్రతిజ్ఞచేసి యతఁడు పరలోకగతుఁడైనంత సత్యము తప్పుదునా? అట్లుచేసిన లోకులు నన్నేమని తలఁతురు? నా

మాట కెట్టివిలువయునుండదు. సత్యముననే లక్ష్మియుండును. సత్యముమీఁదనే ధర్మ మాధారపడియుండును. మనస్సు, వాక్కు, కర్మలచే సత్యమునను ష్ఠించువానికీ లోకమునఁ గీర్తియుఁ బరలోకసుఖమును గలదు. సత్యముదప్పినవాని కిహపరములు రెండును లేవు. కనుక నీవిట్టి విపరీతమతమును బోధించి నాచే నధర్మముఁ జేయింపఁ బూనిన నిన్ను నా తండ్రి యెట్లు దగ్గఱఁ జేర్చెనో నాకు బోధపడలేదు. సత్యము, దయ, జపము, తపము, దానము మున్నగునవి మోక్షమార్గములు. వాని నతిక్రమింపఁ బురికొల్పుటఁ గడునీచమని వేఱుగఁ జెప్పనేల” యని మందలించెను. అందులకు జాబాలి “రామచంద్రా! నేను నాస్తికుఁడను గాను. అధర్మము చేయఁ బ్రోత్సహింపను. కాని నిన్ను బురమునకు మరలిరమ్మనుటకై యిట్లు పలికితి” ననెను.

ఇంతలో వసిష్ఠుఁడు “రామా! జాబాలి మూఢుఁడని యెంచకుము. నీయందలి యనురాగముచే నిన్ను బురమునకు మరల్పనెంచి యట్లు పలికెను. నీ వతనియందు శాంతచిత్తుఁడవుగమ్ము. నీకీ ప్రపంచసృష్టిక్రమము జెప్పెదను. ఈ బ్రహ్మాండమంతయు జలమయమైయుండెను. అంత భూమి సృష్టింపఁబడెను. పరబ్రహ్మముచే బ్రహ్మాదిదేవతలు గలిగిరి. భూమి నీట మునుగుచుండఁగా విష్ణుదేవుఁ డాదివరాహరూపమున దానినెత్తెను. బ్రహ్మ తన పుత్రులగు మరీచ్యాదులఁ గూడి జగమునంతయుఁ బూర్తిగ సృష్టించెను. బ్రహ్మకు మరీచి పుట్టెను. అతనికిఁ గశ్యపుఁ డుదయించెను. కశ్యపునకు సూర్యుఁడు పుట్టెను. అతనికి వైవస్వతమనువు పుట్టెను. వైవస్వతునికుమారుఁ డిక్ష్వాకుఁడు. అతఁడే యీ యయోధ్యను

బాలించిన మొదటిరాజు. ఆ వంశమునఁబుట్టినవాఁడవే నీవు. నీవంశమున జ్యేష్ఠుఁడే రాజగుట యాచారము. దాని ననుసరించి నీవు రాజ్యముపాలించుట ధర్మము. నేను నీ తండ్రికిని నీకు నాచార్యుఁడను. నీవు నామాటఁబాటించుట యుక్తము. నీవు సత్యము వీడనివాఁడవు. ధర్మము నాచరించువాఁడవు. భరతుఁడు నిన్నాశ్రయించి తండ్రిచేఁ దన కీయఁబడిన రాజ్యమును నీకిచ్చుటంజేసి నీకు వ్రతభంగము కానేరదనియుఁ జెప్పెను. కాని రామచంద్రుఁడు, "ఆచార్యా! నాయందు నీకుఁగల యనుగ్రహము నే నెఱుఁగుదును. లోకమునఁ దల్లిదండ్రులకు వెనుక గురువు ముఖ్యుఁడు. వా రిరువురలోను దండ్రియాజ్ఞ దప్పరానిది. దానిం ద్రోసిపుచ్చి తల్లిమాటను దమ్మునిమాటను బాటింపనొల్ల" ననియె. అంత భరతుఁడు పర్ణశాల ముందర దర్భలుపఱచి పరుండెను. పౌరజానపదులును "భరతా! రాముఁడు దృఢసంకల్పుఁడుగ నున్నవాఁడు. కాన మే మతని మరల్పలే"మనిరి. అప్పుడు రామచంద్రుఁడు "భరతా! నీ విట్లుచేయుటఁ దగదు. దానిం బోగొట్టుకొన నన్నుదాఁకి జలమును స్పృశింపుము. తండ్రిమాట వమ్ముగాకుండునట్లు వర్తించుట మన యిరువురకు ధర్మమగు" ననెను. భరతుఁ డంతఁ జేయునదిలేక బంగారుపాదుకల నుంచి ప్రార్థింప రామచంద్రుఁడా పాదుకలం దొడిగికొని వదలెను. భరతుఁడు వానిని శిరమున ధరించి రామునకుమ్రొక్కి సీతాలక్ష్మణుల వీడుకోలు వొందెను. రామచంద్రుఁడు భరతశత్రుఘ్నుల నాలింగనము సేసికొని "భరతా! తల్లిని దూరకుము. నామీఁదను సీత మీఁదను ఒట్టుపెట్టియున్నాను. జాగ్రత" యనెను. రాముఁడు

తల్లులకుఁ మ్రొక్కి పౌరదీవనలనొంది సౌఖ్య మతిశయింపఁ బర్ణ
శాలలోనికిఁబోవ, భరతుఁడు "అన్నా! పదునైదవయేఁటి
తొలిదినము నీవు రాకున్న నగ్నిప్రవేశముచేతు" నని ప్రతిజ్ఞ
చేసి మఱలెను. అతఁడు చిత్రకూటపర్వతమునకుఁ బ్రదక్షిణ
ముచేసి పాదుకలను శత్రుంజయమను పట్టపుటేనుఁగుమీఁద
నుంచి తల్లులతోడను వసిష్ఠాదులతోడను బరివారముతోడను
మఱలివచ్చుచు భరద్వాజాశ్రమమున మునికిమ్రొక్కి జరిగిన
వృత్తాంతముఁదెలిపి శృంగిబేరపురముఁచేరి గుహుని వీడ్కొని
యయోధ్యచేరి తండ్రిగృహంబుసొచ్చి నందిగ్రామముననే రా
ముఁడు మరలివచ్చునంతదనుక నుండ నిశ్చయించి యచ్చటికిం
బోయి సింహాసనమునఁబాదుకలనుంచి పట్టాభిషేకముగావించి
మిక్కిలి నియమముతో నా పాదుకలఁబూజించుచు సకలవిష
యములను వానికి నివేదించి రాజ్యపాలనము సేయుచుండెను.

సీతారామలక్ష్మణులు చిత్రకూటమునఁ గొన్నిదినము
లుండి భరతాదుల రాకను మాటిమాటికి జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చునట్టి
యా ప్రదేశమువదలి యత్రిమహాముని యాశ్రమంబు సేరిరి.
వారా మునికి భక్తితో నమస్కరింప నమ్మునియు వారలఁ
దగురీతి సత్కరించి "రామా! నాధర్మపత్ని వృద్ధురాలు. వేన
వేలేండ్లు తపస్సుచేసి గొప్ప మహిమలుగలది. ఒకప్పుడనా
వృష్టిగలుగగా వర్షము కురిపించినది. దేవతల మేలునెంచి పది
రాత్రు లొకరాత్రిగఁ జేసినది. లోకమున మిక్కిలి నింద్య
మగు అసూయ యణుమాత్రము లేనందున ననసూయ యని
పిలువఁబడుచున్నది. సీత నామెకు మ్రొక్కుమను మనెను.
అంత రాముఁడు చెప్పినంతనే సీత వయసుచేనిండిన ననసూయకు

ప్రమొక్కెను. అంత నామె తడు ముడింబున సీత కనేక వస్త్రాభరణములిచ్చి యలంకరింపఁజేసి "సీతా! నీ పాతివ్రత్యము లోకమున మిక్కిలి గొనియాడఁదగినది. స్త్రీలకు భర్తయే దైవమనుట ననుష్ఠించిచూపితివి. నీవు నీవృత్తాంతమునంతయుఁ జెప్పుమనినంత సీత జనకరాజునకుఁ దాను నాఁగేటిచాలున లభించినప్పటినుండి యీ యాశ్రమము చేరినంతవఱకుఁ గల సకలవిషయముల నామెకుఁ బూసగ్రుచ్చినట్లు చెప్పి యామె దీవనలు వడసెను. వారా రాత్రి యచ్చటనుండిరి. మఱునాఁ డుదయము ప్రాతఃకాలకృత్యములఁ దీర్చుకొని రాముఁ డత్రిమునికి మ్రొక్కి యతనిమూలమున నా ప్రాంతపు రాక్షసుల బాధనుగూర్చి విని యతని యనుజ్ఞఁబొంది దండకారణ్యము ప్రవేశించెను.

అయోధ్యాకాండము సమాప్తము.

చిత్తూరు శ్రీ వెంకటేశ్వర ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రితము.

రామమంత్రము

పాట — అటతాళము. నీలాంబరిరాగము.

రామమంత్రము - శ్రీరామమంత్రము
దీనిఁబోలుమంత్రమెద్ది దివిజులకైనన్ ॥రామ॥
సకలపాప హారంబగును
సర్వతాప శమంబగును
సాటిలేని సౌఖ్యమిచ్చు
సారతమం బగుచు వెలయు ॥రామ॥
సహస్రనామతుల్యమగుచు
సకలలోక పూజ్యమగును
సనక సనందాదులచే
సతతము భజియింపఁబడెడు ॥రామ॥
భుక్తిముక్తి యొసఁగునట్టి
భువిని వెలయు మంత్రము
దీనజనుల కల్పతరువు
తెలియఁదరమె దీనిమహిమ ॥రామ॥
ఆప దుద్ధారకంబు
ఆనందదాయకంబు
అసురగర్వభంజకంబు
అమృతతుల్య మగుచు వెలయు ॥రామ॥

ఇతర గ్రంథములు

1.	పరమపదసోపానము	...	0—2—0
2.	రామగీతము	...	0—2—0
3.	మహాత్ముని జీవితతత్త్వము	...	0—2—0
4.	భక్తకథావళి	...	0—4—0
5.	ఆంధ్రరాష్ట్రము	...	0—1—0

ఆంగ్ల గ్రంథములు

1.	హ్యూమేన్ డైట్	...	0—2—0
2.	టాక్స్ టు ది యంగ్ భాగము I	...	0—1—0
3.	,, భాగము II	...	0—1—0

రామాయణరత్నాకరము రెండవ మూడవ భాగములు అచ్చుగుచున్నవి.

వంగీపురం రంగస్వామయ్యంగారు,
బ్రాహ్మణవీధి, పాకాల,
(చిత్తూరు జిల్లా).

శ్రీ వేంకటేశ్వర ముద్రాక్షరశాల, జండావీధి, చిత్తూరు.